

378.016:37
К64

Л. В. Кондрашова, В. В. Іванова

**МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ
КУРСОВИХ РОБІТ
З ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

(методичний посібник)

*Кривий Ріг
2009*

378.016:37

K 64

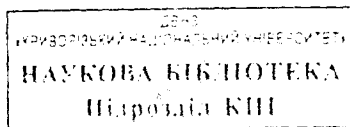
**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Л.В.Кондрашова, В.В.Іванова

**МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ
КУРСОВИХ РОБІТ
З ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

(методичний посібник)

ав

**Кривий Ріг
2009**

ББК 74.26
К 64
УДК 37 (07)

Рекомендовано Вченою радою Криворізького державного педагогічного університету (протокол № 11 від 11.06.2009 р.)

Рецензенти:

Цокур О.С., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова;

Сманцер А.П., доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Білоруського державного університету;

Скидан С.О., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Криворізького філіалу Київського національного університету імені Вадима Гетьмана.

Кондрашова Л.В. Методика виконання курсових робіт з педагогічних дисциплін: [методичний посібник] / Лідія Валентинівна Кондрашова, Вікторія Валентинівна Іванова. – Кривий Ріг, 2009 – 180 с.

Навчально-методичний посібник підготовлено на кафедрі педагогіки відповідно до Державного освітнього стандарту і навчальних планів педагогічного університету.

У посібнику розглядаються науково-дослідницька робота студентів як важлива складова підготовки майбутнього вчителя до творчої професійної праці і курсова робота як одна із форм організації навчально-дослідницької діяльності у практиці вузівського навчання. У ньому конкретизуються мета, завдання курсової роботи й основні вимоги, що висуваються до її виконання; характеризуються види, структура, етапи і методи підготовки, та даються методичні рекомендації з оформлення змісту, процедури оцінювання і захисту курсової роботи; наводиться методичний матеріал у допомогу студентів.

ISBN 966-7406-26-1

© Кондрашова Л.В., Іванова В.В.

*“Курсова робота цінується
не за довжину, а за зміст”
Перифраза Луція Сенеки*

ПЕРЕДМОВА

Перехід сучасної економіки на “знансвий” рівень, активізація ролі людського чинника в соціальних та економічних перетвореннях дійсності обумовлюють потребу суспільства у висококваліфікованих і конкурентоздатних педагогічних кадрах. Проблема підготовки вчительських кадрів у всі часи була і сьогодні залишається найактуальнішою. Система освіти постійно змінюється, ускладнюються її завдання, функції, зміст.

Необхідність формування самостійної творчої особи, здібної до усвідомлення суті соціального замовлення і шляхів його успішного виконання, значущості якісної освіти для розвитку суспільства, інтеграційні процеси у світовій спільноті зумовлюють оновлення всієї системи підготовки майбутніх педагогів в умовах вищої школи.

Зміна характеру педагогічної праці, збільшення частки інновацій у його змісті і творчості в практичній професійній діяльності актуалізують підготовку студентів до навчально-наукової і науково-дослідницької роботи, оволодіння ними методикою нестандартного вирішення професійних завдань. За твердженням С.Тангяна, освіта є життєво важливою функцією, яка відтворює і розвиває потенціал, дозволяє суспільству рухатися вперед, прогресувати, оновлюватися, змінюватися [20, с. 23-36].

Якість підготовки майбутніх педагогів пов'язана з підвищенням частки навчально-дослідницької роботи студентів і науково-дослідницької роботи студентів у навчальному процесі і самостійній роботі, розвитком у студентів потреби в науковій роботі й установки на активну участь у різноманітних їх формах. Стратегія підготовки майбутніх педагогів до інноваційної педагогічної діяльності складає суб'єктивний розвиток і саморозвиток їх особи, здатної виходити за межі нормативної педагогіки, педагогічного досвіду, що склався, творчо вирішувати професійно-педагогічні завдання. Ця стратегія припускає поєднання фундаментальних знань з інноваційністю мислення, формування методологічної і дослідницької культури майбутнього вчителя, його готовності діяти в нестандартних ситуаціях, знаходити нові шляхи вирішення педагогічних проблем.

В умовах стрімкого розвитку інформаційних систем значно ускладнюється навчальний процес у вищій педагогічній школі, змінюється і його характер. Сьогодні передача "готових знань" не може бути головним завданням вузівського навчання. Модернізація вищої педагогічної освіти характеризується процесами оновлення змісту науково-педагогічного знання, дидактичних технологій, вимагає ґрунтовної ревізії форм і методів роботи з підготовки студентів до навчально-дослідницької діяльності.

Курсова робота є однією із найважливіших форм навчально-дослідницької роботи і підготовки майбутніх педагогів до інноваційної педагогічної діяльності. Це один із видів навчальної роботи, в який студенти повною мірою виявляють і розвивають свої творчі

здібності, виконуючи дослідницьку програму з певної теми навчального матеріалу.

При підготовці посібника автори виходили з того, що важливо навчити майбутніх педагогів вирішувати не тільки тактичні, але і стратегічні завдання, не лише адекватно реагувати на зміну педагогічної ситуації, але й прогнозувати її розвиток та передбачати кінцевий результат.

Мета даного посібника полягає у переконанні майбутнього фахівця в тому, що творча праця неможлива без спеціальної підготовки до науково-дослідницької роботи, без оволодіння методикою навчально-дослідницької роботи у процесі вивчення вузівських дисциплін. Використання різноманітних форм навчально-дослідницької роботи студентів у навчальному процесі значно прискорює процес професійного становлення студента, підвищує ефективність вузівського навчання у розв'язанні проблем підвищення якості вищої освіти.

Набуття досвіду наукової роботи і розвиток у студентів здатностей до творчої діяльності вимагає формування стійкої позитивної мотивації, потреби в науковому підході до вирішення педагогічних проблем, спеціальних умінь і навиків науково-дослідницької діяльності.

Задум даної роботи – допомогти студентам осмислити суть і завдання навчально-дослідницької роботи, побачити труднощі і складнощі теоретичного обґрунтування та практичного вирішення педагогічних проблем, розкрити нові підходи до оволодіння майбутніми фахівцями методикою наукової роботи, що позитивно впливає на якість освітнього процесу.

Курсова робота розглядається як одна з форм залучення студента до навчально-дослідницької діяльності, оволодіння методикою наукової роботи і розвитку його творчих здібностей у навчальному процесі вищої школи. Цінність методичних порад, викладених у запропонованому посібнику, полягає в тому, що процес навчання повинен допомогти студентові усвідомити, що він повинен не споглядати, а діяти (І.Гете), бо той знає достатньо, хто знає, як навчитися (Г.Адамс). Важливий не стільки обсяг знань, скільки те, як ці знання використовуються майбутніми фахівцями у професійному становленні, розвитку творчого стилю їх діяльності.

Головна мета всіх форм – залучення студентів до наукової роботи полягає в розвитку творчого початку, готовності їх до нестандартного вирішення педагогічних проблем, забезпеченні необхідних умов для формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя. Підготовка творчого вчителя-професіонала – одне із шляхетних завдань, яке покликане вирішувати педагогічні університети, бо нічого немає вищого під сонцем, ніж посада вчителя (Я.Коменський).

РОЗДІЛ 1

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

1.1. Підготовка студентів до дослідницької роботи – одне із завдань педагогічних університетів

Ефективність вирішення соціальних проблем на сучасному етапі розвитку суспільства визначається тим, наскільки випускники вищих навчальних закладів готові не тільки до професійної, але й до науково-дослідницької діяльності. Аналіз педагогічної практики свідчить про те, що багато прорахунків у роботі освітніх установ пояснюються стереотипністю мислення педагогів, їх непідготовленістю до наукової роботи та нездатністю реалізовувати у вирішенні професійних проблем інноваційні підходи.

А.Рябов стверджує, що “стереотипність мислення вчителя – це та частина минулого досвіду, який сформувався у ході виконання педагогічної діяльності; цей досвід складає репродуктивну його частину; регулює весь хід розумового процесу – починаючи від сприйняття проблемної ситуації і завершуючи останніми етапами рішення і його реалізації, – має тенденцію виявлятися у вирішенні завдань, що відносяться до звичної для вчителя діяльності” [18, с. 44-47]. Подолання формалізму і штампів у педагогічній діяльності пов’язане з розвитком у майбутніх учителів умінь використовувати дані педагогічної науки в навчально-виховному процесі, творчо підходити до

вирішення різних педагогічних проблем, які виникають у повсякденній шкільній реальності.

Як показує вузівська практика, майбутні вчителі за роки навчання у вищій школі набувають, нерідко, досвіду простих виконавців, не беручи участі в постановці, обговоренні і вирішенні проблемних питань. У ситуації простої репродукції раніше засвоєних професійних знань неможливі позитивні результати в розвитку креативних здібностей майбутніх професіоналів, їх готовності до творчого пошуку і нестандартного вирішення педагогічних проблем, що постають перед сучасними освітніми установами. Студенти не завжди усвідомлюють доцільність наукової роботи, а курс “Методика наукової роботи” не вважають обов’язковими і його зміст не співвідносять зі змістом наукових знань, що вивчаються, і навчальних предметів. Науково-дослідницька робота більшості майбутніх фахівців не пов’язана з їх життєвими і професійними планами. Як свідчать факти, інтерес студентів до наукової роботи не завжди відповідає потребам суспільства, у їх мотивації – присвятити себе науковим дослідженням – переважають в основному нейтральні і негативні тенденції.

Проблема подолання педагогічного формалізму, стереотипності мислення і розвитку творчих здібностей фахівців в області педагогічної сфери, їх готовності на науковій основі розв’язувати професійні завдання з давніх часів хвилювали філософів, психологів, педагогів. Ефективність педагогічної діяльності Б.Ананьєв, Л.Виготський, Г.Костюк, Н.Левітов, А.Леонтьєв, С.Рубінштейн пов’язували з розкриттям творчих можливостей особистості. Учені В.Андреев, Ю.Бабанський, Н.Кичук, Я.Коломенський та ін.

теоретично обґрунтували суть творчої особистості. На їх думку, творча особистість характеризується високим рівнем знань, потребою в новизні, оригінальністю, здатністю відійти від шаблону, трафарету в діях і вчинках. Л.Єрмолаєва-Томіна, В.Козленко, Н.Посталюк та ін. творчу особистість розглядають через творчу активність. Активна особистість характеризується креативністю, якостями когнітивних процесів і принципами мозкової саморегуляції. Продуктивність професійної діяльності Д.Богоявленська, Ю.Гильбух, Я.Пономарьов, С.Сисоєва пояснювали не тільки креативністю, вираженістю творчих здібностей, але й готовністю майбутніх фахівців до науково-дослідницької діяльності, оволодінням методикою наукового пошуку і вирішення наукових проблем.

Нова парадигма вищої освіти як основа Болонського процесу передбачає підготовку майбутніх фахівців до професійної і науково-дослідницької діяльності. Концепція модернізації педагогічної вищої освіти ґрунтується на положеннях:

- про інтеграцію освіти і наукових досліджень, використання наукових досягнень у підготовці сучасних педагогічних кадрів;
- гармонізації навчального процесу і науково-дослідницької діяльності;
- про організацію чіткої системи підготовки педагогічних кадрів до науково-дослідницької роботи через навчально-дослідницьку роботу та її реалізацію;
- етапності в підготовці студентів до наукової діяльності;

- про підвищення надійності й об'єктивності, використання різноманітних форм і методів підготовки майбутніх вчителів до науково-дослідницької діяльності;
- про забезпечення моніторингу якості підготовки студентів до вирішення професійних проблем на науковій основі і ступеня їх оволодіння методами навчально-дослідницької та наукової діяльності у практиці вищої школи.

Основу цієї концепції складає гармонізація навчального процесу і наукової роботи студентів. Сучасний учитель може ефективно працювати в тому випадку, якщо повчальні, виховуючі функції поєднані з наукою і спираються на дослідницькі методи роботи. Сучасна школа ставить учителя в ситуацію дослідника, а тому педагогічний університет повинен шукати шляхи вдосконалення творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя і способи формування його готовності до науково-дослідницької діяльності. У характеристиках зовнішності сучасного фахівця все більшу роль відіграють: орієнтація на свободу дій і творчий пошук, ініціатива, самостійність, мобільність, створення нового. У зв'язку з формуванням творчої особистості сучасного професіонала, його здатності й готовності до дослідницької діяльності зростає роль наукової роботи в умовах вищої школи. У вузівській практиці має місце суперечність між об'єктивною необхідністю зростання обсягу наукової праці і реальною готовністю студентів до наукової роботи.

Якість професійної підготовки майбутніх педагогів залежить від ступеня їх залучення до наукової роботи. Найважливішими засобами вирішення цієї задачі є розвиток в університеті

навчально-дослідницької роботи студентів та науково-дослідницької роботи студентів. Перетворення науки на форму навчання – процес складний і тривалий, такий, що вимагає істотної перебудови навчальної роботи. Університети покликані організувати навчальний процес так, щоб кожен студент за час навчання пройшов школу дослідника, оволодів методикою науково-педагогічного дослідження.

Правильна організація навчально-дослідницької роботи студентів та науково-дослідницької роботи студентів – це один з ефективних засобів підготовки сучасного вчителя, здатного творчо застосовувати у професійній діяльності досягнення педагогічної науки.

Головними завданнями навчально-дослідницької роботи і науково-дослідницької роботи студентів є:

- оволодіння майбутніми вчителями науковим методом пізнання, поглиблене вивчення і творче засвоєння навчального матеріалу;
- формування у майбутніх фахівців навчально-дослідницьких навиків і умінь, як з спеціальних, так і з психолого-педагогічних дисциплін;
- навчання студентів методиці і засобам самостійного вирішення професійно-педагогічних проблем;
- розвиток у них здібностей дослідника, навичок аналізу літературних та інших джерел наукових знань;
- виховання творчого ставлення до виконання професійних обов'язків і установки на інноваційний підхід у їх виконанні.

Навчально-дослідницька робота студентів і науково-дослідницька робота студентів є обов'язковою академічною формою навчання для всіх студентів

педагогічного університету, що координується і прямує з урахуванням профілю вищого навчального закладу і тієї професійної діяльності, до виконання якої готуються її випускники.

Усі завдання ефективного використання наукового потенціалу вищої школи розв'язуються в тісному зв'язку із вдосконаленням навчального процесу в ній. Взаємозв'язок навчального і наукового процесів університету, їх стимулюючий розвиток – об'єктивна закономірність й основа якісної освіти. Виконуючи своє основне завдання – підготовки сучасних, високоосвічених, творчих фахівців – педагогічні університети створюють умови для розвитку педагогічної науки і творчого вирішення актуальних проблем педагогічної практики.

У сучасних умовах зростає роль науки у професійному становленні майбутніх педагогів, які повинні глибоко володіти досягненнями науки, освоювати методи постійного поповнення власного наукового багажу, принципи організації і проведення наукових досліджень і шляхи впровадження в педагогічну практику їх результатів. Усе це переконує в тому, що навчально-дослідницька робота і науково-дослідницька робота студентів стає необхідним засобом формування професійної компетенції сучасного фахівця.

1.2. Система підготовки до навчально-дослідницької та науково-дослідницької роботи майбутніх педагогів і шляхи її реалізації в умовах вищої школи

Успішне вирішення завдань навчально-дослідницької роботи студентів та науково-дослідницької роботи студентів у педагогічному університеті передбачає взаємодію і взаємообумовленість усіх видів діяльності. Підготовка студентів до творчої професійної діяльності здійснюється через організацію:

- роботи, яка покликана розвивати у майбутніх учителів інтерес до науково-дослідницької роботи, установку на творчу працю, озброєння їх раціональними вміннями і навичками наукового пошуку і вирішення наукових проблем;

- педагогічно регульованої самостійної роботи, мета якої – закріпити у майбутніх педагогів сформований у ході навчальних занять інтерес до науково-дослідницької діяльності, розвинути звичку до систематичної розумової праці і вдосконалення навиків роботи з науковою літературою;

- науково-дослідницької роботи, призначення якої полягає в тому, щоб озброїти студентів методикою дослідницької праці, розвинути особистісні якості науковця, сформувані потребу у творчому вирішенні професійно-педагогічних завдань.

Педагогічно доцільна організація цих видів діяльності є основними шляхами підготовки майбутніх педагогів до творчої професійної діяльності та інноваційного підходу до вирішення професійних проблем у самостійній педагогічній роботі.

Названі види діяльності виступають такими, що становлять єдину систему професійної підготовки педагогічних кадрів, усі вони тісно взаємопов'язані між собою і взаємообумовлені. Характер кожного з видів діяльності впливає на зміст і результативність всіх структурних компонентів професійної підготовки студентів і ступінь їх готовності до наукової роботи.

Система навчально-дослідницької роботи і науково-дослідницької роботи студентів у педагогічному університеті є комплексом взаємопов'язаних з цілями і методами форм навчання, що включені у навчальний процес і реалізуються у позааудиторний час. Мета цієї системи – “виховання творчістю”. Усі компоненти цієї системи, що становлять, спрямовані:

- на розвиток творчих здібностей і навичок самостійної роботи студентів;
- інтенсифікацію навчального процесу за рахунок включення студента в систему що “навчається – предмет пізнання – методи і засоби пізнання”, отримання ними інформації про дисципліну, що вивчається, у процесі дослідження, тобто перетворення науки на спосіб навчання;
- індивідуалізацію навчання за допомогою виконання індивідуальних завдань і створення творчих груп з урахуванням наукових інтересів;
- упровадження елементів самостійних досліджень, що здійснюються студентами, в навчальний процес;
- на виявлення талановитих студентів з виразно вираженими схильностями і здібностями до наукової роботи.

Упровадження системи навчально-дослідницької роботи студентів та науково-дослідницької роботи

студентів здійснюється шляхом розповсюдження досягнутого позитивного досвіду різними кафедрами університету. Безперервна система дослідницької роботи – методично обґрунтована, логічно послідовна структура організації навчання, сформована з урахуванням характеристики вимог, що висуваються до моделі сучасного фахівця, – дозволяє ефективно виконувати соціальне замовлення на підготовку творчого вчителя. Впровадження цієї системи здійснюється на основі творчого підходу до розв’язання навчальних проблем із постійним оновленням методичного забезпечення і стимулюванням динаміки її результатів у позитивний бік.

1.3. Шляхи і форми підготовки студентів до виконання навчально-дослідницької роботи та науково-дослідницької роботи

Упровадження навчально-дослідницької роботи студентів та науково-дослідницької роботи студентів у навчальний процес відбувається за рахунок змін навчальної інформації дисциплін, що вивчаються, посилення в лекціях, семінарських і практичних заняттях дослідницької спрямованості їх змісту і дій студентів.

Система організації навчально-дослідницької роботи студентів та науково-дослідницької роботи студентів реалізується у практиці педагогічних університетів різними формами. До них відносять:

- читання курсів: “Наукові основи пізнавальної діяльності студентів” та “Основи наукових досліджень”;

- підготовку рефератів, доповідей, рецензій, анотацій за літературними джерелами досліджуваної проблеми;
- введення проблемних завдань і ситуацій у лекційний процес;
- здійснення елементів навчально-дослідницької роботи у процесі семінарських, практичних та лабораторних занять;
- проведення наукових семінарів, спрямованих на вироблення дослідницьких умінь студентів і оволодіння ними методикою науково-педагогічного дослідження;
- виконання проблемних завдань у процесі проходження різних видів педагогічної практики;
- підготовку наукових повідомлень, статей з педагогічної проблеми, що розробляється;
- проведення практикумів і спецсемінарів дослідницького характеру;
- роботу студентів над конкретними темами науково-дослідного характеру в формі написання курсової і кваліфікаційної робіт.

Різноманітні форми навчально-дослідницької роботи забезпечують формування позитивної мотивації студентів і їх установки на заняття науковою роботою, залучення їх до систематичної науково-дослідницької діяльності. Елементи досліджень повинні знаходити вияв у різноманітних формах навчальної роботи: лекціях, семінарських і практичних заняттях, практикумах, спецсемінарах, курсовому проектуванні і написанні кваліфікаційних робіт, педагогічній практиці, індивідуальній та самостійній роботі студентів з предметів педагогічного циклу. Різні форми навчальної роботи є важливим засобом формування у студентів

установки на творчість у майбутній професійній діяльності, самостійне вирішення пізнавальних завдань у навчальному процесі.

Лекція з дослідницькими методами як форма навчально-дослідницька робота студентів

6652399
Вузівській лекції належить провідна роль у підготовці майбутніх педагогів до наукової роботи і формування їх позитивної мотивації дослідницької праці серед форм навчально-дослідницької роботи студентів. Лекція, її зміст і методика дослідницької спрямованості покликані озброїти студентів системою наукових знань, розвинути потребу в їх систематичному оновленні, забезпечити високий рівень пізнавальної активності і прагнення до самостійного творчого пошуку. Викладачам вищої школи в лекційному процесі важливо уникати формалізму, простої репродукції наукових істин, широко практикувати на лекціях метод проблемного викладу знань.

Під час проблемного викладу лекційного матеріалу увагу студентів акцентовано на тих аспектах даної проблеми, які вимагають теоретичних пошуків, доказів, зіставлення різних позицій, думок і підходів в їх вирішенні. Гармонізація навчального матеріалу з досягненнями і станом сучасної науки реалізується викладачем шляхом використання в ході лекції проблемних завдань і моделювання професійних ситуацій. Використання їх на лекції надає можливість студентам самостійно аналізувати явища, що вивчаються, і педагогічні процеси, встановлювати зв'язки між ними. Пошук виходу з модельованих ситуацій допомагає усвідомлювати і встановлювати

логічні зв'язки в наукових положеннях, дотримувати послідовність пізнавальних дій досягнув результату, зіставляти раніше засвоєну інформацію із знову вивченим матеріалом, використовуючи його у вирішенні практичних проблем.

Моделювання ситуацій педагогічної спрямованості і їх аналіз у ході лекцій, пошук виходу з них і мотивування ухвалених рішень закріплює у студентів уміння застосовувати методи пізнання для проникнення в суть педагогічних процесів і явищ, оптимізує розвиток їх професійно-педагогічного мислення, сприяє усвідомленому і глибшому засвоєнню ними наукових знань. Проблемний підхід до пошуку виходу з модельованих у лекційному процесі ситуацій орієнтує студентів на вивчення й аналіз науково-педагогічної літератури, формує вміння працювати з різними джерелами наукової інформації, використовувати наукові дані для творчого вирішення навчальних проблем, долати труднощі, що виникають під час науково-пізнавального пошуку.

У процесі розв'язання проблем студенти часто відчують нестачу необхідних знань і умінь для отримання прогнозованого результату, що стимулює в них потребу в постійному поповненні та оновленні багажу педагогічних знань і практичних умінь. Використовуючи понятійний апарат, теоретичні положення педагогічної науки, які моделюються у вигляді проблемних завдань і ситуацій, студенти випробовують потребу у дії. Дія – краща форма пізнання. На лекціях шляхом вирішення проблемних завдань і пошук виходу з проблемних ситуацій здійснюється емоційне сприйняття основних характеристик педагогічної діяльності. При цьому стає

можливим і обґрунтованим ухвалення і визнання достовірності інших думок, висновків, альтернативних думок. Усе це створює основу для розвитку творчого мислення майбутніх педагогів і наукового підходу до оволодіння педагогічною теорією, перетворення її на інструмент практичної дії.

На лекціях увага студентів повинна акцентуватися на основних етапах і способах виходу з проблемної ситуації, що моделюється у процесі повідомлення інформації, з метою формування у них установки на творчий пошук, потреби в систематичній розумовій праці і нестандартному розв'язанні навчальних проблем.

Закріплення творчих установок і прагнення до нестандартного виконання пізнавальних завдань, необхідність яких мотивована в ході лекційного процесу, відбувається на семінарах і практичних заняттях, де студенти набувають навичок дослідницького плану.

Семінарські і практичні заняття дослідницької спрямованості як форма навчально-дослідницької роботи студентів

Результативність семінарських і практичних занять у підготовці студентів до навчально-дослідницької роботи та науково-дослідницької роботи значно зростає, якщо до їх змісту включати виконання різних творчих завдань. Використання дискусій, диспутів, дебатів, діалогів на семінарах і практичних заняттях сприяє розвитку у майбутніх педагогів здатності самостійно мислити, узагальнювати й оцінювати матеріал, що вивчається,

висловлювати власні думки і висновки з приводу того, що вивчається, шукати оригінальні способи вирішення пізнавальних проблем. Складаючи рецензії, анотації на пропоновані наукові джерела, розробляючи творчі проекти, моделі різних педагогічних явищ і процесів, визначаючи шляхи їх реалізації у педагогічній дійсності, студенти набувають необхідних умінь і навичок для наукової роботи.

Підготовка до науково-дослідницької діяльності передбачає проведення спеціальних занять, у ході яких відпрацьовуються елементи дослідницької праці. Використовувані на заняттях прийоми і способи: вивчення літературних джерел; складання плану роботи; визначення ефективності завдань, їх відповідності предмету дослідження; розробки програми і методики дослідження; вибору методів для вирішення планованих завдань (анкет, бесід, програм спостережень, контрольних завдань тощо) сприяють розвитку у студентів потреби в пошуковій діяльності.

Мету навчальних занять переслідує розвиток потреби студентів у пошуковій діяльності, вироблення і закріплення у них дослідницьких умінь, а методика проведення – припускає організацію наукового пошуку розв'язання навчальних проблем. У зв'язку з цим частину занять з педагогічних дисциплін доцільно проводити в школах. Основу цих занять складає виконання завдань дослідницького характеру.

Перша група завдань розрахована на озброєння студентів методикою педагогічного спостереження. Їм пропонується розбитися на невеликі групи (3-5чел.) і із запропонованої викладачем тематики скласти програму спостереження, провести його і за результатами скласти невеликі доповіді з обов'язковим використанням

наукової літератури і з формулюванням висновків, яких вони дійшли у процесі спостереження.

Інша група завдань покликана ознайомити студентів з елементами експериментальної роботи і закріпити у них експериментальні уміння і навички. Тема експериментальної роботи може бути запропонована викладачем або обрана самими студентами відповідно до своїх наукових інтересів. Під час підготовки до експерименту розробляється його програма і методика проведення. Дані, зібрані в ході експериментальної роботи, ретельно обробляються і зіставляються з успішністю учнів. Підсумкове заняття проводиться у формі конференції, де студенти виступають з науковими повідомленнями і доповідями.

Завдання викладача полягає в тому, щоб запропонувати або допомогти вибрати студентам потужні теми дослідницьких завдань, орієнтуватися на актуальність і практичну значущість розробленої тематики для шкільної практики.

Науковий семінар як форма організації навчально-дослідницької роботи студентів

Науковий семінар покликаний формувати у майбутніх вчителів такі особистісні якості, як наукова сумлінність, висока вимогливість, об'єктивність, здатність вести наукову дискусію, доказовість і обґрунтованість мови, критичність в оцінці наукових фактів, теоретичних положень, педагогічної дійсності.

Семінари є базою апробації результатів наукової роботи студентів з метою рекомендації їх до публікації і впровадження в педагогічну практику. Вони організовуються і проводяться в основному на

випускаючих кафедрах. Періодичність проведення залежить від кількості студентів: кожен студент повинен виступити з доповіддю за темою свого дослідження не менше одного разу за період навчання. План роботи семінару складається на семестр. На обговорення виносяться всі студентські роботи, оформлені відповідним чином.

Керівником семінару повинен бути досвідченим, таким, який володіє достатнім науковим авторитетом: завідувач кафедрою, професор або доцент. Науковими консультантами студентів при підготовці ними доповідей на семінар можуть бути викладачі й аспіранти, за якими закріплюються 5-7 студентів. Кожен студент отримує індивідуальне завдання за конкретною темою дослідження.

Семінар проводиться за наступною структурою: доповідь студента, питання за матеріалами доповіді і відповіді на них, заслуховування рецензій, виступ опонента, наукового керівника і всіх узяти участь в дискусії, підведення підсумків семінару науковим керівником семінару, оцінка роботи і рекомендація роботи для публікації виступу на конференції, використання матеріалу в кваліфікаційній роботі. Такі семінари не тільки вводять студента в лабораторію наукового пошуку, але і відображають стан наукової роботи кафедри, до якої прикріплений студент.

Самостійна робота з елементами наукової роботи

У тісному взаємозв'язку з навчальними формами роботи перебуває педагогічно регульована самостійна робота, мета якої – формування у майбутніх педагогів

умінь і навиків раціональної розумової діяльності. Студенти за завданням викладача виконують різні види самостійної роботи: конспектують першоджерела, пишуть рецензії й анотації на статті з педагогічної періодики, виконують письмові роботи, присвячені аналізу передового педагогічного досвіду, зіставленню його з особистим педагогічним досвідом студента.

Самостійна робота в тісному взаємозв'язку з навчальними заняттями створює основу для навчально-дослідницької роботи студентів і розвитку їх творчих здібностей.

Цікавою формою навчально-дослідницької роботи студентів є індивідуальні завдання, виконувані майбутніми вчителями в процесі проходження різних видів педагогічної практики.

Навчально-дослідницькі завдання на період педагогічної практики як одна з форм навчально-дослідницької роботи студентів

Перед виходом на практику затверджується тематика самостійних досліджень, певна тема закріплюється за кожним студентом, з урахуванням його інтересів, схильностей і можливостей. Викладач проводить інструктаж, у ході якого роз'яснюються мета і методи виконання дослідницьких завдань. За допомогою викладача студенти складають план роботи, знайомляться з графіком консультацій.

Основу дослідницьких завдань на період педагогічної практики складає робота по вивченню педагогічного досвіду. Зібраний матеріал студенти оформлюють у статті на відповідну тему. Під час педагогічної практики студенти здійснюють

міні-дослідження, відпрацьовують методикую констатувального експерименту, оволодівають методикою формувального експерименту, закріплюють навички роботи з науковою літературою і педагогічними фактами, набувають умінь аналізу зібраних даних і їх об'єктивної оцінки.

Зібрані дані під час педагогічної практики, вивчена наукова література з досліджуваної проблеми слугують основою курсової і кваліфікаційної робіт.

Результативність підготовки майбутніх учителів до науково-дослідницької роботи визначається тим, наскільки вдається поєднати всі форми роботи в єдину систему і забезпечити систематичну реалізацію її структурних компонентів з урахуванням специфіки курсу навчання студентів.

На першому курсі в процесі навчальних занять увага зосереджується на формуванні у першокурсників установки на навчально-дослідницьку роботу та науково-дослідницьку роботу як важливих складових їх професійної підготовки, розвитку потреби в раціональній розумовій діяльності, оволодінні елементарними вміннями її організації. На цьому етапі роботи переважають форми творчих завдань: підготовка рефератів, рецензування й анотування наукової літератури, виконання завдань з елементами досліджень.

На другому курсі додається лабораторний практикум дослідницького характеру з комплексним завданням. У процесі вивчення педагогічних дисциплін студенти розбиваються на групи і обирають теми-завдання для навчально-дослідницької роботи. У мікрогрупах, об'єднаних загальною темою, виконання дослідницьких завдань перестає бути тільки особистою справою студента, оскільки створюються умови для

колективного наукового пізнання і пошуку. Важливою формою навчально-дослідницької роботи студентів на цьому етапі є проведення досліджень із заданої викладачем тематики і закріплення в ході проведення практикуму дослідницьких умінь.

На третьому курсі студенти виконують курсове дослідження, результати якого оформлюються у формі курсової роботи. Курсова робота є результатом дослідницької діяльності, початок якої відноситься на другий курс, але основне навантаження на третій курс навчання студентів.

На четвертому курсі виконується творчий проект і здійснюється індивідуальна робота з обраної наукової проблеми.

П'ятий курс завершується виконанням і захистом кваліфікаційної роботи. При цьому велика увага приділяється конкретним і практичним результатам, отриманими студентами, їх оцінці і оформленню.

Виконуючи дослідницькі завдання за заданою викладачем темою, студенти відпрацьовують методику роботи з літературою, складання програми дослідження й апробації її в умовах школи, де проходять педагогічну практику. Зібраний фактичний матеріал за допомогою анкет, спостережень, соціометрії, аналізу учнівських робіт оформлюються у вигляді тез, доповідей, повідомлень. На завершальному занятті по курсу "Педагогіка" студенти виступають за наслідками виконання дослідницьких завдань під час проходження педагогічної практики.

Уведення дослідницьких завдань до змісту навчальних занять, самостійної роботи і педагогічної практики, організація і виконання їх в різноманітних формах сприяє розвитку творчих здібностей студентів,

поглибленню і розширенню їх наукового світогляду, закріпленню у них навичок дослідницького пошуку, підвищенню якості професійної підготовки майбутніх педагогів, їх готовності до наукової роботи.

Доцільно забезпечувати узгодженість діяльності кафедр на різних курсах з тим, щоб у студентів формувалася дослідницька компетентність, закріплювалися навички експериментальної роботи, удосконалювалася методика дослідження, уміння аналізувати експериментальні дані, оформляти наукову роботу, творчо працювати і самостійно мислити. Необхідно розвивати і раціонально планувати всі види наукової роботи студентів у навчальний і позааудиторний час як єдиного процесу, враховуючи при цьому тривалість і складність перетворення науки на форму навчання.

РОЗДІЛ 2

КУРСОВА РОБОТА ЯК ФОРМА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

2.1. Завдання курсової роботи в системі професійної підготовки майбутніх педагогів

Курсова робота в процесі навчання студента може розглядатися як один із етапів оволодіння методикою науково-дослідницької діяльності, виконуваний за активної допомоги і консультації викладача-керівника. Вона базується на вивченні законів, ухвал уряду, нормативних і методичних матеріалів, літературних джерел, а також на практичному матеріалі, експериментальних і статистичних даних. Її виконання вимагає від студента не тільки знань загальної і спеціальної літератури за темою дослідження, але й умінь здійснювати економіко-математичні, експертні і інші розрахунки й оцінки, аналізувати, рецензувати наукові досягнення в досліджуваній області науки, пов'язувати питання теорії з практикою, робити узагальнення, висновки й рекомендації.

Курсова робота є письмово виконаною самостійною навчально-дослідницькою роботою, що розкриває теоретичні і практичні аспекти обраної теми.

Під час написання курсової роботи студент набуває елементарних навичок дослідницької діяльності; виконувати огляд літератури з теми, правильно цитувати й аналізувати ідеї попередників, збирати і класифікувати власний фактичний матеріал, тобто аналізувати аналізовані приклади стосовно тих або інших наукових

положень. Під час роботи розвивається наукова спостережливість, студент учиться не лише знаходити потрібну інформацію, але і коректно нею користуватися у своєму дослідженні, грамотно показувати, як і звідки були отримані ті або інші відомості і яке їх значення для даного дослідження.

Курсова робота займає важливе місце в навчальному процесі вищої школи. Її мета і головне призначення полягає в підготовці студентів до самостійного виконання дослідницької роботи, в оволодінні навичками цієї роботи, у розвитку їх творчого потенціалу.

Реалізація мети курсової роботи пов'язана з роботою з оволодіння студентами знаннями й уміннями, необхідними для накопичення досвіду наукової діяльності:

- робота над бібліографією: користування каталогами і науковою літературою, статистичними і інструктивними матеріалами;
- складання вступу до курсової роботи;
- структуризація змісту роботи;
- розробка методики і стилю викладу матеріалів курсової роботи;
- редакційне оформлення курсової роботи відповідно до загальновстановлених вимог;
- підготовка висновків;
- складання додатка оформлення його змісту;
- оформлення списку використаних джерел.

Курсова робота виконується під керівництвом наукового керівника, його відсутність не допускається. У процесі її написання студент оволодіває навичками наукової роботи, закріплюючи і водночас розширюючи

знання, отримані при вивченні курсу “Загальна педагогіка”.

Курсова робота є самостійною роботою студента, що відображає ступінь готовності студента до аналітичної і дослідницької діяльності. При виконанні курсової роботи студент повинен показати своє вміння працювати з науково-методичною літературою, систематизувати й аналізувати фактичний матеріал і самостійно творчо його осмислювати.

Вибір теми курсової роботи і наукового керівника здійснюється студентом самостійно на підставі рекомендаційного списку дослідницьких тем і напрямів, запропонованих кафедрою. Студент має право самостійно запропонувати проблему дослідження, але і при цьому тема обов’язково повинна бути погодженою з науковим керівником. Вибір схожих тем курсових робіт у студентів однієї навчальної групи не бажаний.

Тема повинна бути актуальною не тільки в сенсі освітлення найважливіших питань теорії і практики навчання і виховання, але і корисною в соціальному і науковому аспектах.

При виборі теми не можна керуватися тільки такими критеріями, як вивченість проблеми або недолік джерел із проблеми, що перебуває в колі наукових інтересів. Тема може бути вивченою, але у її розв’язанні можна знайти новий аспект або оригінальний спосіб рішення.

Для курсової роботи не слід обирати надто широку тему. Широта теми не дозволить студентові глибоко розібратися у досліджуваному явищі. Так, тема “Міжпредметні зв’язки при вивченні шкільного курсу математики” може зумовити у студента виникнення серйозних утруднень. Більш істотних результатів можна

досягти, працюючи над конкретними, вузькими питаннями, в яких розкривається частина широкої проблеми. Тому наведену вище проблему розбити на ряд конкретних тим, а саме:

- міжпредметні зв'язки як засіб пізнавального інтересу;
- міжпредметні зв'язки як засіб формування пізнавального інтересу учнів на уроках математики;
- міжпредметні зв'язки при формуванні основних географічних понять в учнів восьмого класу;
- міжпредметні пізнавальні завдання проблемного характеру в дев'ятому класі.

Вузькі конкретні теми можуть бути досліджені студентом ретельно і досить ґрунтовно. Цінність будь-якого дослідження полягає не в широті обхвату питань, а в ретельності їх розробки. Важливо, щоб тема курсової роботи була розкрита більш повно і розв'язувала поставлені питання, будучи природним продовженням наукової роботи студента, його участі в дослідженнях, що проводяться з тематики кафедри.

Після вибору теми і наукового керівника студент подає заяву у 2-х екземплярах на кафедру з проханням затвердити тему і керівника курсової роботи.

Вимоги до курсової роботи

Загальні вимоги до наукової роботи можуть бути сформульовані таким чином: новизна, актуальність, достовірність, конкретність поставленого завдання на основі аналізу відповідних наукових робіт, практична і теоретична значущість, що визначається зважаючи на сучасний стан питання. Ці вимоги висуваються до

будь-якої наукової роботи, але відрізняються масштабністю.

Студент повинен уміти творчо використовувати здобуті знання, самостійно робити узагальнення, удосконалювати навички літературного викладу своїх думок із використанням загальнонаукової термінології.

Курсова робота є початковою формою науково-дослідницької діяльності з підготовки студента до виконання в майбутньому кваліфікаційної роботи.

Основними завданнями курсової роботи є:

- оволодіти базовими навичками дослідницької роботи;
- розвинути наукове мислення і творчі здібності студента;
- закріпити, поглибити і розширити теоретичні знання, практичні уміння і навички відповідно до змісту дисципліни, по якій вона виконується;
- оволодіти навичками самостійної роботи, пов'язаної з пошуком, систематизацією й узагальненням наявної наукової і навчальної літератури;
- формувати вміння аналізувати і критично оцінювати досліджуваний науковий і практичний матеріал;
- виробивши вміння формулювати думки і висновки, логічно послідовно і доказово їх висловлювати;
- підготуватися до складнішого завдання – виконання кваліфікаційної роботи.

Основна увага в постановці завдань відводиться вмінню аналізувати науковий матеріал, а головне – оволодіти прийомами довідності, обґрунтованості своєї точки зору на проблему. Студент не тільки характеризує проблему і своє ставлення до неї, але і визначає шляхи і методи її розв'язання.

2.2. Види курсових робіт і їх характеристика

За характером аналітичної і дослідницької діяльності курсова робота може бути *реферативно-теоретичного, практичного або дослідно-експериментального характеру.*

У курсовій роботі *реферативно-теоретичного характеру* на основі порівняльного аналізу вивченої літератури розкривається історія питання, визначається ступінь розробленості проблеми в теорії і практиці, формулюються основні теоретичні положення досліджуваної теми.

У курсовій роботі *практичного плану* окрім теоретичних основ теми, що розробляється, представляються ілюстрації практичного застосування теоретичних положень у довільній формі (дидактичні матеріали, методичні або проектні розробки і тому подібне).

У курсовій роботі *дослідно-експериментального характеру* передбачається проведення експерименту або його фрагменту з проблеми, що розробляється.

2.3. Етапи підготовки курсової роботи

Студентам стаціонарної форми навчання рекомендується використовувати матеріали, зібрані за період проходження пасивної педагогічної практики на другому курсі. Студентам заочного відділення рекомендується виконувати курсову роботу на матеріалах шкіл і навчальних закладів, де вони працюють.

Першим етапом підготовки курсової роботи є вибір теми і її погодження з науковим керівником. При виборі теми студент повинен урахувати:

- свою спеціальність і спеціалізацію;
- наявність і доступність джерел і літератури;
- актуальність і практичну значущість проблеми.

При виборі теми курсової роботи, доцільно керуватися:

- власними науковими інтересами і можливостями;
- глибиною знань з вибраного напрямку і володінням методикою навчально-дослідницької роботи;
- готовністю виконати роботу реферативного, практичного або експериментального характеру;
- перспективою подальшого проведення навчально-дослідницької і науково-дослідницької роботи;
- можливістю наступності між виконанням курсової і кваліфікаційної робіт.

Другим етапом підготовки курсової роботи є вивчення джерел, наукової літератури з теми і формулювання дослідницьких завдань.

На цьому етапі роботи необхідно акцентувати увагу на основних підходах до вирішення досліджуваної проблеми, різних трактувань авторів про суть феномену, що вивчається, ознайомитися з аргументацією їх висновків та узагальнень, з тим, щоб на основі аналізу, систематизації, осмислення отриманого матеріалу дати оцінку сучасному стану проблеми. Студенти зобов'язані широко використовувати наукову літературу. Під час виконання курсової роботи вони повинні вивчати й узагальнювати передовий педагогічний досвід. Науковим керівникам важливо орієнтувати студентів на

використання в курсовій роботі актуальної для розгляду наукової інформації, включаючи періодичну і методичну літературу.

При вивченні робіт з обраної проблеми доцільно користуватися порадами Ю.Бабанського, який вважає, що, при вивченні літературних джерел, як засвідчує досвід, слід виявити наступне:

- не обмежуватися пошуком лише монографічних видань або збірок статей з теми, а ретельно проглянути матеріали науково-методичної періодики (журнали, газети, альманахи тощо), матеріали науково-методичних конференцій, семінарів, педагогічних читань тощо;
- не забувати фіксувати повний бібліографічний опис публікацій і видань, дотримуватися вимоги, щоб опис бібліографічних джерел відповідав вимогам стандарту, – це істотно полегшить подальшу роботу з складання списку використовуваних джерел;
- пам'ятати, що записи є кращим способом накопичення і первинної обробки матеріалів, і фіксувати свої зауваження, висновки за джерелом, що вивчається, письмово, причому робити це коротко й оглядово;
- використовувати різноманітні форми запису необхідного матеріалу (план, тези, конспект, виписки, а також картотеку ідей, цитат, методик) для полегшення надалі класифікації і систематизації отриманої інформації, обов'язково вказувати джерело отриманих відомостей.

У процесі вивчення літературних джерел студенти повинні вміти визначити і виділити:

- основну ідею автора, його позицію в досліджуваній проблемі;

- новизну підходу автора в дослідженні теми;
- своєрідність його позиції від традиційної, що панує в педагогічній теорії і практиці;
- у чому автор полемізує з іншими дослідниками;
- ідеї автора, особливо вдало аргументовані і ті, що не мають належної аргументації;
- ідеї, висновки, рекомендації, які викликають суперечності, аргументація виявлених суперечностей;
- основні питання, проблеми, які не знайшли відображення в роботі;
- завдання подальшого вирішення проблеми.

При аналізі літератури, що розкриває досвід роботи сучасної школи, студентам необхідно акцентувати увагу на тому, щоб виявити:

- що особливо успішно вдається здійснити вчителів при вирішенні даної проблеми;
- які утруднення він випробовує у вирішенні її;
- які типові недоліки відзначаються в роботі вчителя з даного питання;
- які основні причини труднощів і недоліків;
- чи досягаються успіхи в роботі раціональними витратами часу вчителів або пов'язані з перевантаженням їх роботою в якомусь одному напрямі, лишаючи поза увагою інші напрями діяльності школи [4, с. 69-73].

Вивчення літератури слід починати з аналізу підручників і навчальних посібників. Усебічне знання стану теоретичних напрацювань і наявного практичного досвіду з обраної теми курсової роботи слугує основою для грамотної розробки методики її дослідження. Причому до цих знань слід віднести не тільки основну

науково-методичну літературу, рекомендовану науковим керівником, але і ряд інших джерел, щоб студенти отримали якнайповніше уявлення про розробленість теми роботи. Спираючись на відомості наукового керівника, студент самостійно розширює перелік наукової літератури, добирає і вивчає її, використовуючи для цього бібліотечні каталоги. У більшості випадків доцільно вивчити монографічні видання, оскільки в них системно повторюється матеріал, розкриваються фундаментальні проблеми і можливі шляхи їх рішення. Студентам краще починати вивчення журнальних статей із новіших, недавно опублікованих джерел, а потім – виданих у попередні роки.

Ретельний аналіз вивченої літератури дозволить студентові сформулювати не лише тему, але і проблемні питання, дослідницькі завдання, які слід розв'язувати при виконанні курсової роботи. Від чіткості, точності і педагогічної виправданості дослідницьких завдань великою мірою залежить успіх дослідження. Дослідницькі завдання можуть містити наступні елементи:

- вирішення певних теоретичних питань, що складають загальну проблему (виявлення суті досліджуваного педагогічного поняття, удосконалення його визначення, розробка ознак, критеріїв, принципів тощо);

- експериментальне вивчення практики вирішення даної проблеми, виявлення її стану, типових недоліків й утруднень, їх причин, типових рис передового досвіду;

- обґрунтування необхідної системи вимірів розв'язання поставленої проблеми;

– експериментальну перевірку запропонованої системи вимірів з погляду її ефективності;

– розробку методичних рекомендацій для тих, хто використовуватиме результати дослідження на практиці.

Результатом роботи на цьому етапі повинні стати список використаних джерел або бібліографічна картотека, яку необхідно показати керівникові, й аналіз виявлених матеріалів з проблеми, визначення ступеня вивченої теми, необхідності більш детального дослідження окремих її аспектів.

Третім етапом підготовки курсової роботи є планування змісту і ходу виконання дослідження. На цьому ж етапі здійснюється систематизація наявної інформації, зіставлення різних позицій, виявлення можливих суперечностей і причин їх виникнення. Виділяється, уточнюється і конкретизується понятійний апарат з досліджуваної проблеми.

На основі систематизації виявлених матеріалів складається план теоретичної частини курсової роботи. Завдання планування курсового дослідження – створення максимально сприятливих умов для здійснення поставленої мети і плану конкретних дій. Конкретний зміст плану і визначення структури курсової роботи залежить від поставлених цілей і завдань. В основі планування курсової роботи повинні бути гнучкість і створення простору для творчості і свободи дій. План роботи обов'язково необхідно обговорити з науковим керівником.

Зміст четвертого і подальших етапів залежить від характеру роботи. Якщо робота має практичний характер, то наступним етапом буде розробка додатків,

якщо дослідно-експериментальний – підготовка програми експерименту і методика його здійснення. Розроблені додатки, і, найголовніше, програму експерименту необхідно обговорити з керівником.

Завершальний етап – оформлення курсової роботи.

При розкритті змісту розділів курсової роботи не можна обмежуватися включенням фрагментів тексту з підбраної літератури без аналізу й оцінки. Важливо при написанні курсової роботи виявити більше самостійності в порівняннях, узагальненнях і висновках за темою, що розробляється.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

3.1. Структура і характеристика основних компонентів змісту курсової роботи

Курсова робота повинна містити:

1. Титульна сторінка (1 стор.).
2. Зміст (1 стор.).
3. Перелік умовних позначень (за необхідності).
3. Вступ (2 стор.).
5. Основну частину (19 стор.).
6. Висновки до розділів (1 стор.).
7. Висновки (1-2 стор.).
8. Додатки (за необхідності).
9. Список використаних джерел (1 стор.).

Вимоги до змісту курсової роботи

1. Титульна сторінка курсової роботи

На титульній сторінці послідовно, зверху вниз, розміщуються наступні реквізити:

- повна назва навчального закладу;
- повна назва факультету;
- найменування кафедри;
- тема курсової роботи (без слова “тема”);
- відомості про автора курсової роботи (із зазначенням курсу, групи, факультету);
- відомості про наукового керівника (із зазначенням вченого ступеня, ученого звання, посади);
- місцезнаходження вузу;
- рік написання роботи.

2. Зміст курсової роботи розташовується на іншій сторінці курсової роботи; містить найменування та номери всіх розділів, підрозділів, виводи до розділів, висновки, додатки (за потреби), список використаних джерел.

Зміст ретельно продуманий, такий, що розкриває тему курсової роботи, дозволяє уникнути безсистемності, порушення логіки дослідження, хаотичного нагромадження фактів, дублювання.

3. Перелік умовних скорочень (за потреби). Якщо в курсовій роботі використовується специфічна термінологія, а також мало відомі скорочення, нові символи, позначення, то їх перелік може бути поданий у курсовій роботі у вигляді особливого списку, який розташовується перед вступом. Перелік слід друкувати двома колонками, у яких зліва за абеткою наводяться скорочення, справа – їх детальна розшифровка.

4. Вступ – відображає формулювання основних елементів наукового апарату курсової роботи: обґрунтування актуальності дослідження, ступінь її вивчення в науці, розкрити її практичну значущість, показати, хто займався розробкою цієї проблеми в науковій літературі. Обґрунтування актуальності повинне містити соціальний і педагогічний аспекти.

Огляд літератури з теми має відтворити ґрунтовне ознайомлення дослідника з науковою літературою, його вміння систематизувати джерела, критично їх розглядати, виділяти істотне, оцінювати раніше зроблене іншими дослідниками, визначати головне в сучасному стані вивченої теми. Матеріали такого огляду слід систематизувати в певному логічному зв'язку і послідовності.

Від формулювання наукової проблеми і доказу того, що та частина проблеми, яка є темою курсової роботи, ще не отримала своєї розробки й висвітлення в науковій літературі, логічно перейти до формулювання мети, завдань, об'єкта, предмета, гіпотези і методів дослідження, а також охарактеризувати базу дослідження (для студентів стаціонарного і заочного відділень).

5. Основна частина курсової роботи – виклад результатів дослідження, проведеного студентом. Як правило, в цій частині передбачається огляд джерел і літератури з обраної теми, виклад сучасного стану питання, його коротка історія, формулювання висновків і їх аргументація. Також дається порівняльний аналіз й оцінка підходів до вирішення поставленої проблеми різних авторів.

Проте оглядаючи літературу, не слід прагнути до викладу всього і вивченого матеріалу, перераховуючи одну за одною прочитані книги і статті. Необхідно розкрити сутність питання, основні положення і провідні ідеї відповідно до поставлених завдань. Таким чином, огляд літератури повинен мати не тільки хронологічний, але і проблемний характер.

У роботах практичного і дослідницько-експериментального характеру опис практичної частини, аналіз результатів експерименту і рекомендації за їх використанням слід виділити в окрему частину.

Відповідно до логіки дослідження основна частина містить розділи і підрозділи. Кожен розділ основного тексту рекомендується починати з нової сторінки. Назви розділів не повинні збігатися з назвою роботи, відповідно назви підрозділів не повинні

збігатися з назвою розділів. Усі назви повинні бути розповідними реченнями. Не рекомендується називати розділи курсової роботи у стилі газетної або журнальної публіцистики – питальні або окличними реченнями. Назва кожного структурного компоненту курсової роботи повинна відображати його зміст.

6. Висновки до розділів. Кожен розділ роботи закінчується короткими висновками. Висновки не повинні бути реферативного характеру, цитатами з документів або вивченої літератури – їх слід формулювати самостійно відповідно до розв’язуваних завдань.

7. Висновки по курсовій роботі відображають підсумки, результати проведеного дослідження, яких дійшов автор, і рекомендації по реалізації в практиці отриманих результатів.

У висновках не слід переказувати зміст роботи, вони повинні бути короткими і відповідати меті і завданням курсової роботи, сформульованими у вступі. Бажано підкреслити, який внесок автор зміг внести у хід дослідження, розробку обраної теми. Кожен висновок рекомендується виділити в окремому абзаці.

У висновках доречно визначити перспективи подальших розробок із досліджуваної теми, окреслити цілі і завдання наступних етапів дослідження, якщо воно є основою для випускної кваліфікаційної роботи.

8. Додатки містять матеріали, пов’язані з виконанням курсової роботи, які з певних причин не можуть бути включені до основної її частини (грозміздки схеми і таблиці, інструментарій, допоміжний матеріал). Якщо додатків в курсовій роботі більше ніж один, то їх слід позначати великими літерами української абетки, за витягом літер Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ї (*наприклад*, Додаток А,

Додаток Б тощо). При цьому додаток повинен отримати відображення в змісті курсової роботи у вигляді посилань на нього в тексті. *Наприклад*, детальніше результати проведеного анкетування викладені в додатку Д.

Кожне застосування повинне починатися з нової сторінки і мати змістовний заголовок, надрукований угорі з першої великої симетрично відносно тексту сторінки (Додаток ____ і велика літера, що позначає додаток).

При оформленні додатків на аркуші під назвою курсової роботи друкують великими літерами слово “ДОДАТКИ”.

Наприклад:

Додаток А

Анкета

Вивчення пізнавальних інтересів учнів

При оформленні додатків на сторінці під назвою курсової роботи друкуються великими буквами слово “ДОДАТКИ”.

До додатків за необхідності доцільно включати допоміжний матеріал:

- проміжні математичні доведення;
- таблиці допоміжних цифрових даних;
- розрахунки;
- інструкції, методики, опис алгоритмів та програм, розроблених у курсовій роботі;
- допоміжні ілюстрації.

9. Список використаних джерел є обов’язковою складовою частиною курсової роботи. Список показує

не тільки ступінь вивчення досліджуваної теми, але і глибину авторської роботи над темою.

Список використаних джерел у курсовій роботі є перерахуванням усіх документів, монографій, книг, статей та інших публікацій, використаних при розробці теми. До “Списку” необхідно включати всі джерела, використані при підготовці курсової роботи, незалежно від того, чи мало місце цитування фрагментів публікацій, чи ні.

Неприпустимим є використання як назви цього розділу роботи терміна “Бібліографія”, оскільки цей термін має на увазі повну і вичерпну інформацію про публікацію з даної теми.

Книги і статті розміщуються в “Списку” за абеткою за алфавітом прізвищ авторів, не розмежуючи монографії і статті. Колективні публікації (що мають більше трьох авторів) розміщуються в Списку відповідно до першої букви назви книги.

Якщо автор курсової роботи вивчав збірку статей, але використовував лише одну статтю, він повинен включити до “Списку” лише цю статтю, а не всю збірку в цілому. У разі використання двох або більше статей з однієї збірки до “Списку” включаються як збірка в цілому (на першу букву його назви), так і всі використані статті окремо.

Усі публікації, включені до “Списку”, нумеруються. Нумерація повинна бути наскрізною.

3.2. Обґрунтування актуальності теми курсової роботи, розкриття логіки і основних категорій наукового дослідження: мета, завдання, об'єкт, предмет, гіпотеза, методи дослідження

Курсова робота повинна вирішувати певну актуальну педагогічну проблему. Важливо чітко виділити цю проблему. Помилкою студента може бути ситуація, коли в темі курсовою має місце накладання двох проблем і тоді незрозуміло, яку з них він вважає основною. При формулюванні теми не можна ставити поряд частину і ціле. Проблеми дослідження можна умовно розділити на прості, складні і нерозв'язні проблеми. При виборі теми курсової роботи обов'язково треба враховувати те, що найактуальніше для сучасної педагогічної практики, потім виділити досліджувану проблему, після чого визначити, що нового можна до неї додати. Важливо враховувати не тільки актуальність, але і розробленість обраної проблеми курсового дослідження. Є розроблені проблеми, що потребують нового трактування понять (уточнення термінології, підходи до її рішення); є проблеми, недостатньо розроблені, в яких досліджені окремі аспекти, і появі неопрацьовані проблеми. Тому при виборі теми курсової роботи студентові, перш за все, слід ознайомитися з тематикою курсових робіт, пропонованою кафедрою і враховувати:

– теми, що розробляються вченими 10-15 років тому, розв'язувалися на іншому дослідницькому ґрунті, в іншій соціальній обстановці, на іншому людському матеріалі;

– треба ознайомитися з провідними напрямками педагогічної науки, проблемами шкільної практики, організації педагогічного процесу;

– при виборі теми потрібно визначитися з віком учнів, вибрати групу класів, де проводитиметься експериментальна робота;

– обравши тему, треба її погоджувати з науковим керівником;

– слід добре знати свій рівень підготовки, досвід дослідницької роботи, здатності нестандартно підходити до розв’язання педагогічних проблем.

А.Кочетов радить студентам при обранні теми дослідження користуватися алгоритмом. Необхідно послідовно відповісти на питання:

– до якої галузі педагогічного знання студент виявляє найбільшу цікавість: теорія виховання, дидактика, методика виховної роботи тощо;

– який аспект цієї галузі педагогічного знання здатний досліджувати: форми організації навчального або виховного процесу, методи, принципи або умови;

– що більш за все привертає в педагогічному процесі: такт учителя, взаємодія в системі “вчитель-учень”, превентивна діяльність учителя тощо;

– що можна краще вивчити і зрозуміти: дії вчителя в навчальному процесі, характер пізнавальної діяльності учнів, їх реакцію на педагогічні дії?

– який вік підлягає дослідженню: молодший шкільний, підлітковий або старшокласники;

– яка педагогічна проблема найбільш актуальна в даному віці, як вона співвідноситься з особистим досвідом студента?

– які завдання і проблеми можуть бути конкретно вирішені?

Послідовно відповідаючи на поставлені питання, студент самостійно може визначити стрижневу проблему курсової роботи.

При виборі і визначенні проблеми, стрижневої лінії курсової роботи можна скористатися порадами М.Данилова, який рекомендував урахувати:

- суперечність проблеми, тобто з'ясування того, що нового можна внести до вже здобутих наукових знань, що підлягає зміні, запереченню, оновленню;

- істинність проблеми: треба довести, чи відповідає істині основне трактування проблеми, чи дійсно вона має цінність для практики або теорії;

- місце питання, що вивчається, в системі педагогічного наукового знання; тобто не можна допустити перебільшення або недооцінки досліджуваного питання;

- дотримання хронології, співвідношення історичного і логічного; тобто важливо показати, що досліджувана проблема – результат природного розвитку педагогічного наукового знання;

- виокремлення провідної ідеї, яка складає основу положень, пропонованих автором курсової роботи, обґрунтування актуальності теми з позицій провідної проблеми.

Після вибору теми курсової роботи необхідно обґрунтувати її актуальність. При обґрунтуванні актуальності теми студент має право на прояв творчого підходу. Але при цьому в різній послідовності слід підійти до аргументації соціальної значущості обраної теми. Обов'язково слід вказати, які соціальні умови, передумови обумовлюють необхідність розробки даної теми, підтвердити свої твердження посиланнями на

офіційні документи (Закони держави, Ухвали уряду, розпорядження Міністерства освіти і науки).

Необхідно відобразити ступінь вивчення і розробленості досліджуваної проблеми у філософській, психологічній, педагогічній і ін. науках. Обґрунтувати тему курсової роботи з позицій розвитку педагогічної думки на різних етапах її становлення (як дана проблема трактувалася раніше, які аспекти розглядалися, що вдалося вирішити, що залишилося поза увагою вчених, чому вибраний аспект є актуальним в даний час).

Не менш значущим при обґрунтуванні актуальності теми курсової роботи є показати її практичну цінність (які суперечності і труднощі мають місце в педагогічній практиці, які найбільш типові помилки і недоліки допускаються в роботі, які педагогічні знахідки і досягнення слід узагальнити, щоб отримати прогнозований результат).

Процес обґрунтування актуальності теми курсової роботи допомагає студентові з'ясувати її соціальну і педагогічну значущість, усвідомити теоретичну значущість, відчувати відповідальність за якість виконання роботи.

Якість курсової роботи залежить від дотримання логіки наукового дослідження. Під логікою дослідження розуміється послідовність і взаємозв'язок структурних його компонентів. Основними елементами курсового дослідження є: мета, завдання, об'єкт, предмет, гіпотеза, методи дослідження обраної теми, база його виконання. Підвищення ефективності курсового дослідження на педагогічну тематику залежить від якості побудови всіх основних елементів його структури, а саме: від формулювання мети, завдань, об'єкта, предмета і гіпотези дослідження.

Невід'ємною вимогою до наукового дослідження є логічна відповідність теми, мети, завдань, об'єкта, предмета, гіпотези дослідження його структурі і методам вирішення проблеми. Сукупність завдань повинна відображати мету дослідження. Мета курсової роботи повинна відповідати об'єкту і предмету дослідження. Порушення такої логіки робить курсову роботу хаотичною, не дозволяє бачити повноту вирішення поставлених завдань.

Розглянемо стисло, орієнтуючись на студентів – дослідників-початківців – основні вимоги до елементів дослідницького процесу.

Будь-яке наукове курсове дослідження починається з визначення мети.

Мета курсової роботи – це прогнозований результат дослідження, тобто мета дослідження полягає в тому, щоб вирішити якусь проблему (отримання нової інформації за темою курсового дослідження, аналіз результатів практики, виявлення шляхів й умов отримання проектного результату).

Мета не повинна збігатися з назвою роботи. Формулюючи мету курсової роботи, студент повинен не тільки представити недоліки і причини їх виникнення в педагогічній практиці, шляхи їх подолання і способи отримання позитивного результату під час вирішення педагогічної проблеми, але і чітко уявляти очікуваний результат, засоби його отримання.

При визначенні мети курсової роботи треба чітко її авторові відповісти на питання:

– у чому полягає сенс, суть проблеми, що вивчається, який аспект її буде основним?

– чи є в теорії пояснення педагогічному явищу, що вивчається, у чому полягають сильні і слабкі його сторони?

– на що потрібно дати обґрунтовану відповідь?

– чи можна в ході виконання курсового дослідження отримати необхідні дані для розкриття суті проблеми, що вивчається?

Відповідаючи на наведені вище питання, студент може спроектувати основний нерозкритий акцент у проблемі, що цікавить його, що і стане метою його курсової роботи.

Мета наукового дослідження передбачає розв'язання ряду конкретніших завдань дослідження. Завдання дослідження ставляться студентом на основі теоретичного аналізу окресленої проблеми й оцінки стану її розв'язання в шкільній практиці.

Завдання курсової роботи відображають основні шляхи й етапи досягнення мети (тобто по суті завдання – це плановані дії). Завдання зручно формулювати за допомогою дієслів (вивчити, описати, встановити, з'ясувати, визначити, порівняти).

Завдання курсової роботи можуть включати елементи (вони можуть змінюватися залежно від характеру наукової проблеми):

- вирішення певних теоретичних питань, що складають загальну проблему;
- експериментальне вивчення практики розв'язання даної проблеми;
- обґрунтування необхідної системи засобів для вирішення поставленого завдання.

Завдання курсової роботи повинні бути чітко сформульованими і відповідати за значущістю,

відображати логіку і хронологію здійснення дослідження.

Рекомендуються такі групи дослідницьких завдань:

- діагностична;
- теоретико-моделююча;
- дослідно-експериментальна;
- прикладна.

Перша група завдань пов'язана з вивченням й аналізом ситуації, історії питання, вітчизняного і зарубіжного досвіду вирішення проблем. Засобами реалізації завдань цієї групи служать наукова література й інші джерела. Способами реалізації завдань цієї групи стануть вивчення наукової літератури й інших джерел, спостереження, бесіда, опит, експертна оцінка, тестування.

Наприклад, за темою: “Формування інтелектуальних умінь старшокласників у процесі вивчення предметів природничого циклу” одним із завдань першої групи може бути такий:

– вивчити сучасний стан проблеми формування інтелектуальних умінь учнів у теорії і практиці;

або:

– проаналізувати стан проблеми формування інтелектуальних умінь учнів у психолого-педагогічній літературі і шкільній практиці.

Друга група завдань – теоретико-моделюючих – припускає виявлення, обґрунтування, конструювання структури досліджуваного процесу.

Наприклад:

– створити ефективну дидактичну модель формування інтелектуальних умінь школярів;
або:

– розробити дидактичну технологію формування інтелектуальних умінь учнів у процесі вивчення природничих дисциплін.

Третя група завдань характеризується способом перетворення, вдосконалення досліджуваного предмету і припускає реалізацію, перевірку в дослідно-експериментальній роботі виявлених, обґрунтованих і сконструйованих на попередньому етапі роботи теоретичних підходів.

Наприклад:

– виявити й експериментально перевірити сукупність дидактичних умов, що забезпечують ефективність моделі “Формування інтелектуальних умінь учнів”;

– експериментально перевірити сукупність дидактичних умов, що забезпечують ефективність технології формування інтелектуальних умінь учнів.

Четверта група завдань припускає узагальнення результатів теоретичного і дослідно-експериментального етапів дослідження, формулювання висновків.

Наприклад: підготувати за наслідками дослідження методичні рекомендації на допомогу вчителів щодо формуванню інтелектуальних умінь учнів; Розробити методичні рекомендації вчителів по використанню предметів природничого циклу у формуванні інтелектуальних умінь учнів.

Об’єкт і предмет дослідження – як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як

загальне і часткове. В об'єкті виділяється та частина, яка є предметом дослідження.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, які визначають проблемну ситуацію і вибрані для дослідження.

Наприклад, об'єкт дослідження за наведеною вище темою “Формування інтелектуальних умінь учнів” може бути сформульований таким чином – процес формування у молодших школярів інтелектуальних умінь або – формування інтелектуальних умінь у старшокласників.

Предмет дослідження знаходиться в межах об'єкту (спосіб бачення об'єкту з позиції науки).

Наприклад, предмет дослідження за даною темою матиме таке формулювання – суть, структура й умови формування інтелектуальних умінь учнів у процесі вивчення предметів природничого циклу; дидактичні умови формування інтелектуальних умінь учнів початкових класі на уроках української мови.

Об'єкт і предмет дослідження повинні міститися в назві курсової роботи.

Таким чином, предмет дослідження є вужчим поняттям, ніж його об'єкт. Він є частиною, стороною, елементом об'єкту. Наприклад, об'єктом дослідження може бути процес навчання в цілому, а предметом – тільки методи навчання (частина процесу). Поняття “об'єкт і “предмет” відносні. У ролі об'єкта, можуть виступати методи навчання взагалі, а предмета лише одна група цих методів. З огляду на це студент повинен чітко визначити, що є предметом й об'єктом курсової роботи. При цьому об'єкт повинен бути означений не дуже широко, а так, щоб це був безпосередньо наступний за самим предметом дослідження процес.

Після визначення об'єкта і предмета курсового дослідження формулюється його гіпотеза. Жодне наукове відкриття не здійснювалося без уміння передбачати, прогнозувати хід роботи й очікувані її результати. Наукове передбачення – важлива умова педагогічного дослідження, під час якого важливо передбачити або звести до мінімуму можливі помилки або невдачі. Конкретною формою наукового передбачення є гіпотеза.

Гіпотеза дослідження – це припущення, що висувається для пояснення процесу або явища, яке не підтверджене і не спростоване, передбачуване вирішення проблеми. Це приблизна відповідь на поставлені завдання курсової роботи, одночасно це і припущення того, в якому взаємозв'язку перебуває феномен, що вивчається, з іншими педагогічними явищами, якою є його внутрішня структура, суть, умови розвитку.

“Гіпотеза є серцевиною, душею всякого дослідження. У ній отримує свою ясність проблема, що вивчається, імовірно вказуються теоретичні основи і шляхи її рішення. Саме вона визначає набір методів дослідження: вона зумовлює характер необхідного фактичного (у більшості випадків – експериментального) матеріалу, а також встановлює певний аспект у підході до розробки цього матеріалу і лінії його збирання й аналізу” [6, с. 83-82].

У науковій літературі розрізняють кілька видів гіпотез. В.Ільїн і Н.Кузьміна вважають, що гіпотези можуть будуватися на основі досвіду або на типових фактах й узагальненнях, або на основі логічної аналогії, моделі явища, що вивчається, або на теоретичній побудові, на абстракції, які перевіряються обов'язково

практикою. Студент, що виконує курсову роботу, найчастіше користується гіпотезами, побудованими на основі досвіду роботи в школі і його узагальненні.

Гіпотеза повинна бути обґрунтованою, мати певні передумови, достатньо широке поле застосування, бути такою, що перевіряється і за можливості – простій. Гіпотеза повинна бути не аксіоматичною – вона має містити нові ідеї, які потрібно доводити і які дозволяють досягти очікуваних нових результатів. Якщо студент не визначив гіпотезу курсової роботи, то це автоматично спричиняє за собою відсутність дослідження.

Гіпотеза визначає головний напрям наукового пошуку. При її формулюванні необхідно дотримувати дві вимоги:

- гіпотеза не повинна містити понять, які не уточнені;
- гіпотеза не повинна бути такою, що перевіряється за допомогою наявних методик.

Виділяють наступні види гіпотез:

- описові гіпотези, в яких описуються причини і можливі наслідки;
- пояснювальні – в них дається пояснення можливих наслідків з певних причин, а також характеризуються умови, за яких ці наслідки обов'язково матимуть місце, тобто пояснюється, через які чинники й умови можливі такі наслідки.

Описові гіпотези не містять передбачення, а пояснювальні, навпаки, формують його. Закон описує причини, наслідки й умови, через які причина зумовлює ці наслідки. Тому пояснювальні гіпотези виводять дослідників на припущення щодо існування певних закономірних зв'язків між явищами, чинниками й умовами.

Як наукове припущення гіпотеза відрізняється від довільної здогадки тим, що задовольняє ряд вимог. Виконання цих вимог утворює умови можливостей гіпотези:

- обґрунтованість, стійкість, змістовність, пояснення всього круга явищ і процесів, для аналізу якого вона висувається (тобто для всієї наочної області дослідження), по можливості не входивши в суперечність із раніше встановленими фактами і науковими положеннями;
- верифікованість. Гіпотеза є припущенням про певну безпосередньо спостережувану основу явищ і може бути перевірена лише шляхом зіставлення зроблених з неї висновків із досвідом. Можливість шляхом експериментальної перевірки довести правильність узагальнень означає вірогідність гіпотези;
- упродовження до можливо ширшого кола явищ, верифікований характер, націленість на виявлення нового;
- простота, що полягає в здатності, виходячи з єдиної підстави, пояснити по можливості ширше коло різних явищ, процесів, не вдаючись при цьому до штучних побудов і довільних припущень, не висуваючи в кожному новому випадку все нових і нових гіпотез;
- формулювання здійснюється в рамках тієї наочної області, в якій вивчається поставлена проблема.

Точніше кажучи, наукова гіпотеза може припускати, що один із засобів (або група) буде ефективнішим, ніж інші засоби.

Отже, формулювання гіпотези дослідження визначається метою, завданнями, об'єктом і предметом курсової роботи.

Типові помилки при формулюванні гіпотези дослідження:

- припущення, виражене в гіпотезі, безсумнівно, є аксіоматичним, якщо положення не потребують перевірки, то предмет дослідження відсутній;
- припущення має загальний характер, результати можна застосувати в будь-яких інших сферах. Це свідчить про те, що специфіку досліджуваного явища, процесу не розкрито;
- гіпотеза виражена нелогічно, неможливо припустити, виходячи з яких положень, очікується висока ефективність результатів дослідження.

Наведемо приклади формулювань цілей, завдань об'єкта, предмета і гіпотези дослідження за темою курсової роботи *реферативно-теоретичного характеру*: “Формування творчих здібностей учнів засобами індивідуальних завдань на уроках математики”

Мета: виявити, теоретично обґрунтувати можливості індивідуальних завдань у формуванні творчих здібностей учнів.

Завдання, поставлені для досягнення мети, можуть виглядати так:

- вивчити стан проблеми в науковій літературі і шкільній практиці;
- визначити суть, показники і рівні розвитку творчих здібностей учнів;
- теоретично обґрунтувати доцільність використання індивідуальних завдань на уроках математики у формуванні творчих здібностей учнів.

Якщо за даною темою передбачається *робота практичного характеру*, то **метою** роботи може бути розробка методичних рекомендацій щодо формування творчих здібностей учнів засобами індивідуальних

завдань, а до завдань слід додати розробку практичних матеріалів і способів організації діяльності з формування творчих здібностей учнів.

Якщо курсова робота має *дослідно-експериментальний характер*, то, окрім вище названих завдань, важливо виділити завдання розробки програми з формування творчих здібностей учнів засобами індивідуальних завдань.

Наведемо *приклади* формулювання об'єкта, предмета за темою: "Формування творчих здібностей учнів засобами індивідуальних завдань на уроках математики".

Об'єкт дослідження – індивідуальні завдання як засіб формування творчих здібностей учнів.

Предмет курсового дослідження – педагогічні умови формування творчих здібностей учнів засобами індивідуальних завдань.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що формування творчих здібностей учнів буде ефективним, якщо: математичній підготовці учнів надати особистісну спрямованість; навчання математиці здійснювати на основі індивідуального походу; створення ситуацій успіху для кожного учня в системі "вчитель-учень".

При проведенні курсового дослідження важливо дотримуватися логічної послідовності, забезпечити взаємозв'язок і взаємообумовленість усіх компонентів, що складають основу логіки наукового пошуку. Будь-який науковий пошук здійснюється в межах індивідуальної творчості. Сам процес наукового пошуку надзвичайно складний. Не можна безапеляційно сприймати завдання, які раніше визначалися іншими, тому прагнення студента по-новому поглянути на

обрану тему курсової роботи – важлива умова оригінального вирішення поставлених в ній завдань.

3.3. Структуризація основних розділів курсової роботи і методика роботи над її змістом

Зміст дослідження – це “макет”, що відображає структуру, логіку викладу тексту курсової роботи і його посторінкове розташування. Зміст наводиться на другій сторінці.

Зміст тексту курсової роботи ділиться на крупні і дрібні частини. Таке ділення, або рубрикація тексту, виявляється в наявності структурних підрозділів і розділів. Ділення роботи на розділи і підрозділи повинне відповідати логіці розкриття теми. Тому, з одного боку, не слід вводити в план структурні одиниці, що змістовно виходять за рамки теми або пов'язані з нею лише побічно, а з іншого боку, пункти плану мають структурно повністю розкрити тему. План курсової роботи – це логічний каркас викладу курсової роботи.

Розділи курсової роботи – це основні структурні одиниці тексту. Назву кожного з них потрібно сформулювати так, щоб вони не виявилися ширшими за тему за обсягом, змістом, були рівнозначними до назви, оскільки розділ є тільки одним із аспектів теми, і назва не повинна порушувати цієї підпорядкованості.

Розділи і підрозділи мають заголовки, які повинні точно відповідати змісту тексту. Розділи зазвичай нумеруються арабськими цифрами (розділ 1, розділ 2), а підрозділи теж арабськими цифрами, тільки через крапку (наприклад: 1.1; 2.1. тощо). Розділи і підрозділи не можуть дублювати один одного за сенсом, але разом вони повинні повністю розкривати тему курсової

роботи. Підрозділи, на які ділиться розділ, не повинні співвідноситися один з одним як частина і ціле.

Заголовки у змісті повинні точно відтворювати заголовки в тексті. Не можна скорочувати або подавати їх в іншому формулюванні, послідовності і підпорядкованості порівняно із заголовками в тексті.

Наведемо зразок структури змісту курсової роботи: “Формування творчих здібностей учнів засобами індивідуальних завдань на уроках математики в 5-х класах”.

ЗМІСТ

Стор.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ (за потреби)

ВСТУП.....3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

ЗАСОБАМИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ.....5

1.1. Визначення сутності поняття “творчі здібності” в науковій літературі.....5

1.2. Можливості використання індивідуальних завдань у формуванні творчих здібностей учнів на уроках математики.....8

1.3. Дидактичні умови розвитку творчих здібностей учнів засобами індивідуальних завдань.....11

Висновки до першого розділу14

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА

ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧИХ

ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ.....15

2.1. Вивчення та аналіз проблеми використання індивідуальних завдань при формуванні творчих

здібностей учнів у навчальному процесі школи.....	15
2.2. Дослідно-експериментальна програма формування творчих здібностей учнів засобами індивідуальних завдань на уроках математики в 5-х класах.....	19
Висновки до другого розділу.....	23
ВИСНОВКИ	24
ДОДАТКИ	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	28

Найбільш поширеними помилками при написанні першого розділу (теоретичного) є:

- втрата предмету дослідження, коли здійснюються необґрунтовані відхилення й екскурси, не пов’язані з його суттю і темою курсової роботи;
- змістовно-сміслова неупорядкованість, непослідовність і невизначеність текстових меж відтворення думок. Якщо текст з одним абзацом займає сторінку і більше, то в такому обсязі складно відшукати основну думку, тезу, що доводиться, і їх аргументацію. Якщо зміст курсової роботи подано незначними за обсягом абзацами, то, швидше за все, наведено “безпідставні” твердження без їх обґрунтування. Сенс “виходить” з тексту;
- неадекватне тлумачення провідних понять, неправильне вживання і розкриття їх суті в тексті. Уведення понять без пояснень;
- цитування без посилань (плагіат). Припускається непряме цитування в довільній формі усередині тексту (без лапок, але з посиланням на джерело інформації), а також пряме цитування, що подається в лапках і з посиланням;

- непропорційний об'єм тексту: теорія значна за обсягом, а процес власного пошуку і його результати відтворені і надто скромно й у загальних рисах;
- шаблонність і банальність, тобто повторення вже давно відомих положень у загальній формі;
- несамотійність у концептуальних підходах, у визначенні позицій та оцінок. Відсутність оригінальних міркувань, висновків й оцінок, підходів і засобів вирішення досліджуваної проблеми;
- неодноразове повернення до вихідних позицій дослідження. Само по собі це буває доцільним, але в тексті повинно бути одне, а не кілька вихідних положень. Текст повинен бути динамічним;
- неодноразово повторюються одні і ті ж формулювання, що, на думку автора, підсилюють довідність.

Типовими помилками при створенні експериментального розділу є:

- нечітко поданий опис бази пошуку (школи), досвіду (опис, а не його аналіз) і вихід на практичні результати;
- “безлюдність” тексту, коли наводяться цифри, факти, таблиці тощо;
- незрозуміло, як добиралися методики діагностики, готувалася програма дослідно-експериментальної роботи;
- відсутня або слабо доведена ефективність запропонованої дослідно-експериментальної роботи;
- не аргументовані причини позитивної динаміки досліджуваного явища;

– не знаходять відображення в роботі негативні результати і те, чого не вдалося досягти в проведеному дослідженні.

Починаючи роботу з обраної теми, студент у першу чергу повинен розібратися в суті основних понять, термінологічному апараті, що стосуються провідної ідеї курсового дослідження. Плутанина в понятійному апараті призводить до спотворення змісту основних положень, результатів і висновків у роботі. Робота над літературними джерелами повинна бути систематичною і поглибленою.

Процес входження в тему курсової роботи – досить складний і поступовий, у центрі його – вивчення наукової літератури. Студентові слід критично оцінювати прочитаний текст, нічого не приймати на віру, порівнювати трактування понять, погляди різних авторів і їх підходів до вирішення проблеми, що цікавить, зіставляти факти з реальною педагогічною практикою.

Критичний підхід до прочитаного, порівняння і аналіз різних точок зору, оцінка їх з позицій власної думки і досвіду дозволяє студентові не формально підійти до написання курсової роботи, виробити власні думки про дану проблему.

Курсова робота не ставить за мету проведення експерименту в повному його обсязі. Її головне призначення – допомогти студентові усвідомити основні етапи науково-дослідницької роботи, оволодіти основними елементами її методики. У змісті курсової роботи основна увага приділяється вивченню, аналізу й оцінці педагогічної літератури. На цьому етапі роботи студентові необхідно оволодіти вміннями порівнювати, зіставляти, аналізувати й оцінювати педагогічні факти,

що вивчаються, і явища. Під час виконання курсового дослідження вся робота повинна будуватися на порівнянні і зіставленні. Тому важливо організувати курсове дослідження так, щоб на основі зібраних фактів і даних можна було отримати порівнянні результати.

Не маючи можливості самостійно провести педагогічний експеримент в повному об'ємі, важливо в другому розділі курсової роботи акцентувати увагу на вивченні педагогічного досвіду, який має місце в тих школах, де студент проходив педагогічну практику.

Вивчаючи досвід роботи вчителів конкретної школи, слід співвіднести його з темою курсової роботи і її провідною ідеєю. Не можна до вивчення, аналізу й узагальнення досвіду підходити односторонньо, обмежуватися окремими випадками в досвіді, що вивчається, які відносяться до теми курсової роботи, і суб'єктивно оцінювати лише позитивні моменти в ньому. Нерідко при ознайомленні з педагогічним досвідом увага звертається тільки на його позитивну сторону, а негативні аспекти залишаються поза увагою. Захоплення лише цікавими і позитивними моментами в досвіді, ігнорування помилок і недоліків в практиці вчителя спотворює реальне положення справ і знижує практичну цінність цього досвіду.

При вивченні досвіду роботи шкільних учителів студентові, що виконує курсове дослідження, необхідно:

1. Ознайомитися з роботою конкретного вчителя, чий досвід вивчатиметься, аналізуватиметься й узагальнюватиметься в дослідженні. Для цього йому треба відвідати уроки, різні форми позакласної роботи школи.

2. Вивчення досвіду роботи вчителя треба починати з вивчення стилю взаємних стосунків у класі з

кожним учнем, аналізу його загальних поглядів і педагогічних вимог.

3. Не бути стороннім спостерігачем, а брати активну участь в роботі класу, щоб об'єктивно оцінити й осмислити досвід роботи вчителя.

4. Досягнення вчителя треба порівняти з досягненнями в педагогічній теорії, з тим, щоб оцінити, що оригінального, нестандартного пропонує вчитель і як це співвідноситься з досягненнями педагогічної науки.

5. Під час вивчення досвіду вчителя необхідно його роботу порівнювати з педагогічними знахідками і розв'язанням цих же завдань іншими вчителями. Тільки шляхом порівняння з іншим досвідом можна об'єктивно оцінити актуальність педагогічного досвіду і можливість його розповсюдження.

6. Досвід учителя слід не просто описувати, його треба створювати й узагальнювати одночасно. У цьому плані студент повинен окреслити конкретні шляхи розв'язання досліджуваної проблеми, визначити свою програму дій, до якої включити форми і методи роботи, що доводить ефективність досвіду вчителя.

7. Найскладніший етап у вивченні педагогічного досвіду – це його узагальнення і аналіз. Для того, щоб отримати об'єктивну картину, студентів необхідно використовувати різні наукові методи дослідження: анкети, спостереження, бесіди, інтерв'ю, тести, соціометрію, самооцінки, статистику тощо.

Вивчення досвіду роботи вчителя служить основою введення студента в експериментальну роботу. Саме при ознайомленні з системою роботи вчителя він дістає можливість зібрати дані для гіпотези курсової роботи, складання програми експериментальної роботи. Досвід інших дослідників-практиків наочно і більш

прозоро виявляє помилки, прорахунки, труднощі, що дозволяє дослідникові-початківцю планувати шляхи їх подолання, розробити методику діагностики ефективності проведеної роботи.

3.4. Мова і стиль викладу змісту курсової роботи

Для написання курсової роботи використовується так званий “науковий стиль” викладу матеріалу. Такий стиль має передбачає відмову від “розмовних” мовних зворотів і мовних штампів, зайвих вставних слів. Текст роботи не повинен бути емоційно забарвленим – він повинен відображати об’єктивність авторського підходу до досліджуваних явищ.

Текст наукової роботи відрізняється від будь-якого іншого, перш за все, своєю логічністю. При описі ходу дослідження необхідно дотримуватися вимог логічних законів.

У наукових роботах прийнято вживати дієслова безособовій формі, тому без крайньої необхідності не слід уживати авторський особистий займенник “Я”.

Роботу слід писати точними і лаконічними пропозиціями, уникаючи перевантаження тексту складними граматичними конструкціями з безліччю вставних речень. Чіткість формулювань є одним із найважливіших вимог до мови курсової роботи.

У роботі необхідно дотримувати одноманітності термінології. Не рекомендується без нагальної необхідності вводити свої власні терміни.

У курсовій роботі слід уникати невиправданих повторів, двозначних слів і виразів.

У тексті курсової роботи не допускається:

- застосовувати іноземні слова і терміни за наявності рівнозначних слів і термінів у мові, якою пишеться робота;
- допускати скорочення слів, не встановлених правилами орфографії, пунктуації, а також відповідними державними стандартами;
- вживати математичні знаки без цифр;
- застосовувати індекси стандартів без реєстраційного номера;
- не допускається підкреслення слів у тексті.

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Вибір методів дослідження визначається специфікою завдань, поставлених студентом у курсовій роботі, а не простим перерахуванням відомих у педагогіці методів.

Вибір методів визначається й етапами дослідження.

На першому етапі, коли перед студентом постає завдання розібратися в суті основних понять з вибраної теми (формулювання понять, визначення їх сутнісних ознак, виявлення рівнів розвитку і розробка критеріїв для визначення ступеня досягнення цих рівнів), доцільно використовувати методи теоретичного аналізу.

На другому етапі, коли вивчається стан шкільної практики, збору фактів необхідно використовувати методи аналізу реального педагогічного процесу (спостереження, бесіди, анкети-твори, тести тощо).

При перевірці достовірності висунутої гіпотези доречно використовувати методи експерименту і досвідченої перевірки, які об'єднують вдалі варіанти розв'язання поставлених в курсовій роботі завдань.

І, нарешті, на завершальному етапі, коли здійснюється узагальнення результатів дослідження і розробка рекомендації по вдосконаленню навчального або виховного процесу, важливе поєднання методів теоретичного узагальнення даних експерименту і прогнозування подальшого вдосконалення педагогічних процесів.

При виборі методики дослідження слід визначити показники, за якими можна буде здійснити обробку

матеріалу, робити висновки щодо якісних змін досліджуваного педагогічного явища або процесу.

Науково-педагогічне дослідження – це, перш за все, накопичення наукового матеріалу, наукових фактів, їх аналіз й обробка. Чим більше фактів, тим виваженішими є висновки, результати, рекомендації курсової роботи. Розглядати їх треба в динаміці, виявляти загальне й особливе в явищі, що вивчається. Збір фактів, їх об'єктивний аналіз припускає ретельну розробку методики дослідження.

Методика дослідження – це модель наукового пошуку, розгорненого в часі.

Добре продумана методика забезпечує цілеспрямованість дослідження, збір необхідного фактичного матеріалу, на основі якісного і кількісного аналізу якого робляться наукові висновки.

Методика має відповідати головним критеріям якості:

- валідності, що означає придатність методики для вимірювання саме тієї якості, на яку вона спрямована. Валідність методики припускає відповіді на питання: “З якою метою застосовується методика?”, “Що вона змінює?”.

- її надійності, що означає точність психологічних вимірювань. Надійність методики визначається за допомогою дисперсного і факторного аналізу.

- науковості методики, що обумовлює зв'язок із фундаментальними дослідженнями, її наукову обґрунтованість.

Відомо, що педагогічні явища достатньо складні. Забезпечення достовірності, репрезентативності, науковій значущості експериментальних даних

досягається завдяки використанню вектора методів дослідження.

Методика курсового дослідження відповідає на питання: що і як вивчати в темі, що розробляється. Результативність відповідей на поставлені завдання в роботі залежить від того, якими способами їх вирішувати.

Результати курсової роботи багато в чому залежать від правильності вибору методів дослідження, від того, наскільки швидко й ефективно вони допомагають розв'язати поставлені завдання під час виконання курсової роботи.

Характеристику методів дослідження подається у роботах Ю.Бабанського, Е.Белкіна, Г.Валеева, В.Загвязинського, Н.Загузова, В.Краєвського, А.Новікова тощо.

Поняття “метод” (від гр. *metodos* – шлях дослідження) означає спосіб пізнання, шлях. Сучасна філософія трактує його як форму теоретичного і практичного освоєння дійсності, систему способів і прийомів, принципів і підходів, які конкретна наука може використовувати для пізнання свого предмету.

Методи дослідження – це шляхи, способи і засоби, за допомогою яких здобуваються нові знання, факти, які використовуються для доказу провідних положень, теми курсового дослідження, що розробляються.

Усі методи служать встановленню істини, достовірному й адекватному розумінню, поясненню педагогічної дійсності, а також її перетворенню.

Вибір методів дослідження і використання їх для вирішення поставлених завдань визначаються змістом

курсової роботи, її об'єктом, предметом і гіпотезою дослідження.

Типовими помилками при виборі методів дослідження є:

- хаотичне перерахування їх безвідносно до теми, змісту роботи, мети, завдань курсової роботи;

- змішування змісту методів. Наприклад, не завжди розрізняють дослідницьку роботу й експеримент. Експеримент (у широкому тлумаченні) – будь-який пошук, що вносить нове в існуючу практику; (у вузькому сенсі) – науково поставлений досвід, спеціально організоване відтворення і зміна явищ, що дозволяє виявити чинники і умови, що впливають на процес і результати, варіювати, фіксувати і вимірювати їх вплив. Дослідно-експериментальна робота – поширена комплексна методика педагогічного дослідження, що поєднує елементи дослідно-пошукової роботи й експерименту.

Традиційно педагогічні методи дослідження поділяються на дві великі групи: **теоретичні й емпіричні**.

До **теоретичних методів** дослідження відносяться:

- вивчення й аналіз педагогічної літератури, архівних матеріалів, документації і продуктів діяльності;
- практичні методи (аналіз процесу практичної діяльності; хронометраж, професіографічний метод, метод незалежних характеристик);
- аналіз і синтез; індукція і дедукція; класифікація; аналогія; порівняння; побудова гіпотез;
- прогнозування, проектування, моделювання тощо.

Зупинимося на характеристиці деяких методів цієї групи.

Метод абстрагування має універсальний характер. Суть цього методу полягає в тому, що дослідник постійно перебуває у стані уявного абстрагування від неістотних зв'язків, відношень, предметів й одночасно виділяє, фіксує одну або декілька сторін цих предметів, що цікавлять його.

Метод вивчення літератури: праць класиків із питань людинопізнання; загальних і спеціальних робіт із педагогіки; періодичного психолого-педагогічного друку; довідкової педагогічної літератури і методичних посібників із педагогіки і суміжних наук.

Цей метод дає можливість дізнатися, які аспекти проблеми вже достатньо вивчені, за якими ведуться наукові дискусії; які не потребують подальших наукових розвідок і є неактуальними, а які питання, навпаки, ще не досліджені.

Вивчення літератури з досліджуваної теми передбачає використання різних форм:

- складання бібліографії – складання переліку джерел, відібраних для роботи у зв'язку з досліджуваною проблемою;
- реферування – стислий виклад основного змісту роботи;
- конспектування – ведення детальніших записів, основу яких складають виділення головних ідей і положень роботи;
- анотування – короткий запис загального змісту книги або статті;
- цитування – дослівний запис виразів, фактичних або цифрових даних, що містяться в літературному джерелі.

Серед емпіричних методів дослідники виділяють: спостереження, бесіду, анкетування, соціометрію, ранжирування, тестування, педагогічний експеримент, шкалування, експертні оцінки, вивчення педагогічного досвіду тощо.

Після первинної побудови гіпотези необхідно переходити до розробки методики дослідження.

У педагогічному дослідженні часто використовують метод спостереження.

Метод спостереження широко застосовується як при науковому дослідженні, так і при вивченні конкретних групових характеристик. В умовах шкільного навчально-виховного процесу вміння повно використовувати його можливості допомагає педагогам оптимально будувати процес навчання і виховання, коректувати й удосконалювати його.

Метод спостереження – це цілеспрямоване, згідно із заздалегідь розробленим планом, фіксація тих явищ або феноменів, які цікавлять дослідника, з метою їх подальшого аналізу.

Основне завдання спостереження – накопичення фактів, фіксація істотних їх сторін і моментів.

Спостереження, як метод дослідження, повинні задовольняти наступним вимогам:

- наявність чітко усвідомленої мети, яка керує спостерігачем, спрямовує його увагу;
- дослідження завжди має вибірковий характер, оскільки охопити педагогічне явище безліччю сторін, відношень, зв'язків відразу неможливо;
- воно здійснюється за заздалегідь розробленим планом, програмою, де точно указується об'єкт, мета, завдання, методика спостереження;

- точна, об'єктивна фіксація явищ, що вивчаються (щоденники, стенографування, фотографування). Для спостереження добираються лише ті факти, які відповідають меті і завданням дослідження;
- при спостереженні педагогічних явищ, які тією чи іншою мірою пов'язані з людьми, дослідник повинен ретельно враховувати психолого-фізіологічні політичні чинники;
- факти, здобуті спостереженням, повинні уточнювати або відкидати вихідну гіпотезу, висувати нові проблемні питання. Уточнення гіпотези впливає на зміст спостережень, робить їх більш цілеспрямованими;
- використовувати різні види спостережень [5, с. 30-31].

Уміти спостерігати – професійна важлива якість для педагога. Дослідник може бути спостерігачем, безпосередньо учасником і керівником того процесу, який повинен стати об'єктом його інтересу і спостереження. Наприклад, спостерігачем може бути практикант, що відвідує класну годину або уроки, щоб отримати необхідну додаткову інформацію для складання психолого-педагогічної характеристики класу або учня. На уроках практикант може фіксувати результати спостережень. Якщо практикант буде спостерігати діяльність школярів у процесі сумісної підготовки з ними певного заходу, то результати спостережень фіксуються в кінці дня в щоденнику або інших спеціально для цього заздалегідь підготовлених документах.

Як фіксуються результати спостережень?

Це може бути протокол, ділові замітки, записи. Студент фіксує результати спостереження в спеціально

підготовлених таблицях і матрицях, які потім підлягають статистичній обробці й аналізу.

Спостереження, як метод дослідження, може бути:

безпосереднім (коли його здійснює сам дослідник)	опосередкованим (при чийсь допомозі або, за певними показниками)
суцільним (безперервні, коли процес вивчається в цілісному вигляді)	дискретним (вибірковим, коли вивчаються визначені періодично моменти, що повторюються)
відкритим (коли присутність спостерігача очевидна)	прихованим (за допомогою прихованої камери або інших засобів)

Найчастіше в практиці школи застосовується відкритий вид спостереження, тобто коли учні усвідомлюють, що в певних ситуаціях вони є об'єктом спеціального вивчення дослідника.

Приховане спостереження лише тоді є знаряддям наукового пізнання, коли нічого спільного не має з підгляданням і підслуховуванням, тому складання програми прихованого спостереження повинне здійснюватися з урахуванням високих етичних критеріїв.

Крім того, спостереження може здійснюватися з трьох позицій:

- *нейтральної*, коли спостерігач не бере участі в процесі безпосередньо;
- з *позиції керівника педагогічного процесу*;

- з *позиції* учасника процесу (тоді йдеться про включене спостереження).

Одним із варіантів спостереження може бути “метод опису значущих ситуацій, розроблений і запропонований Є.Кузьмінім”. Його суть полягає в тому, що для розуміння особистісних або групових характеристик винятково важливого значення набуває те, як реагує на них, знаходить шляхи вирішення проблем і конфліктів, які зумовили такі значущі ситуації. За допомогою методу спеціально створених виховних ситуацій (у ході зборів, диспутів, дискусій) можна отримати дані про рівень розвитку колективу, ступінь його згуртованості, характер взаємин його членів [14].

При використанні методу спостереження дослідникові-початківцю потрібно враховувати ряд недоліків, які мають місце в практиці утворення спостереження. А саме:

- недостатня продуманість системи ознак, за якими можна фіксувати прояв того або іншого факту, відсутність єдності вимог у застосуванні цих ознак усіма учасниками спостережень;
- недостатньо чітке продумування системи фіксації спостережуваних фактів і формулювання проміжних висновків.

Для об’єктивної фіксації спостережуваних фактів доцільно користуватися спеціальними щоденниками спостережень, у яких для учня відводиться певна кількість сторінок і одночасно на берегах подається його оцінка.

Залежно від цілей вивчення школярів використовувати подвійну систему оцінок (“+”, “-”) або (“1”, “0”).

Наприклад, А.Алфьоров, використовуючи проблему виховання у учнів відповідального ставлення до навчання, здійснив спостереження за роботою.

На сьогодні розширюються можливості самої техніки спостереження. Використання технічних засобів дослідження додає методу спостережень великої документальності і достовірності.

У соціально-психологічних дослідженнях особливе місце посідає метод опитування. Деякою мірою простота методики опитування порівняна легкість обробки отриманих даних, можливість у короткі терміни охопити будь-яку кількість опитаних – усе це зумовлює широке використання даного методу. Найчастіше метод опитування застосовується при дослідженні проблем, пов'язаних із вивченням громадської думки, рівня адаптації особи в групі тощо.

Опитування – це такий спосіб вивчення проблеми, що стала об'єктом інтересу дослідника, коли джерелом інформації є словесна або письмова думка індивіда

До методів опитування відносять **бесіду, інтерв'ювання й анкетування**. Усі вони можуть бути індивідуальними і груповими. Перші два припускають усне спілкування у вигляді діалогу (з тією відмінністю, що інтерв'ю має на увазі отримання відповідей на певні, заздалегідь підготовлені питання, а бесіда може бути менш алгоритмизованою).

У педагогічній діяльності **бесіда** використовується не лише як метод навчання, але і як спосіб вивчення учнів.

У педагогічному дослідженні метод бесіди є важливим чинником отримання первинної інформації, коли його застосовують у поєднанні з іншими методами

(інтерв'ю, анкетування, спостереження тощо). Бесіда – це завжди емоційно забарвлений діалог. Проведення бесіди, яка мала б не тільки виховний, але і дослідницький характер – це велике мистецтво, яким повинен володіти педагог. Бесіда вимагає особливої гнучкості і чуйності, уміння слухати й одночасно вести її заданим руслом, уміння розуміти емоційні стани співбесідника, чуйно реагуючи на їх зрушення і зміни, уміння фіксувати зовнішні вияви внутрішніх станів (жести, міміку). На серйозну бесіду може зважитися дослідник, який користується довірою співбесідника.

Найскладніше в бесіді – початок. Офіційний тон – такий початок не створить тієї атмосфери, яка дає можливість співбесідникові розкритися, поділитися тим, що його хвилює.

Під час самої бесіди важливо підтримувати потрібний її напрям, поступово наближаючись до з'ясування питань, що цікавлять студента-дослідника, а не захоплюватися зайвими деталями. Необхідно заздалегідь продумати форму і прийоми фіксації результатів бесіди, які дозволяли б швидко вести запис і не відволікати випробовуваних.

Математична статистика дозволить піддати аналізу результати бесіди, якщо в процесі підготовки до неї будуть чітко заздалегідь позначені, а потім зафіксовані емпіричні еквіваленти (умовні одиниці).

Ефективність бесіди багато в чому залежить від уміння студента-дослідника створити сприятливу морально-психологічну атмосферу, спостерігати за поведінкою співбесідника, його настроєм, емоційними реакціями на поставлені питання, бажанням відповідати на відповіді або їх.

Інтерв'ю в перекладі з англійської мови означає бесіда. Загальне в бесіді і в інтерв'ю головне – це розмова між дослідником і досліджуваним з метою отримання певної інформації, але між ними є відмінність, яка полягає в тому, що в процесі бесіди, яка не обмежена в часі, ведучий інтерв'ю нав'язує сам тему респонденту, і жорстко тримається в рамках обговорюваної проблеми. У процесі інтерв'ю більш ослаблений зворотний зв'язок. Інтерв'ю в основному фіксує вислови респондента, і тому важко зрозуміти, чи розділяє ініціатор бесіди його погляди, чи ні.

Цей метод використовується в тому випадку, якщо дослідник упевнений в об'єктивності випробовуваних. Це пояснюється тим, що інтерв'ю не припускає цілого ряду уточнювальних питань, які мають місце в бесіді.

Мета інтерв'ю – здобуття необхідної інформації з відповідей співбесідника на заздалегідь підготовлені і спеціальним чином поставлені питання.

Сформулювавши вихідну гіпотезу курсової роботи, студент визначає чинники, які збирається вивчити й обдумує систему питань, виходячи не тільки із завдань і цілей дослідження, але із попередніх відомостей про респондента (рівень освіти, вікова періодизація). Після того, як респондент починає говорити, дослідник не повинен переривати його, коментувати його відповідь або підштовхувати до певних висновків. Лише після отримання відповіді на поставлене питання, той, хто опитує, переходить до обговорення даного питання із співбесідником. Той, хто відповідає, повинен відчувати, що його розуміють.

Залежно від мети дослідження розрізняють глибинне інтерв'ю (з'ясування якогось одного питання

при збереженні свободи у способі ведення бесіди), вільне (питання заздалегідь не конкретизують і не уточнюють, а лише вказують на тему), непряме (справжній сенс питання відбивається від його зовнішньої форми), екстенсивне (неодноразово відтворювана бесіда з великою кількістю осіб).

Метод анкетування також характеризує наявність певних питань і графічне вираження відповідей (на папері або в електронному вигляді). Анкетування дає можливість одночасно охопити дослідженням будь-яку кількість осіб. Воно може бути контактним (коли сам студент роздає бланки, чекає, поки вони будуть заповнені, і збирає їх), заочним (коли студент-дослідник діє через посередників або надсилає бланки анкет поштою) чи пресовим (коли анкета публікується у ЗМІ).

Використання анкетного методу передбачає виявлення масових фактів, загальних причин, тенденцій, ознак явищ, що вивчаються, показників громадської думки. Анкетою прийнято називати серію питань з певної теми, на які повинні дати відповідь учасники анкетування.

Мета анкетування полягає у збиранні вихідних відомостей, орієнтовних даних з теми курсової роботи. На відміну від бесіди й інтерв'ю питання задаються не окремому учасникові опиту, а значній масі, і відповіді даються у письмовій формі. Головна вимога до анкет – правильне формулювання питань. Якщо питання поставлені правильно, то можна отримати об'єктивні дані. Помилковість у відповідях на питання анкет залежить від того, наскільки об'єктивно визначена кількість питань відповідно до віку і можливостей тих, хто бере участь в анкетуванні, у якій формі ці питання

поставлені, у якій психологічній атмосфері проходило анкетування, як здійснювалася обробка отриманих відповідей.

Анкетні дані легко піддаються статистичній обробці. Анкета дає можливість вивчити ціннісні орієнтації особи, її установки, ідеали тощо.

Анкетування міцно увійшло до практики роботи школи, і сьогодні важко зустріти таку педагогічну раду, де б не наводилися дані анкетного опиту, як учнів, так і педагогічного колективу.

Анкетування – це складний процес, що вимагає від дослідника певного рівня майстерності і педагогічного такту, а також чіткого розуміння цілей анкетування.

Виділяють типи анкет:

1. За ознакою гласності:

- *іменні* (указується прізвище того, хто відповідає);
- *анонімні* (без підпису);

2. За характером відповідей на питання:

- *відкрита* (де питання подаються без готових відповідей). Відповідаючи на відкриті питання, учень не зв'язаний ніякою інструкцією. Відповідь може бути односкладовою і розгорненою. Відкриті питання – це немов пропозиція бесіди. Такі питання можуть бути не зв'язані суворою логікою і можуть стосуватися різних сторін життєдіяльності школярів;
- *закрита анкета* (де треба вибирати із запропонованих варіантів відповіді). У таких анкетах питання ставляться так, що відповідь регламентується запропонованими для вибору варіантами.

Слід зазначити, що питання в анкетах можна ставити прямо або опосередковано. Пряме питання

означає, що за ним немає ніякої “пастки”, дослідника цікавить саме те, що закладено в питанні.

Непряме питання припускає, що справжній сенс відрізняється від його формулювання.

При складанні анкет важливо дотримувати певних вимог, а саме:

1. Необхідно чітко визначити об’єкт і предмет дослідження, структуру явища, що вивчається, і на їх основі – виділити критерії, які необхідно виміряти в ході анкетування.

За допомогою анкет можна фіксувати кількісні показники: кількість опитуваних, витрати часу, характер і зміст діяльності, устаткування, обстановку, умови, обов’язки і тому подібне.

2. Складання анкети припускає узгодження її змісту зі структурою і параметрами явища, що вивчається, або педагогічного процесу. Перш за все, необхідно визначити основну інформацію, яку важливо отримати під час анкетування. Основні питання повинні формулюватися так, щоб відповіді на них давали достовірні дані, що конкретизують предмет дослідження за конкретними критеріями.

В анкеті слід передбачити питання, які дозволили б перевірити об’єктивність відповідей на основні питання. Наприклад, питання: Ваше ставлення до географії? перевіряється питанням: “Назви твій улюблений предмет”, “Твоє улюблене заняття”.

Важливо в процесі анкетування розробити методику збору інформації, коли і за яких умов проведене анкетне опитування, як уточнити дані тощо.

3. Спочатку сформульовані питання анкети необхідно сформулювати як робочі, тобто зробити так, щоб отримані відповіді можна було піддати

математичній обробці за допомогою соціометрії і методів математичної статистики.

До змісту питань анкети слід увести мовні звороти з тим, щоб в них відбивалася повага до особи, звучав заклик до об'єктивної відповіді: "Просимо Вас", "Висловіть, будь ласка, Вашу думку", "Скажіть, будь ласка" тощо.

Продумати логіку змісту кожного питання, визначити послідовність постановки питань, не допускати риторичності, категоричності у їх формулюванні.

4. Розмножити анкету друком. Учні не повинні вгадувати відповідей на питання анкети, навпаки, мають відповідати зосереджено; слід запобігати списуванням відповідей у товаришів.

5. Анкета може дати достовірні дані, коли опитуванням охоплене велике коло учасників анкетування, певного віку, певної категорії.

6. Анкетування важливо обґрунтувати так, щоб його учасники були зацікавлені у правильній відповіді. Наприклад, мотивується, що це робиться при виявленні бажань учнів, які будуть враховані при плануванні роботи в класному колективі як вияв різних позицій думок про проблему, винесену на обговорення в ході диспуту, з метою визначення змін, що відбулися в поведінці учнів тощо.

7. Перед проведенням анкети слід пояснити, що вкладається в зміст того або іншого питання, які відповіді вважатимуться правильними. Іноді можна запропонувати варіант відповіді, з тим, щоб учні могли вибрати найбільш правильний із їхньої точки зору.

8. Анкета повинна будуватися на позитивному або негативному ставленні до питань (подобається – не подобається; хочу – не хочу; є – немає тощо).

У ході виконання курсової роботи можуть разом з анкетами використовуватися опитувальники.

Необхідно знати про існування відмінностей між анкетною й опитувальником. Якщо анкета переслідує мету з'ясувати ставлення респондента до якоїсь проблеми, то опитувальник припускає з'ясування системи ставлення респондента до певних явищ. Якщо анкета містить від 4-х до 20-ти питань, то опитувальники містять кілька десятків питань.

У сучасній педагогіці великого значення набув метод узагальнення незалежних характеристик, розроблений К.Платоновим. Суть його зводиться до збору й аналізу думок опитуваних про особу людини.

Наведемо *приклад* анкети “Щодо з'ясування ставлення школярів до навчання (відкрита, іменна)”

1. Чи задоволені Ви своїми навчальними успіхами?
2. Чи можете Ви вчитися краще?
3. Чи чекаєте Ви допомоги або покращуєте успішність самі?
4. Чи відповідають оцінки Вашим дійсним знанням?

Наведемо *приклад* анкети спрямованої на з'ясування думки школяра про причини його неуспішності (анонімна, закрита).

1. Якою літературою Ви користувалися при підготовці до уроку, з якого отримали незадовільну оцінку?
2. Готувалися Ви взагалі до уроку?
3. Що Ви вважаєте причиною отримання Вами незадовільної оцінки?
4. Якщо особиста недостатня підготовленість з предмету, є причиною цього?

Метод тестування

Під тестуванням розуміється “метод психологічної діагностики, що використовує стандартизовані питання і завдання (тести), що мають певну шкалу значень. Застосовуються для стандартизованого вимірювання індивідуальних відмінностей” [14, с. 354].

Тести – короточасні завдання, завдання. Виконання їх кількісно і якісно обробляється й оцінюється. Результати аналізу дають можливість визначити не тільки рівень готовності, ступінь розвитку різних психологічних процесів, оцінку знань, умінь і навичок (наприклад, уміння запам'ятати і відтворити осмислений матеріал, логічно міркувати, робити самостійні висновки). Тести супроводжуються стандартною інструкцією. Всім випробовуваним пропонується однаковий матеріал. Результати рішення також передбачені, вони розглядаються за розробленою шкалою.

Метод тестування, використовуваний у педагогічних дослідженнях, відрізняється:

- відносною простотою процедури й устаткування;
- короткочасністю;
- зручністю математичної обробки;
- безпосередньою фіксацією результатів;
- наявністю встановлених стандартів, норм;
- можливістю використання як індивідуально, так і для цілих колективів [16, с.174].

У літературі виділяють тести досягнень, інтелекту, креативності, особистісні, проектні, які знаходять застосування в трьох основних сферах: освіта, професійна підготовка і відбір, психологічні консультації.

Використання тестів досягнень, що виявляють ступінь володіння випробовуваним конкретними знаннями, уміннями, навичками, є одним з найбільш удалих методів. Вони надають можливість віднесення кількісної оцінки перевірки знань учнів до порядкової або навіть інтервальної вимірювальної шкали. Результати контролю, отримані за допомогою тестових завдань, легко піддаються математико-статистичній обробці.

Відомі й інші способи організації тестових завдань, наприклад, тестові завдання на визначення відповідності, послідовності; тестові завдання на вміння виявляти, розпізнавати, здійснювати пошук певного об'єкту тощо.

До тестів досягнень висуваються вимоги: відносна короткочасність, виконання кожного навчального завдання; однозначність, недвозначність і стислість відповіді; можливість кількісної оцінки; зручність статистичної обробки результатів перевірки тощо.

Набагато рідше застосовуються інші види тестів, зокрема особистісно орієнтовані, які дозволяють педагогові оцінити основні властивості особистості учня. Прикладом подібного ряду тестів є опитувальник, складений англійським психологом Г.Айзенком.

Як слушно відзначав, А.Анастасі, “як будь-який науковий метод або точний інструмент, психологічні тести, щоб бути ефективними, повинні правильно використовуватися. У руках недобросовісного або некваліфікованого експериментатора тести можуть завдати серйозної шкоди” [1, с. 38].

Наприклад, В.Крутецький при вивченні математичних здібностей школярів використовував наступні тести:

1. Завдання з даними, яких не вистачає. Установлювалося, чи може учень виділити комплекс відношень математичних величин, необхідних для розв'язання завдання і вказати на дані, яких не вистачає для розв'язку, тобто чи сприймає він логіку завдання.

2. Завдання із зайвими даними, що маскують їх зміст. Установлювалося, чи зуміє учень виділити комплекс відношень математичних величин, складових змісту завдання, і відокремити непотрібні дані.

3. Системи типових завдань. Дана вихідна задача і ще група задач (деякі зовні подібні до вихідних завдань, але відрізняються за змістом, інші, навпаки, зовні відмінні, але подібні за змістом). Установлювалося, чи зуміє учень узагальнити одні завдання і диференціювати інші не за зовнішніми ознаками, а за істотними.

4. Завдання з декількома рішеннями [13, с. 19].

Наведемо *приклад* тесту на виявлення комунікативних здібностей учнів.

Мета: виявити рівень розвитку комунікативних здібностей учнів.

Інструкція: Вам необхідно відповісти на наступні запитання у формі "так", "ні", "іноді".

1. Чи вибиває Вас із колії очікування зустрічі?
2. Чи викликає у Вас невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням інформацією?
3. Чи охоче Ви ділитесь своїми переживаннями з ким-небудь?

4. Чи дратує Вас, коли незнайома людина на вулиці звертається до вас із проханням (показати дорогу, назвати годину, відповісти на яке-небудь запитання)?
5. Чи зважитесь Ви нагадати знайомому, що він забув повернути вам 10 гривень, які позичив кілька місяців тому?
6. Опинившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не почнете з нею розмову, і Вам буде неприємно, якщо першою заговорить вона. Чи не так це?
7. Чи уникаєте Ви участі в якій-небудь комісії з розгляду конфліктних ситуацій?
8. У Вас є свої, власне індивідуальні критерії щодо оцінки витворів літератури, мистецтва, культури і жодних “чужих” думок Ви не поділяєте. Це так?
9. Ви промовчите й не вступите в суперечку, почувши відверто помилкову думання щодо добре відомого Вам питання?
10. Чи викликає у Вас невдоволення прохання про допомогу розібратися в тому чи іншому питанні або навчальній темі?
11. Ви більш охоче викладаєте свою думку в письмовій формі, ніж в усній. Чи не так?

Обробка результатів: два бали присвоюється за відповідь “так”, один бал – за твердження “іноді”, та нуль балів – за твердження “ні”.

Сума балів свідчить про рівень розвитку комунікативних здібностей:

від 0 до 10 балів – низький;

11-20 – середній;

21-28 – високий.

Метод рейтингу та самооцінки

Метод рейтингу – це оцінка тих або інших сторін діяльності компетентними суддями (експертами).

До добору експертів висуваються наступні вимоги:

- компетентність;
- креативність – здатність розв'язувати творчі завдання;
- позитивне ставлення до експертизи;
- відсутність схильності до конформізму – надмірного наслідування авторитету в науці, наукова об'єктивність;
- аналітичність і широта мислення;
- конструктивність мислення;
- властивості колективізму;
- самокритичність.

Використання методу рейтингу припускає наявність програми вивчення того або іншого явища або діяльності. Так, для вивчення діяльності вчителя експертам може бути запропонована програма, що включає наступні компоненти: основні особистісні якості вчителя, характеристика знань, умінь і навичок виховної роботи з учнями; основні стосунки вчителя; результати його діяльності.

При розробці і складанні програми важливо враховувати наступні вимоги:

- містить у собі цілісну особистісну характеристику вчителя;
- характеризує все три основні напрями діяльності вчителя: навчальну, виховну і суспільну;

- відображає не лише “внутрішні” якості особистості вчителя, але і його зв’язки і стосунки з колективом учнів, учителів, батьками, окремими учнями.

Для того, щоб забезпечити порівняно однаковий підхід до оцінювання певних якостей діяльності вчителів важливо розробити критерії оцінки їх за бальною шкалою.

Наприклад, критерії оцінки діяльності вчителя щодо розвитку в учнів інтересу до предмету можуть бути такими:

“5” – застосовує спеціальні прийоми роботи щодо розвитку в учнів інтересу до предмету, використовує новизну змісту, порівняння понять, що вивчаються, розкриття їх практичної значущості, цікавість, застосовує різноманітні методи навчання, організовує позакласні заходи, забезпечує індивідуальний підхід в учнів при формуванні у них пізнавальних інтересів;

“4” – в основному забезпечує формування інтересу до предмету, використовуючи частину з описаних вище прийомів роботи;

“3” – слабо формує у учнів інтерес до предмету, не забезпечує індивідуального підходу в цій роботі;

“2” – навчання не сприяє формуванню в учнів інтересу до предмету (формалізм викладання, одноманітність методів, структури уроку тощо)

Критерії подано за чотирьохбальною шкалою, оцінка одиницею припускає вже негативний вияв якості або практично повну відсутність умінь і навичок.

Результати діяльності вчителів обробляються шляхом розрахунку середньоарифметичних показників по кожній з якостей. Уся інформація щодо всіх сторін діяльності вчителя подається у зведеній карті.

Метод самооцінки – його суть полягає в тому, що випробовуваному пропонується самому оцінити в досліджуваних якостей у себе. Самооцінка здійснюється за програмою. Наприклад, учителям запропонувати провести оцінку власних труднощів педагогічній діяльності, при цьому ступінь труднощів оцінювати критеріями: дуже сильно, задовільно, майже не викликає труднощів.

Програма самооцінки труднощів учителя при вирішенні навчально-виховних завдань

Ознаки	Критерії		
	Дуже сильно	Задовіль- но	Майже не виникає труднощів
Труднощі у плануванні – тематичне – планування; – поурочне планування; – планування виховної роботи; – допомога у плануванні самовиховання; – планування самоосвіти і підвищення рівня професіоналізму.			
Труднощі в організації діяльності: – оволодіння змістом нових програм і підручників; – використання			

різноманітних форм роботи на уроці; – забезпечення активної роботи учнів протягом уроку; – використання методів розвиваючого навчання; – проведення практичних робіт; – формування навичок навчальної праці (планування, самоконтроль, читання тощо); – розвиток інтересу і потреби у знаннях; – виявлення типових помилок і труднощів школярів у навчанні; – здійснення індивідуального підходу до учнів у процесі навчання; – міжпредметних зв'язків; – організація позакласної роботи з предмету; – роз'яснення правил поведінки учнів; – використання різноманітних форм і методів виховної роботи.		
--	--	--

Труднощі в роботі з батьками: – забезпечення єдності дій учителів і батьків; – виявлення типових причин неуспішності; – виявлення рівня вихованості.			
Труднощі в контролі за діяльністю: – облік та оцінка знань, умінь і навичок школярів; – оцінка ефективності своєї роботи (з навчання, виховання, розвитку школярів).			
Труднощі в узагальненні і впровадженні досвіду роботи: – узагальнення нового досвіду; – упровадження передового досвіду.			

Метод вивчення учнівських робіт

Цей метод припускає аналіз творів, малюнків, комплектів учнівських зошитів за певний відрізок часу, графічних робіт, щоденників, домашніх завдань, а також шкільної документації: класних журналів, медичних

карт учнів, різних конспектів, звітів, учителів протоколів засідань тощо.

Зібраний матеріал вимагає певної обробки. У практиці можуть бути використані деякі узагальнюючі прийоми:

1. Реєстрація, тобто приписування педагогічним явищам числових характеристик. Дослідник виділяє певну ознаку і фіксує кожен випадок, коли з'являється предмет або явище з ним. Підраховуючи кількість цих фактів, отримують число з даною ознакою.

Наприклад, відзначаючи кожного неуспішного учня, отримують число неуспішних учнів (або число тих або інших помилок в контрольній роботі). Межа застосування реєстрації: наявність точно сформованого критерію, що дозволяє у всіх випадках однозначно відрізнати об'єкт, що має реєстровану ознаку, від об'єкта, який цієї ознаки не має.

2. Упорядкованість або ранжирування, тобто розподіл об'єктів, явищ у порядку зменшення або збільшення яких-небудь показників (складання списку учнів залежно від кількості допущених ними помилок або числа пропущених занять тощо) і визначення місця рангу в цьому ряду.

Соціометричний метод

Серед різних методик проведення опитування може бути названий соціометричний метод.

Метод соціометрії був розроблений австрійсько-американським психологом Д.Морено. Соціометрія відноситься до соціально-психологічних тестів, дозволяє вимірювати міжособистісні стосунки, зв'язки переваги, що виникають у ситуації вибору партнера в тій або іншій діяльності або ситуації.

Соціометрія – це метод наукового дослідження, яке дозволяє на основі опитування або фіксації поведінки виявляти лише структуру взаємин. Він дозволяє визначити соціометричний статус учня в системі неформальних стосунків у класі, тобто “з’ясувати кількісне визначення переваг, байдужостей або неприязного ставлення, які отримують індивіди в процесі міжособистісного спілкування і взаємодії.

При проведенні соціометрії учасникам гарантується анонімність, їх прізвища шифруються, і результати подаються тільки в зашифрованому вигляді.

Соціометричні методи широко використовуються при дослідженні самопочуття особи в групі, при визначенні структури первинних груп, при дослідженні способів і форм розподілу авторитету і влади в малих групах, при діагностиці рівня групової активності [15,с. 98].

У ході використання методу соціометрії учням класу пропонується кілька питань, що є вибором партнера за певним видом діяльності.

Істотне значення для точності експерименту має число виборів, які мають в своєму розпорядженні випробовувані. Вибори можуть бути довільними (“Назви тих однокласників, яких ти запросив би до себе на День народження”) і фіксованих (“Назви тих п’яťох однокласників, яких ти б запросив до себе на День народження”).

В обох випадках опитуваного просять установити послідовність свого вибору, дотримуючись порядку переваги. Порядок виборів має місце при аналізі характеру і закономірностей міжособистісного спілкування. У групах до 10-15 чоловік доцільно

кількість виборів не обмежувати, у групах же до 30-40 чоловік краще дозволити робити 3-5 виборів.

Соціометрична процедура вимагає від експериментатора визначення критеріїв виборів їх кількості, виходячи з цілей і завдань дослідження. Результатом цього є картка опитування. Її зміст складає звернення до випробовуваного, пояснення сенсу опитування, інструкцію по заповненню, перелік питань, гарантію збереження таємниці відповідей, подяку, шифр.

Хід соціометричних досліджень залежить також від особи експериментатора, від його вміння увійти в контакт із членами групи, пояснити їм сенс і важливість майбутніх вимірювань. Спочатку необхідно витратити певний час на знайомство з групою. Цей період називається соціометричною розминкою.

Соціометрична методика об'єднує в собі комплекс прийомів, наприклад, проведення анкети з відповідями на питання:

1. "З ким би ти хотів проводити вільний час?"
2. "З ким ти хочеш чергувати в класі?"
3. "З ким би ти пішов у похід?"
4. "Кому б ти віддав перевагу серед однолітків?"

Результати відповідей переносять на так звану матриці вибору. Їх число відповідає числу критеріїв. Матриця вибору є основою для соціометричного аналізу. Для зручності обробки даних кожен член групи отримує свій номер. При дослідженні шкільного класу номери учням привласнюються за алфавітом.

Виходячи з даних матриці, можна визначити величину соціометричного статусу будь-якого члена групи. Вона дорівнює сумі отриманих даним членом групи виборів, поділеної на членів без одного:

$R+i$ – позитивні вибори, отримані
 i – членом;

$R-i$ – негативні.

Індекс групової “згуртованості”, згідно з соціометричними даними, визначається як відношення числа взаємних виборів до теоретично можливого для даної групи їх кількості.

Результати взаємин випробовуваних при відповіді за даним критерієм можуть бути зображені на соціограмі, тобто у вигляді схеми, яка наочніше, ніж матриця показує суть структури спілкування для даної групи.

Соціограма – це графічне зображення реакції випробовуваних один на одного при відповідях на соціометричне питання. Соціограма дозволяє здійснити порівняльний аналіз структури взаємин в групі простору на деякій площині за допомогою спеціальних знаків. Вона дає наочне уявлення про внутрішньогрупову диференціацію членів групи шляхом обліку їх статусу (популярності).

Наведемо *приклад* побудови соціометричної матриці:

По вертикалі записуються за номерами прізвища всіх членів групи, яка вивчається; по горизонталі – лише їх номер. На відповідних перетинах цифрами +1, +2, +3 позначають тих, кого обрав кожен випробовуваний у першу, другу, третю чергу.

Взаємний позитивний вибір обводиться в таблиці (незалежно від черговості вибору). Після того, як позитивні вибори будуть занесені до таблиці, слід підрахувати по вертикалі алгебраїчну суму всіх

отриманих кожним членом групи виборів (сума виборів). Потім треба підрахувати суму балів для кожного члена групи, враховуючи при цьому, що вибір у першу чергу дорівнює +3 балам, в другу – +2, у третю – +1. Після цього підраховується загальна алгебраїчна сума, яка і визначає статус у групі.

Приклад соціоматриці:

№	Прізвище	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Александрова		+1			+2			+3		+1
2	Авраменко	+1			+3	+2					
3	Борисов	+1	+1		+2	+3					
4	Іванов		+2			+1				+3	
5	Козачеко	+2	+1		+3			+3			+2
6	Петров										
7	Петреченко	+1			+3						
8	Сидоров	+2		+3	+2						
9	Яковенко		+2			+1	+3				+1
10	Шумейко		+2	+1		+3				+2	
	К-ть виборів										
	К-ть балів										
	Загальна сума										

Основна перевага соціоматриці – можливість представити вибори в числовому вигляді, що у свою чергу дозволяє проранжувати членів групи за числом отриманих і відданих виборів, установити порядок впливів у групі. На основі соціоматриці будується соціограма – карта соціометричних виборів.

Далі можна обчислити соціометричний статус кожного учня, який визначається за формулою:

$$C = \frac{M}{n - 1}$$

де 3 – соціометричний статус учня; M – загальне число отриманих випробовуванням позитивних виборів (якщо враховувати негативні вибори, то їх сума віднімається від суми позитивних); n – число випробовуваних.

Перед початком опитування дослідник отримує зведення про кількість членів класу, проводить своєрідну соціометричну розминку (установлює контакт дослідника з класом, готує їх до опитування), роздає соціометричні картки. Після того, як учні їх заповнять (дадуть відповіді на поставлені питання), картки обробляються, і результати відповідей переносять у матриці.

Оскільки основним параметром соціометрії є факти, цифри, що підлягають порівнянню, при його проведенні користуються ранговою шкалою оцінок. Найбільш поширені чотири типи шкал:

1. Шкала послідовних оцінок убуваючого або наростаючого типу. У цьому випадку користуються п'ятибальною системою оцінювання. Учні пропонується оцінити важливість якості, необхідність виявлення тієї або іншої дії, складність тих або інших проблем.

2. Шкала взаємних оцінок. Кожен учень оцінює запропоновану якість або дію кожного зі своїх однолітків, потім виводиться середній бал і складається матриця рангових оцінок.

3. Шкала порівняльних оцінок. Для отримання даних за цією шкалою проводиться опитування різних груп, осіб, що беруть участь у педагогічному процесі, з одним параметром. Порівняння думок із результатами експерименту і даними спостережень дає не тільки об'єктивні дані з того або іншого питання, але і дозволяє з'ясувати, чия думка правильніша, чия помилкова тощо.

4. Шкала самооцінки. Кожному учневі пропонується листок, в якому він відзначає рівень розвитку у себе тих або інших якостей.

При використанні соціометричних методів важливо враховувати такі аспекти:

- повністю використовувати вимоги при застосуванні анкет, бесід, інтерв'ю і самооцінок, чітко спланувати взаємозв'язок прийомів, які дозволяють отримати достовірні дані про об'єкт дослідження;
- методика соціометрії повинна будуватися так, щоб виявити причинний характер взаємин у колективі;
- систематично контролювати якість отримуваних даних із застосуванням різних методів;
- мати дані про загальний рівень розвитку учнів колективу, оскільки від цього багато в чому залежить об'єктивність кожного факту, зібраного цифрового матеріалу.

Педагогічний експеримент

У ході курсового дослідження може мати місце педагогічний експеримент, який розуміється як науково поставлений досвід перетворення педагогічного процесу в умовах, що точно враховуються. На відміну від спостереження експеримент припускає можливість активного втручання в ситуації, що вивчаються, для

створення умов, що найбільш повно виявляють природу феноменів.

Педагогічний експеримент – це своєрідний комплекс методів дослідження, призначений для об'єктивної і доказової перевірки достовірності педагогічної гіпотези.

Експеримент (від лат. *experimentum* – досвід, проба), у педагогіці, один з основних (поряд із спостереженням) методів наукового пізнання, за допомогою якого в контрольованих і керованих умовах досліджуються явища дійсності; у педагогічному дослідженні спрямований на виявлення змін у поведінці людини. На відміну від спостерігача дослідник створює необхідні для виникнення процесів умови.

Сенс експерименту полягає в тому, що він ставить вивчення явища в певні умови, створює планомірно організовані ситуації, виявляє факти, на основі яких встановлюється не випадкова залежність між експериментальними діями і їх суб'єктивними результатами. Експеримент дозволяє:

- штучно відокремлювати явище, що вивчається, від інших;
- цілеспрямовано змінювати умови педагогічного впливу на випробовуваних;
- повторювати окремі педагогічні явища, що вивчаються, приблизно в тих же умовах.

Істотна межа експерименту – суворе виділення одного досліджуваного чинника або його варіацій і реєстрація тих змін, які пов'язані з дією цього чинника. Оскільки в педагогіці і психології абсолютна ізоляція чинника неможлива, виділення його здійснюється зазвичай підбором і порівняльним вивченням двох ситуацій, двох груп випробовуваних тощо.

Основні етапи проведення експерименту:

- складання плану, програми експерименту;
- організація його: визначення місця і термінів проведення, вибір школи і вчителів, створення умов, що дозволяють безперервно виконувати намічений план;
- проведення всіх видів експерименту, збір матеріалів, його фіксація, вимірювання й оцінка фактів різними засобами і способами;
- зіставлення даних експериментів з даними, отриманими в контрольних класу;
- аналіз результатів, теоретична обробка отриманого фактичного матеріалу, виводи.

Експерименти розрізняються за формою проведення, кількістю змінних, цілями й характером організації дослідження. За формою проведення виділяють лабораторний і природний експерименти. Лабораторний експеримент проводиться в спеціально організованих штучних умовах, покликаних забезпечити чистоту результатів. Природний експеримент проводиться в звичайних умовах у рамках звичної для випробовуваного діяльності. Істотний недолік природного експерименту неминуча наявність неконтрольованих перешкод, тобто чинників, вплив яких не встановлений і не може бути кількісно зміряним.

За цілями розрізняють констатувальний і формувальний експерименти.

Констатувальний експеримент – це експеримент, що встановлює наявність непорушного факту або педагогічного явища. Експеримент стає констатувальним, якщо дослідник ставить завдання виявлення первинного стану і рівня вияву властивості

або параметра, що вивчається, інакше кажучи, визначається актуальний рівень розвитку властивості, що вивчається, у випробовуваного або групи випробовуваних.

Мета констатувального експерименту – вимірювання наявного рівня розвитку, отримання вихідного матеріалу для організації формувального експерименту.

Формувальний (що перетворює, повчальний) експеримент ставить за мету активне виховання тих або інших сторін особи, рівнів її діяльності тощо; використовується при вивченні конкретних шляхів формування особи учня, забезпечуючи з'єднання психологічних досліджень із педагогічним пошуком і проектуванням найбільш ефективних форм педагогічної роботи.

Мета формувального експерименту може бути: навчання яким-небудь знанням, умінням, навичкам; формування тих або інших якостей особи.

Формувальний експеримент вимагає від дослідника: розробленості теоретичних уявлень про параметри формованих психічних явищ; чіткості планування ходу експерименту; повного обліку різних чинників реального навчання, що впливають на виникнення спостережуваних психічних явищ.

Наведемо приклади методів дослідження

Приклад 1

Тренінг

Мета: діагностика і розвиток творчого мислення школярів.

Інструкція: завдання має вісім рішень. Знаходження учнями трьох або чотирьох рішень надає можливість зробити висновок про успішне виконання завдання.

Завдання. На столі стояла ваза з 13 цукерками. Ними пригостили трьох дітей. Більше за всіх з'їла старша дитина, а менше за всіх – молодша. Скільки цукерок могла з'їсти кожна із них?

Рішення:

п/п	Діти	Можливі числа відповідей							
1.	Старша	1	1	1	1	2	2	2	3
2.	Середня	2	3	4	5	3	4	5	4
3.	Молодша	10	9	8	7	8	7	6	6

Тест на виявлення комунікативних здібностей учнів

Мета: виявити рівень розвитку комунікативних здібностей учнів.

Інструкція: Вам необхідно відповісти на наступні запитання у формі “так”, “ні”, “іноді”.

1. Чи вибиває Вас із колії очікування зустрічі?
2. Чи викликає у Вас невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням інформацією?
3. Чи охоче Ви ділитесь своїми переживаннями з ким-небудь?
4. Чи дратує Вас, коли незнайома людина на вулиці звертається до вас із проханням (показати дорогу, назвати годину, відповісти на яке-небудь запитання)?
5. Чи зважитесь Ви нагадати знайомому, що він забув повернути вам 10 гривень, які позичив кілька місяців тому?
6. Опинившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не почнете з нею розмову, і Вам буде неприємно, якщо першою заговорити вона. Чи не так це?
7. Чи уникаєте Ви участі в якій-небудь комісії з розгляду конфліктних ситуацій?
8. У Вас є свої, власне індивідуальні критерії щодо оцінки витворів літератури, мистецтва, культури і жодних “чужих” думок Ви не поділяєте. Це так?
9. Ви промовчите й не вступите в суперечку, почувши відверто помилкову думку щодо добре відомого вам питання?

10. Чи викликає у Вас невдоволене прохання про допомогу розібратися в тому чи іншому питанні або навчальній темі?
11. Ви більш охоче викладаєте свою думку в письмовій формі, ніж в усній. Чи не так?

Обробка результатів: два бали присвоюється за відповідь “так”, один бал – за твердження “іноді”, та нуль балів – за твердження “ні”.

Сума балів свідчить про рівень розвитку комунікативних здібностей:

від 0 до 10 балів – низький;
11-20 – середній;
21-28 – високий.

Фронтальне письмове інтерв'ю з виявлення творчості у школярів

Мета: Одержання вихідних даних загального характеру з вивчення творчості у школярів.

Тривалість: 30-35 хвилин.

Питання для інтерв'ю

1. Що Ви вкладаєте в поняття “творчість”?
2. Чи необхідна творчість у загальноосвітній школі?
3. Які прояви педагогічної творчості Ви спостерігали в діяльності шкільного вчителя ?
4. Як Ви вважаєте, де найбільш повно виражена творчість: у навчальному процесі, спілкуванні, у позааудиторній роботі?
5. Про які елементи творчості можна говорити в загальноосвітній школі?
6. Згідно з якими ознаками можна судити про творчу роботу вчителя?
7. Які засоби стимулюють педагогічну творчість?
8. Чи користуєтеся Ви у Вашій діяльності методом вільного пошуку? Що він означає?

Хід інтерв'ювання

1. Учні повідомляється мета інтерв'ю.
2. Вчитель читає питання, роблячи паузи, розраховуючи на те, щоб учні встигли записати відповіді на поставлені питання.
3. Учні записують відповіді, кожен позначаючи відповідним порядковим номером.

4. Після завершення запису учні здають учителю аркуші з відповідями.

Порядок обробки даних

Для обробки даних залучаються учні.

1. Здійснюється попередня обробка, для чого використовується матриця із числом стовпчиків, які відповідають кількості запитань і відповідей.

Матриця озаглавлюється в такий спосіб:

Матриця узагальнення письмових інтерв'ю

учень(ця) _____ класу _____ школи _____

опитування проведене “ _____ ” _____ 200__ р.
учителем _____

попередню обробку виконали учні _____

2. Запис відповідей кожного учня ведеться у стовпчиках з таким розрахунком, щоб у вертикальних колонках в залишковому підсумку утворився набір відповідей на одне питання.

3. Вторинна обробка – це підрахунок % вираження типових відповідей у складанні списку одиничних відповідей у порядку зменшення їхнього числа.

4. Кількісні відомості виражаються у відсотках і в натуральних числах.

Програма спостереження

Мета: Місце творчості в роботі вчителів:

1. Працює творчо: вільно оперує творчими знаннями в практичних ситуаціях; прагне експериментувати сам; вносити пропозиції щодо поліпшення навчально-виховної роботи з дітьми; бачить різні способи розв'язання навчально-виховних завдань; вільно використовує свої вміння в нових умовах; виявляє інтерес до вивчення передового педагогічного досвіду.

2. Виявляє елементи творчості: рідко, за необхідності вносити пропозиції щодо вдосконалення навчально-виховної роботи з дітьми; використовує свої вміння у нових нестандартних умовах; здатен знаходити правильне рішення в нестандартних ситуаціях; у вирішенні педагогічних завдань використовує один метод, інших не намагається шукати; інтересу до вивчення передового досвіду не виявляє; не бере участі в дослідницько-пошуковій роботі.

3. Працює лише за шаблоном, згідно з заданою програмою, не виявляючи інтересу до творчої роботи.

Анкета

Вивчення наявності творчих здібностей в учителів

Метою анкети, запропонованої до Вашої уваги, є визначення наявності творчих здібностей у вчителів та шляхів її формування. Вам необхідно вибрати один із варіантів відповідей та позначити його X або дати відповіді на запитання. Ми сподіваємося на Вашу щирість.

1. Яку Ваше ставлення до творчої роботи вчителя (обведіть номер відповіді)?
 - ☐ – позитивне;
 - ☐ – скоріше позитивне, ніж негативне;
 - ☐ – скоріше негативне, ніж позитивне;
 - ☐ – негативне.
2. У чому Ви бачите мету творчої роботи вчителя (напишіть свою думку)? _____
3. Які фактори перешкоджають учителям, на Ваш погляд, творчому вирішенню професійних завдань? _____
4. Якби Ви стояли перед вибором виду діяльності у вирішенні професійних завдань, якому з них Ви надали б перевагу:
 - ☐ – репродуктивному;
 - ☐ – рефлексії;
 - ☐ – креативному.
5. Як впливає творча робота вчителя на особистість учнів? _____

6. Якби Вам запропонували поділитися своїм досвідом і знаннями з іншими вчителями, у чому б Ви бачили сенс свого виступу:

☐ – можливість глибше осмислити досвід своєї творчої роботи;

☐ – зайве навантаження, що не збагачує Вас професійно;

☐ – можливість поповнювати свій досвід новими підходами і поділитися з однокурсниками.

Дякуємо за допомогу !

Обробка результатів. Для аналізу анкетування використовується формула:

$$R_i = \frac{m_j}{m} * 100\%, \quad \begin{matrix} i = 1, 4, 7. \\ j = 1, \dots, 4. \end{matrix}$$

де: m_j – кількість учнів, які обрали певний варіант відповіді.

m – загальна кількість учнів, які брали участь в анкетуванні.

i – номер питання анкети.

Алгоритм системного самоаналізу уроку

1. Характеристика класу.

– Структура міжособистісних стосунків: лідери, ті яким надається перевага, кола бажаного спілкування, наявність угруповань, взаємодія структур міжособистісних стосунків.

– Недоліки психічного розвитку: розвиток інтелекту, волі, емоційної сфери у учнів, відсутність або наявність пізнавального інтересу.

– Недоліки підготовленості учнів: проблеми у знаннях й уміннях, проблеми у навичках навчальної праці.

2. Аналіз зовнішніх зв'язків уроку: місце і роль у темі, що вивчається; характер зв'язку уроку з попередніми і наступним.

3. Характеристика трисединої мети уроку: чого потрібно досягти у знаннях, уміннях і навичках, виходячи зі специфіки учнівського колективу, яку виховну дію надати, які якості особи розвивати.

4. Характеристика плану уроку: що становить зміст навчального матеріалу, як його засвоюватиме учень; які методи навчання і форми організації пізнавальної діяльності використовуються.

5. Аналіз побудови уроку: характеристика навчально-виховних моментів, які найбільш позитивно

або негативно вплинули на хід уроку, на формування кінцевого результату.

6. Самоаналіз: докладний аналіз навчально-виховних моментів, які, на думку вчителя, найбільш позитивно або негативно вплинули на формування кінцевого результату уроку; наскільки структура уроку відповідала триєдиній меті уроку, задуму уроку, можливостям класного колективу; невдалі моменти в діяльності вчителя й учнів; аналізується вплив стилю стосунків учителя й учнів на успішне формування кінцевого результату уроку.

7. Оцінка кінцевого результату уроку: оцінка якості отриманих учнями знань на уроці; оцінка досягнення виховного і розвивального аспектів триєдиної мети уроку; висновки і самооцінка уроку.

Анкета

Інструкція. Метою анкети, запропонованої до Вашої уваги є визначення необхідності використання дидактичних ігор на уроках математики. Вам необхідно вибрати один із варіантів відповідей та позначити його ☒ або дати відповіді на запитання.

Ми сподіваємося на Вашу щирість.

1. Яке Ваше ставлення до уроків із використанням дидактичних ігор?

- ☐ – позитивне;
- ☐ – скоріше позитивне, ніж негативне;
- ☐ – скоріше негативне, ніж позитивне;
- ☐ – негативне.

2. Які дидактичні ігри Вам подобаються (напишіть свою думку)? _____

3. Які фактори перешкоджають учителям, на Ваш погляд, використовувати дидактичні ігри? _____

4. Що відштовхує Вас від вивчення предмету? _____

5. Який Вам за змістом більше подобається урок:

- ☐ – з використанням дидактичних ігор;
- ☐ – без використання дидактичних ігор.

6. Які Вам подобаються ігри:

- ☐ – індивідуальні;
- ☐ – колективні;

- ☐ – ділові;
- ☐ – рольові.

Дякуємо за допомогу!

Обробка результатів. Для аналізу анкетування ми використали формулу:

$$R_i = \frac{m_j}{m} \cdot 100\%, \quad i = 1, 4, 7; \quad j = 1, \dots, 4$$

де: m_j – кількість учнів, які обрали певний варіант відповіді;

m – загальна кількість учнів, які брали участь в анкетуванні;

i – номер питання анкети.

Опитувальник для визначення рівня творчих здібностей учнів

№	Твердження	Так	Ні
1.	Мені подобається вирішувати типові, стандартні задачі		
2.	У більшості випадків я дію самостійно, без допомоги і підказки однокласників чи вчителів		
3.	Нерідко я стримуюся від ідей, пропозицій, хоча маю їх		
4.	Як правило, я легко погоджуюся і підкоряюсь думці		
5.	У мене часто виникають оригінальні ідеї		
6.	Мені подобається виконувати завдання за розробленим планом		
7.	Я віддаю перевагу виконанню завдань по-своєму, хоча розумію, що мене можуть не зрозуміти		
8.	Мені подобається виконувати завдання творчого характеру		
9.	Я найчастіше працюю за інструкціями, які надають учителі		
10.	Я до останнього відстоюю свою думку		

Опитування учнів проводиться за наступними правилами:

1. На проведення відводиться 20 хвилин.
2. Перед початком роботи ознайомлюємо учнів з метою опитування – визначення рівня творчих здібностей для розробки засобів їх формування та розвитку.
3. Для проведення опитування учням потрібні олівці. Результати опитування учні заносять у бланк для відповідей.
4. По закінченню опитування збираємо бланки відповідей учнів.

Моделі різних форм проведення занять, які можуть бути покладені в основу програми формувального експерименту

Приклад 1

Фрагмент заняття-тренінгу

Тема заняття: уміння слухати і сприймати інших людей.

Мета: вивчення різних стилів спілкування, оволодіння досвідом спілкування через уміння слухати і сприймати інших людей.

Хід заняття

I. Організаційний момент (коротка бесіда про важливість володіння досвідом спілкування).

II. Тестування.

На запитання необхідно дати максимально відверті відповіді, які оцінюються так: “майже ніколи” – 10 балів; “рідко” – 8 балів; “іноді” – 6 балів; “у більшості випадків” – 4 бали; “майже завжди” – 2 бали.

1. Чи намагаєтесь Ви припинити бесіду в тих випадках, коли тема або співбесідник нецікаві Вам?
2. Чи може його невдалий вислів спровокувати Вас на різкість або грубість?
3. Чи уникаєте Ви розмови з невідомою або маловідомою людиною?
4. Чи маєте звичку перебивати того, хто говорить?

5. Чи робите вигляд, що уважно слухаєте, а самі думаете зовсім про інше?
6. Чи змінюєте Ви тон, голос, вираз обличчя залежно від того, ким є ваш співбесідник?
7. Чи змінюєте Ви тему розмови, якщо вона торкається неприємної для вас теми?
8. Чи виправляєте Ви людину, якщо вона неправильно вимовляє слова, назви тощо?
(Підрахунки балів: чим більше балів, тим більшою мірою розвинуте у Вас вміння слухати).

III. Бесіда.

Знайомство з основними принципами спілкування за Іржі Томаном:

1. Намагайтеся сконцентруватися на людині, з якою спілкуєтеся. Звертайте увагу не тільки на слова, а й на звук голосу, міміку, жести, позу.

2. Покажіть тому, хто з Вами говорить, що Ви його розумієте. Це можна зробити, якщо повторити зміст сказаного.

3. Не висловлюйте оцінок.

4. Не давайте порад. Оцінки і поради, навіть якщо вони даються з найкращих побажань, обмежують свободу висловлювань, заважають наголосити на суттєвих моментах.

5. Природа дала людині один язик і два вуха, щоб вона слухала інших удвічі більше, ніж говорила сама.

Учасникам пропонується розбитися на пари, де один – розповідає, інший слухає (потім міняються ролями). Перший розповідає другому про свої проблеми у стосунках з людьми, звертає його увагу на труднощі, пов'язані з особистісними рисами (образи, сумніви). Другий намагається якнайточніше дотримуватися

принципів слухання і допомагає оповідачу максимально повно викласти свої думки. Ця бесіда триває 5 хвилин.

Перший (оповідач) висловлює свої зауваження щодо поведінки слухача під час бесіди, виділяє те, що йому допомогало і заважало відверто розповісти про себе. Потім він розповідає про свої сильні сторони і вміння, які виявляються у спілкуванні з людьми, про те, що йому полегшує стосунки з оточуючими. Слухач знову намагається якнайкраще почути співбесідника. Через 5 хвилин ведучий пропонує припинити бесіду.

Слухач повторює ті, що почув і зрозумів зі слів оповідача. При цьому оповідач і слухач обмінюються враженнями про бесіду.

IV. Дискусія “Два погляди на один факт”.

Учасників дискусії розділяють на дві групи, кожна з яких визначає свою позицію. Висуваються аргументи і контраргументи. Потім учасники обмінюються ролями і наводять протилежні докази. Це дає змогу відшукати істину.

V. Обмін думками. Підведення підсумків.

Завершується заняття обміном думками та підведенням підсумків.

Висновки: система таких занять розвиває навички вільного спілкування та сприяє оволодінню прийомами ведення дискусій, бесід тощо.

Виховна година
Що таке людська краса?
У чому вона виявляється?

Мета: пояснити вихованцям, що таке людська краса, в чому вона виявляється; формування культури.

Хід виховної години

Ведучий. Визначне місце в мові кожного з нас посідають слова: культура поведінки, духовна культура, внутрішня культура.

У нашому суспільстві ще є люди, в психології яких ще живуть пережитки минулого, їхні вчинки викликають нерозуміння у багатьох із нас, спонукають замислитися про суть життя і норми нашої поведінки. Тому я вважаю, що нам слід поговорити про внутрішню і зовнішню красу людини, хоч інколи протиставляють внутрішню культуру людини зовнішній, але слід зауважити, що для такого протиставлення немає підстав.

Зовнішні манери – природний вияв стану внутрішньої культури. Тим, кого вважають людьми невихованими, некультурними, бракує знань правил хорошего тону, гарних манер, умінь поводитися культурно і виховано не може з'явитися раніше за бажання виробити в собі це вміння і не травмувати когось грубощами і невихованістю своїх манер, рахуватися не лише зі своїми, але й інтересами інших, тому й послухаємо виступи наших учнів.

Учень. Людська краса – в чому вона виявляється? Ми часто говоримо про прекрасних людей Якими вони мають бути?

Благородний не той, хто б'є себе в груди, проголошуючи правильні гасла, а той, хто скромно, без пози, не гаючи часу, день у день виконує свій трудовий обов'язок. Шануємо і славимо ми тих, у кого слова відповідають ділу. От наріжний камінь нашої етики – перша ознака красивої людини. Красива людина та, для якої цілеспрямованість, працьовитість – природний стан і потреба душі.

Учень. Красива людина – це людина-колективіст, для якої інтереси колективу, інтереси Україні ближчі, ніж її особисті інтереси. Наш ідеал, як і раніше, людина-борець за щастя народу, за людське благополуччя, за правду в усьому.

Дрібниць у цій святій боротьбі немає. Навіть невелика поступка егоїстичним інтересам на шкоду спільній справі завдає серйозної втрати громадському престижу особистості. Творити майбутнє згідно із законами краси – означає виховувати в собі спільну людину, яка готова усе своє життя без крихти сумніву та вагання віддати “часові на розрив”.

Учень. Настрій кожного з нас дуже залежить від поведінки людей, з якими ми зустрічаємось. Зрозуміло, що добре ставлення до нас радує, а погане – завдає прикростей, бентежить. Згадайте приклади зі свого повсякденного життя.

Щоразу, коли Ви стаєте об'єктом людської уваги – коли входите в автобус, у приміщення, коли сідаєте на лавку, де вже сидять інші, Ви відчуваєте на собі їхні погляди, негайно оцінюєте, як вони на Вас

дивляться, як вони Вас оцінюють – і це ніколи для Вас не є байдужим.

Коли ж вступаєте з ними в безпосередні стосунки – чи питаєте про щось, чи просите посунутися, то з характеру їх відповідей Ви робите висновок про те, як вони Вас сприймають.

Ведучий. Подивіться сценку і пригадайте себе у таких стосунках. Подумайте, чи завжди правильно Ви поводитися у подібних ситуаціях?

Незнайомець. Скажіть, будь ласка, як пройти на вулицю Івана Франка?

Перехожий *(не зупиняється, усміхається)*. О! Це зовсім недалеко. Отак прямо, потім праворуч. Там на розі сквер, ви одразу побачите.

Незнайомець. Спасибі!

Перехожий. Немає за що.

Ведучий. Ця нескладна сцена містить дуже багато істотного. На Ваше запитання перехожий зупиняється і звертає до Вас привітний, запитливий погляд. Вам дуже приємно, що незнайома людина дивиться на Вас із симпатією. Він радий сказати Вам, що це недалеко, повідомляє додаткову прикмету, щоб легше було знайти цю вулицю.

Та візьміть інший варіант цієї сцени.

Незнайомець. Як пройти на вулицю Івана Франка?

Перехожий *(не зупиняючись, через плечі)*. Що?

Незнайомець *(зняковіло)*. Пробачте, я спитав, як пройти на вулицю Івана Франка

Перехожий *(зовсім відвернувся)*. Деручи праворуч. *(Пішов собі)*.

Ведучий. Практично Ви, звичайно, дізналися про дорогу, але залишилися з відчуттям, ніби чимось

викликали неприязнь у цієї людини, що вона не схвалює Вашого бажання піти на вулицю Івана Франка, що Ви взагалі викликаєте у зустрічних огиду і що питатися у цих заклопотаних людей взагалі не потрібно.

Учень. Нам корисно вдатися і до слова, що майже вийшло з ужитку, слово “манери”. Це слово дуже точно визначає форму поведінки, побутової навички, звички, а те мі сміливо продовжимо нашу бесіду.

Щоденна людська поведінка величезною мірою залежить від того, як людина взагалі дивиться на світ та людей, на сучасне суспільство.

З нашого побуту повинні зникнути такі вислови “Як Ви можете їсти таку гидоту!”, “Я цього не люблю”, “Як вичепурився!”, “Я б ніколи в житті цього не одягнув!”, “Охота вам читати цей роман. Як на мене – маячня” тощо.

Мені не подобається, отже, погане, – ось та хибна ідея, на ґрунті якої виникає в нашому суспільстві струмінь первісного дикунства навіть у тих випадках, коли так міркують люди з ученими ступенями. Вороже ставлення до чужого смаку має саме по собі, якщо вдуматися, дуже наївний характер і може досі виникати лише тому, що громадська думка не зацікавилася цим питанням.

Учень. Щастя людини складається з повсякденних радощів. Найбільша радість – це радість творчості. Мріяти, шукати, долати труднощі на шляху своїх пошуків і, нарешті, досягнути бажаного, що може бути вище і краще!

По-справжньому красивий і щасливий той, хто досягає людську культуру і робить свій внесок до перетворення життя. Одержання знань, використання їх

для суспільної справи і боротьби з перепонами – ось у чому щастя людини.

Учень. Розповідає вірш.

Учень. Коли мова заходить про культуру і красу людини, ми часто кажемо: “У нього є смак”. А що таке смак? Під цим поняттям ми розуміємо не те, що подобається кожному з нас.

Смак – це спільне уявлення про красу, яке склалося в даному суспільстві в дану епоху. Смак людини формується на красі розумній, і зовні людина повинна бути красивою, а її одяг, оточуючі предмети побуту – простими. Внутрішній світ формується на основі передових ідей нашого часу.

Не розуміючи елементарних основ краси, окремі юнаки і дівчата часто шукають “красиве” у вульгарно короткому та яскравому костюмі, у показній домашній обстановці, у веселості життя

Учень. Модниця прийшла в магазин, розсіяно обдивившись полиці з книгами, попросила продавця “Дайте мені що-небудь, Т.Шевченка наприклад”. Їй дали том у зеленій обкладинці.

– Не годиться, – сказала вона.

– Дайте мені книгу в коричневій обкладинці, під колір моїх шаф у кімнаті.

– Інших немає, – відповіли їй.

Модниця здивувалась. Невже Шевченко нічого не написав у коричневій обкладинці?

Учень. Дівчина з довгими косами, що додавали їй надзвичайної краси, зайшла в перукарню, щоб зробити модну зачіску. Через 2 години та ж дівчина вийшла. Замість гарної зачіски на її голові були короткі обрізки довгих кіс. А через декілька днів у вітряну погоду ця ж

дівчина була схожа на казкову відьму з клоччям колись такого гарного волосся. Негарно, але модно.

Справжня краса – в простоті, природності. Звичайно, не потрібно відмовлятися від модного одягу, зачіски. Але приймати всяку моду треба з розумом

Ведучий. У молоді часто виникає питання “Як виявляється смак в особистій поведінці людини?”, “Що таке гарні манери і як поводитися собі в колективі?”.

Багато із вас запитують, звідки взагалі взялися різні правила поведінки? Ніхто цих правил з голови не вигадував. Вони склалися поступово і виникали не зовсім випадково. “Зніми шапку, коли зайшов у дім”. А для чого її знімати і коли з’явилося таке правило?

А ось звідки. Вам, звичайно, не доводилося бачити на вулиці людини, яка була б одягнена в костюм із листового заліза, їх носили в старовину, лицарі їх одягали не тільки готуючись до бою, але і йдучи в гості, тому що ходити по вулицях у ті часи було також небезпечно.

І ось будинок, де живе знайомий. Переступаючи поріг, лицар знімає свій шолом і несе його в руці, ніби говорячи: “Я тебе не боюся, бачиш моя голова відкрита. Я тобі довіряю”.

Учень. А чи помічали Ви, коли чоловік іде по вулиці з жінкою, він, як правило, йде з лівого боку від неї. 200 – 300 років тому чоловіки не виходили з будинку без зброї. У кожного була шабля, клинок чи рапіра. Щоб при ходінні зброя не вдарила супутницю, кавалер намагався іти зліва від дами. Сьогодні зброю носять тільки військові, але і то не завжди. А правило залишилось. Юнак повинний іти зліва від дівчини. Цьому правилу не підкоряються військові, коли вони у

формі. Щоб вітати інших військових і не зачепити супутниці при цьому, права рука повинна бути вільною.

Учень. Зустрічаються такі юнаки, які намагаються все пояснити “мудрими” слівцями, але особливо шкода тих, хто намагається кожную фразу пересипати грубими, вульгарними словами. А коли приходиш до театру, то можна побачити, як юнак і дівчина, стоячи поруч, не можуть почати розмову. Хлопці здебільшого розучилися говорити звичайною мовою. А прізвиська, якими хлопці нагороджують один одного! Їх придумують, як правило, злі люди, яким приносить задоволення чужий біль, образа.

Учень. Кожній людині хочеться бути гарною. І це цілком закономірно. Але не всі юнаки правильно розуміють, що робить людину красивою.

Деякі дівчата вважають, що “свіжість”, “юність” – це ще не вся краса, тому шкіру Вони покривають шаром пудри, фарбують губи, вішають на себе безліч брязкалец. Вони не розуміють, що в усьому треба мати міру.

Ведучий. Ми не повинні забувати, що правила хорошого тону, як і правила хорошого смаку, спираються на здоровий глузд, на закони простого людського такту, який виробляється в процесі праці у кожного, хто вимогливий до себе й уважний до людей.

Мовні ігри

“Ланцюжок” (тема: “Рід іменників”).

Учні по черзі добирають іменники того ж роду, що і 1 іменник, і починають з останнього звука попереднього слова:

телетайп – план – наказ – закон – напис – струмיןь – нікель – розвиток – тощо.

“Одним словом” (тема: “Іменник спільного роду”).

Учасникам гри пропонується записати іменники подвійного (спільного) роду, що відповідають поданим нижче коротким визначенням.

1. Той (та), хто любить багато говорити. *Базіка*
2. Той (та), хто цурається фізичної, чорної роботи.
Білоручка
3. Вередлива людина. *Варивода*
4. Знавець своєї справи. *Дока*
5. Той (та), хто крутить іншим голови. *Крутиголова*

“Поєднання слова” (тема: “Числівник. Розряди та відмінювання”).

Пропонується за певний час правильно поєднати слова:

1. Два + місяць;
2. Три + син;
3. Шість + донька;
4. Десять + учень;
5. Сім + плита;
6. Одинадцять + липень;

7. Шістнадцять + машина;
8. Двадцять + жінка;
9. Тридцять + тема.

“Добери синоніми” (тема: “Дієслово як частина мови”).

Пропонується дібрати до наведених нижче дієслів якнайбільше синонімів:

Думати (мислити, міркувати, розмірковувати).
Хотіти (бажати, жадати, прагнути, володіти).
Кричати (волати, галасувати, репетувати).
Говорити (казати, розмовляти, базікати).
Сяяти (ясніти, зоріти, променіти).

“Яка частина мови?”.

Учитель пише на дошці пари слів, наприклад: жила – жила, брати – брати, насип – насип. Учні списують їх і ставлять наголос на першому складі першого слова і на другому складі іншого слова, а потім підкреслюють іменник однією рисою, дієслово двома рисками.

“Перетвори на іншу частину мови”.

Вчитель пише на дошці 3-5 іменників. Учні повинні перетворити їх у дієслова та прикметники.

Для цієї гри можна взяти такі іменники: праця, робота, слюсар, дощ, квітка.

“На кожний розряд”.

За певний час дібрати якнайбільше сталих словосполучень або речень, які містять займенники кожного розряду.

Особові: Тільки його й бачили. Іду на Ви.

Зворотній: Брати на себе.

Питально-відносні: Хто кого? Будь що буде.

Неозначені: Якимсь дивом. Деякою мірою.

Заперечні: Нічого не скажу. Нічого подібного.

Присвійні: Не твоя печаль. Не своїм голосом кричати.

Вказівні: Ні в цих ні в тих. Цими днями.

Означальні: Сам по собі. Сам не свій. По сам вінця.

“Змоделюй дієслово”.

Пропонується за поданою моделлю записати по одному дієслову.

Префіксальний спосіб: в-, ви-, від-, до-, за-, на-, над-, не-, недо-, об-, пере-, під-, про-, при-, роз-, у-.

Суфіксальний спосіб: -ати, -вати, -ити -іти, -нути, -ся, -увати, -ювати.

Префіксально-суфіксальний спосіб: в-ся, ви-ся, від-ся, з-ся, за-ся, на-ся, пере-ся, при-ся, по-ювати.

“Вікторина”.

Передбачає систему чітко сформульованих запитань. Мета вікторини – з’ясувати рівень знань учнів з певної теми, пробудити інтерес до поглиблення своїх знань. Вікторини можна диференціювати за віком учнів, складністю. Так, для учнів 5-х класів можна запропонувати таку вікторину (до теми “Іменник”).

1. Доведіть, що слово “туш” не можна вважати іменником подвійного роду.
2. Що треба зробити, щоб “чорногоуз” став іменником подвійного роду.

3. Чи можна стверджувати, що іменники: абрикос, банкноти, желатин, жираф, ківш, манжет, мозоль, недуг належать до чоловічого роду?

1. Чи можна вважати хитанням у роді іменники “адреса” і “адрес”?

“Замінити букву”.

- Синя соковита на дереві росте, а *с* на *з* змінити – великий дощ впаде (*слива, злива*).
- З *о* метал, яким паяють, його люди добре знають. А *о* на *с* змінити, з ним ти речення склади (*олово, слово*).
- З *п* уперта тварина, з *р* – на троні людина (*цап, цар*).
- Вона у бджілки є, ужалить і умре. А *ж* на *с* змінити, на жир перетворити (*жало, сало*).

“Додай, відними букву”.

- Я у рушниці і у гарматі, мене в них легко відшукати. А *п* в середину додай, у дереві мене шукай (*дупло, дуло*).
- Приладдя для листа, а з *п* – платформа пасажирська я (*перо, перон*).
- Без *т*, коли вода кипить, а з *т* – у школі всяк сидить (*пара, парта*).

“Перестав букви”.

Осел – село, лісок – сокіл, курча – ручка, старий – айстри, наголос – голосна, спина – напис, смола – масло.

“Буквені загадки”.

- Хоч не риба, – є у Дніпрі, у Десні, Дінці, Дністрі (д).
- Що знаходиться в середині школи? (о).

“Мовне лото”.

Така мовна гра проводиться переважно на уроках узагальнення і систематизації знань.

Умови гри: на картках написано по декілька слів. Керівник гри розкриває зміст певного слова, а учні повинні знайти його на картках і закрити (можливе й інше завдання залежності від мети гри).

Так, до теми “Власні і загальні назви” можна використати іменники: акваріум, жайворонок, Дніпро, Київ, область, театр, хвилина, метро, Карпати.

1. Скляний ящик з водою для риб.
2. Пташка, яка співає високо в небі.
3. Найбільша річка в Україні.
4. Столиця нашої держави.
5. Територіальна частка країни.
6. Приміщення, де відбуваються вистави.
7. Міра часу, яка у 60 разів менша за годину.
8. Підземна міська залізниця.
9. Гори в Україні.

“Мовне доміно”.

Доміно складається з 28 карток, на яких написано слова або частини слів. Картки можна зробити з картону. Всі картки під час гри кладуть на стіл. У грі беруть у час від 2 до 28 чоловік. Кожен бере однакову кількість карток.

Гру починає той, у кого є чиста картка. До неї підставляється інша картка, перша половина якої чиста, а друга з початком нового слова. Картка із закінченням цього слова підставляється до попередньої, щоб вийшло слово тощо. Учасники гри ставлять свої картки одна за одною за годинниковою стрілкою. Тій, хто не має потрібної картки пропускає свій хід.

До теми “Слова, правопис яких потрібно запам’ятати” можна використовувати такий матеріал:

Дик/тант, трам/вай, гек/тар, ме/тал,
жайво/ронок, зозу/ля, мет/ро, ра/діо, ан/тена,
колек/тив, респуб/ліка, теле/фон, хви/лина, вок/зал.

Таку мовну гру можна використати замість словникового диктанту.

“Ребуси”.

Ребуси ефективно використовуються для кращого засвоєння правопису слів, які програма рекомендує запам’ятати. У ребусах відгадують окремі слова, речення, певні тексти (загадки, прислів’я, приказки). Для того, щоб прочитати ребус треба знати:

- замість слів або частин слова у ребусах малюють предмети, назви яких відповідають цим словам, або частинам слів;
- назви предметів дають у початковій формі;
- кома перед малюнком показує, що від назви даного предмета потрібно викинути першу букву, а після малюнка кома – відкидається остання буква;
- цифри, що стоять над малюнками, означають, в якому порядку треба читати букви з назви даного предмета;
- закреслена над малюнком буква означає, що в слові вона не читається;
- якщо предмет намальовано у повернутому вигляді, то назва читається з кінця слова.

Гра “Кругові завдання”

Тема: Рішення лінійних рівнянь з однією змінною.

Хід гри: Цю гру можна проводити як естафету. До складу однієї команди входять усі учні, які сидять на перших партах, у іншої – ті, що сидять на інших партах тощо.

Учитель готує 18 (21) карток, якщо в ряді 6 (7) парт, на кожній картці 6 завдань. Учні однієї парти отримують картку і розв’язують по одному рівнянню. Після цього передають картку на сусідню парту гравцям цієї ж команди. Виходить, що перші парти обмінюються своїми картками, другі – своїми тощо. Учень розв’язавши рівняння, записує олівцем знайдений корінь і ставить свої ініціали.

Виходить, що за однією горизонталлю парт кожен учень розв’язує три рівняння. Виграє та команда, учні якої раніше за всіх розв’язують всі рівняння.

Наведемо приклад однієї з карток:

1. $2000 : (2x + 510) = 2$
2. $61 - (3x + 51) = 1$
3. $(5x + 70) : 120 + 2 = 3$
4. $(6x - 35) : 35 = 245$

Усі ці приклади зв’язані між собою так, що корінь будь-якого із рівнянь є серед чисел, записаних у правій частині рівняння. Тому дуже легко перевірити, хто припустився помилки.

Гра “Математичний турнір”

Тема: Добуток одночлена на багаточлен.

Хід гри: Математичні турніри проводяться в кінці уроку, коли учні трохи стомилися. На проведення турніру відводиться 15-20 хвилин. Клас ділиться на дві команди. Кожній команді пропонують два-три нескладні завдання.

Через визначений час (8-9 хв.) кожен учень повинний записати в зошит рішення завдань або прикладів своєї команди і вміти їх пояснити. Допускаються консультації серед команди. Потім починається турнір.

Капітан першої команди називає учнів із другої команди для участі в турнірі. Те ж саме робить капітан другої команди. Перша пара названих учнів обмінюється завданнями або прикладами (за вибором), учні ідуть до дошки і починають розв’язувати. Якщо дозволяє площа дошки, можна одразу викликати три пари. Після завершення пояснення до дошки йдуть наступні три пари тощо.

Перемогла та команда, яка правильно розв’язала і пояснила більшу кількість завдань або прикладів іншої команди. За відповідями слідкують усі учні. Арбітром виступає вчитель.

Наведемо завдання однієї з команд.

1. Перетворіть добуток на багаточлен $4b^2 - (5b^2 - 3b + 2)$.
2. Розв’язати рівняння $5x(2x + 3) - 10x(x - 2) = 30$.
3. Винести загальний множник за дужки: $5cg - 5g$.
4. Розкласти на множники $3a^2 - 15a^2b + 5ab^2$.

Наведемо *приклад* уроку №3 із викладеної вище програми, під час якого здійснювалося формування пізнавального інтересу учнів засобами міжпредметних зв'язків,

Урок №3

Тема уроку: Лінійна функція, її графік та властивості.

Цілі уроку:

1. **Дидактична:** сформувати вміння та навички в побудові графіків функції; показати зв'язок лінійної функції з реальними закономірностями в економіці.
2. **Розвиваюча:** розвивати математичне мислення, увагу, грамотність, математичну мову, формувати стійкий інтерес до вивчення математики.
3. **Виховна:** виховувати уважність, впевненість, охайність записів на дошці та в зошиті.

Тип уроку: урок застосування знань, вмінь та навичок.

Обладнання: плакати із зображенням функцій попиту та пропозиції

Базові поняття та терміни: попит, пропозиція .

Хід уроку

I. Організаційний етап.

Перевірка готовності учнів до уроку, налаштування на роботу. В журналі фіксуються відсутні.

II. Перевірка виконання домашнього завдання.

Цей етап уроку проводимо у формі гри "Знайди помилку" (вчитель заздалегідь готує записи розв'язання домашніх вправ, допустивши в них помилки).

III. Повідомлення теми, мети, задач уроку та мотивація навчання учнів.

1. Сьогодні на уроці ми з вами повторимо все про функції.
2. Закріпимо вміння будувати лінійні функції.
3. Ознайомимося з деякими економічними термінами, а також дізнаємося про роль лінійної функції в економіці.

IV. Застосування набутих знань.

Показати учням можливості застосування знань лінійних функцій під час вивчення економічних питань, зокрема функції попиту та пропозиції; показати значення математики в сучасному житті.

Дії вчителя	Дії учня
Що таке попит на ринку? Те, що хочуть купити, називається товаром. А бажання і можливості споживача щодо придбання товару називається попитом.	Те, що хочуть купити.

На дошці записано два означення.

Функція. Залежність, за якої кожному значенню незалежної змінної відповідає єдине значення залежної змінної, називається функцією. Пишемо: $y=f(x)$.

Функція попиту. Залежність, за якої кожному значенню ціни P відповідає число q , називається функцією попиту. Пишемо: $q=f(p)$, де p – ціна товару, q – кількість товару, що споживачі готові купити за даною ціною упродовж певного терміну (величина або об'єм попиту).

Дії вчителя	Дії учня
Що виступає як незалежна змінна, а що залежна змінна? Чому? Назвіть область визначення. Подумайте, що називається областю визначення? Що є незалежною змінною? Яким числом може виражатися ціна – додатним чи від’ємним? Таким чином, ціна може виражатися, додатним числом. Отже, область визначення...? Запишіть у вигляді нерівності. Яка область значень функції попиту? Чому? Таким чином, область визначення $p \geq 0$, область значень $q \geq 0$. В якій чверті розміщуємо графік, якщо ціна й кількість товару виражаються невід’ємним числом? А що є незалежною змінною? (вказує на запис). Так, але в економіці системи координат	P – незалежна змінна, а q – залежна змінна (записується на дошці). Від ціни залежить, скільки я куплю товару. Немає рисунка. Усі значення, яких набуває незалежна змінна. Ціна. Додатним (записує). $p \in [0; +\infty)$ $p \geq 0$ $q \geq 0$ Кількість товару не може виражатися від’ємним числом. А що є віссю x і y? p – ціна, незалежна змінна. q – кількість товару, залежна змінна.

виглядають інакше (вчитель зображує систему координат на дошці).

А тепер поговоримо про те, що вигідно вам, споживачам.

Якщо ціни на товар знижуються, то ви можете купити товару більше чи менше?

А якщо підвищуються?

Отже, за умови підвищення ціни зменшується кількість, а за умови зниження ціни збільшується кількість. Про яку величину йдеться: пряму чи обернено пропорційну?

Отже, попит – величина. Яка? (вчитель виконує на дошці рисунок)

Якщо $p_1 < p_2$, то $q_1 > q_2$.

Погляньте на графік і скажіть: функція спадає чи зростає?

Який можна зробити висновок?

Функція попиту спадає на всій області визначення.

Ви споживачі. Ваше бажання і можливості придбати товар – це попит. Скажемо інакше, що ваша

Отже, x – це p , а y – це q .
Графік розміщуємо в першій чверті.
Більше.

Менше.

Обернено пропорційну.

Спадає.

Функція попиту спадна.

Продавці

Той, хто виробляє цей товар.

Продати товару більше й дорожче.

зацікавленість – це попит. Таким чином, на ринку є з одного боку споживачі, а з іншого - ?

А ще?

Іншими словами – виробник. У чому ж він зацікавлений?

Щоб продати товар його спочатку потрібно запропонувати.

На ринку є попит і...?

Що ж таке пропозиція?

Бажання і можливість споживача купити товар є попитом. А що таке пропозиція?

Правильно (записують означення в зошит).

Бажання і можливість виробника продати товар називається пропозицією.

Спробуємо сформулювати означення функції пропозиції.

Назвіть область визначення і область значень (учні виводять аналогію з функції попиту).

Якщо ціна на товар

Пропозиція.

Означення. Залежність, за якої кожному значенню ціни p відповідає число q , що виражає кількість товару, який виробники готові продати за певний термін, називається функцією пропозиції. Пишемо: $q = \varphi(p)$, де p – ціна товару, q – кількість товару, яку виробники готові продати за певний термін (величина або об'єм пропозиції).
 $p \geq 0, q \geq 0$.

Менше.

Більше.

знижується, то виробнику вигідно продавати більше чи менше товару за цією ціною? А якщо ціна підвищується? Отже, за умови зниження ціни зменшується об'єм продажу, а за умови підвищення ціни об'єм збільшується. (До дошки викликається учень з високим рівнем навчання. Вчитель пропонує схематично побудувати графік функції пропозиції) Якщо $p_2 > p_1$, то $q_1 > q_2$. Якою є функція пропозиції: зростаючою чи спадною?	Зростаючою.
--	--------------------

V. Закріплення знань

Розглянемо приклади.

Приклад 1. Побудуйте графік функції попиту $q=1200-6p$.

За допомогою графіка визначте:

- 1) область визначення;
- 2) область значень;
- 3) величину попиту на товар за ціною: $p=25; 50; 150$;
- 4) ціну, за якої величина попиту дорівнює: $q=600; 450$.

Для побудови графіка зобразіть систему координат. Виберіть одиничний відрізок. Потім виділіть графік тільки в першій чверті.

Розв'язання

1. $D(y): p \in [0; 200]$.
2. $E(y): q \in [0; 1200]$.
3. При $p_1=25, p_2=50, p_3=150$;
 $q_1=1050, q_2=900, q_3=300$.
4. При $q_1=600, q_2=450; p_1=100, p_2=125$.

Приклад 2. Функція пропозиції на деякий товар має вигляд $q=10p-200$. Побудуйте графік. Знайдіть область визначення і область значень; ціну, за якою товар буде запропоновано до продажу в об'ємі $q=50; 100$; об'єм пропозиції за ціною одиниці товару $p=40; 50; 60$.

Розв'язання

- 1) $D(y): p \in [20; +\infty)$.
- 2) $E(y): q \in [0; +\infty)$.
- 3) При $q=50, q=100; p=25, p=30$.
- 4) При $p=40, p=50, p=60; q=200, q=300, q=400$.

VI. Підсумок уроку

Сьогодні ми познайомилися з функцією попиту та пропозиції. Чи можна стверджувати, що функція попиту є лінійною? А функція пропозиції? Чи є функція попиту спадною? Зростаючою? Назвіть область визначення і область значень функцій попиту та пропозиції.

VII. Домашнє завдання

Завдання 1. Функцію пропозиції задано формулою $q=30p-300$. Знайдіть:

- 1) область визначення;
- 2) область значень;
- 3) ціну, за якою товар буде запропоновано до продажу в об'ємі $q=150; 300; 850$;
- 4) об'єм пропозиції за ціною одиниці товару $p=300; 500$.

Завдання 2. Для всіх вивчених функцій (попиту і пропозиції) підібрати значення p і q . Знайти p і q . Знайти область визначення функції аналітичним способом.

РОЗДІЛ 5

ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ І ПРОЦЕДУРА ЇЇ ОЦІНЮВАННЯ

5.1. Вимоги до оформлення курсової роботи

Курсова робота повинна бути оформлена належним чином відповідно до Державного освітнього стандарту. До оформлення висуваються наступні вимоги.

Загальні вимоги. Текст курсової роботи виконується на стандартних листах формату А4 (210x297) і поміщається на одній стороні аркуша. Формати заповнюються одним із наступних способів:

– *рукописним* (тільки у виняткових випадках) – пастою, чорнилом, тушшю чорного кольору, при цьому кожна сторінка повинна приблизно містити 30-32 рядки інтервалу. Висота букв не менше 2,5 мм, а цифр – 5 мм;

– *машинописним*;

– *комп'ютерним* оформленням у текстовому редакторі Word for Windows, версії не нижче 6.0:

Тип шрифту – Times New Roman Cyr. Шрифт основного тексту – звичайний, розмір 14; абзац – 1,25; інтервал – 1,5; текст повинен бути відформатованим по ширині і без перенесень.

Кожна сторінка має однакові поля: ліве не менше – 30 мм, праве не менше – 10 мм, верхнє, нижнє не менше – 20 мм.

Сторінка тексту повинна містити 29-31 рядок.

Загальний обсяг курсової роботи в рукописному варіанті складає 30 сторінок, а виконаному на комп'ютері – 25 сторінок. Сторінка тексту повинна містити 29-31 рядок.

Оформлена курсова робота повинна бути переплетеною.

Друкарські помилки, описки і графічні неточності, які виявилися під час написання курсової роботи, можна виправляти підчищенням або зафарбуванням білою фарбою на тому ж місці. Допускається не більше двох виправлень на одній сторінці.

Заголовки структурних частин курсової роботи “ЗМІСТ”, “ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ”, “ВСТУП”, “РОЗДІЛ”, “ВИСНОВКИ”, “ДОДАТКИ”, “СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ” – друкують великими літерами симетрично до набору. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великою) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту. У кінці заголовка, надрукованого в підбір до тексту, ставиться крапка.

Відстань між заголовками (за винятком заголовка пункту) та текстом повинна дорівнювати 3-4 інтервалам.

Кожну структурну частину курсової роботи треба починати з нової сторінки.

До загального обсягу курсової роботи, не входять додатки, список використаних джерел, таблиці та малюнки, які повністю займають площу сторінки. Але всі сторінки зазначених елементів курсової роботи підлягають нумерації.

Нумерація сторінок починається з титульного листа, на якому цифра “1” не ставиться. Порядковий номер “3” проставляється, починаючи зі ВСТУПУ, і далі

весь обсяг курсової роботи нумерується по порядку до останньої сторінки.

Обов'язковою вимогою до оформлення курсової роботи є наявність бібліографічних посилань на джерела цитованих матеріалів. Наявність посилань свідчить про добросовісну роботу студента, а запозичення інших думок знижує якість курсової роботи.

Бібліографічне посилання містить зведення про джерела інформації, поданих у роботі, і підтверджує, що даний матеріал виявлений автором курсової роботи в документі, монографії або іншій публікації.

Посилання на використовувані джерела слід давати в квадратних дужках відповідно до нумерації бібліографічного списку з обов'язковою вказівкою номера сторінки джерела.

Наприклад, Я.Коменський [3, с. 310-311].

Слід мати на увазі, що обов'язково повинні бути підтверджені посиланнями прямі цитати, статистичні та інші дані.

Посилатися можна тільки на видання, реально використані автором курсової роботи при її підготовці. Недопустимі так звані “опосередковані посилання”, при яких автор використовує цитату з якого-небудь дослідження, але при цитуванні посилається не на те дослідження, звідки реально взято інформацію, а на оригінальне джерело. Якщо авторові укрαι необхідно і принципово важливо вказати на першоджерело відомостей, то можливе подвійне посилання з вказівкою відомостей, як про першоджерело, так і про дослідження, з якого інформацію запозичено студентом.

5.2. Вимоги до оформлення ілюстративного матеріалу

Характер ілюстрації може бути вказаний в її назві (наприклад, “блок-схема”). Малюнки слід розташовувати безпосередньо після тексту, в якому вони згадуються вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації повинні мати назву, яку розміщують під ілюстрацією без крапки в кінці. За необхідності під ілюстрацією поміщають пояснювальні дані (підрисуночний текст). Ілюстрація позначається словом “Рис.” з номером; слово розміщують безпосередньо під ілюстрацією.

Ілюстрації слід нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією в межах усієї роботи. Якщо в документі лише одна ілюстрація, її нумерувати не слід і слово “Рис.” під нею не пишуть. Мірою можливості ілюстрацію слід розміщувати на одній сторінці без перенесення. На всі ілюстрації в тексті повинні бути подані посилання. Перше посилання на ілюстрацію дають за типом: “наведена на рис. 1.2”. Посилання на раніше згадані ілюстрації дають зі скороченим словом “див.”, наприклад, “див. рис. 1.2”. Якщо повторне посилання віддалене від рисунка, наприклад, дається в іншому розділі, доцільно також указувати номер сторінки, де наведено рисунок.

Схема – це зображення, виконане за допомогою умовних позначень і без дотримання масштабу.

На схемах усіх видів повинна бути витримана стандартна однакова товщина ліній зображення – основних і допоміжних.

Іноді для простоти схеми різних систем зображають у вигляді прямокутників з простими

зв'язками – лініями. Такі системи зазвичай називають блок-схемами.

За допомогою **діаграми** графічно зображується залежність між двома, трьома величинами.

За формою побудови розрізняють площинні, лінійні й об'ємні діаграми. У студентських курсових роботах зазвичай використовуються переважно лінійні діаграми, а з площинних діаграм – стовпчикові (стрічкові) або секторні.

Лінійні діаграми будуються в полі координат. На осі абсцис в певному масштабі відкладаються точки часу або інших незалежних ознак, на осі ординат – показники на певний момент або період часу або параметри результативної незалежної ознаки. Вершини ординат з'єднуються відрізками, внаслідок чого виходить ламана лінія. На лінійні діаграми одночасно можна наносити ряд показників.

На стовпчикових (стрічкових) діаграмах дані зображуються у вигляді прямокутників (стовпчиків) однакової ширини. Такі прямокутники розташовуються вертикально або горизонтально. Довжина (висота) прямокутників пропорційна величинам, що зображуються ними.

Графік – це умовне зображення співвідношення величин і параметрів у їх динаміці у вигляді геометричних фігур, ліній і крапок. Графік включає наступні елементи:

- заголовок;
- словесні пояснення умовних знаків і сенсу окремих елементів графічного образу;
- осі координат, шкалу з масштабами і числові сітки;
- числові дані, що доповнюють або уточнюють величину нанесених на графік показників.

Таблиці – в них подаються цифровий матеріал, згрупований певним порядком у колонки (графи), розділені лініями.

При складанні таблиць потрібно керуватися певними правилами.

Слід мати на увазі, що текстові таблиці, як правило, достатньо інформативні і дозволяють істотно економити місце. Таблицю слід розташовувати в документі безпосередньо після тексту, в якому вона згадується вперше, або на наступній сторінці.

Таблиця повинна мати заголовок, що виконується рядковими буквами (окрім першої – заголовною), вирівнюється по центру, без крапки в кінці. Заголовок повинен бути коротким і повністю відображати зміст таблиці. Шрифт заголовків усіх таблиць у документі повинен бути єдиним (при цьому він може збігатися зі шрифтом назв малюнків). Номер шрифту заголовка і міжрядковий інтервал можуть бути меншим, ніж по основному тексту.

Таблиці слід нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією в межах усієї роботи. Крапка після номера таблиці не ставиться. Нумераційний заголовок, тобто слово “Таблиця” і її номер, слід розміщувати в правому верхньому куті над заголовком таблиці. Якщо в документі тільки одна таблиця, її нумерувати не слід.

По можливості таблицю слід розташовувати на одній сторінці. Якщо ж рядки або графи таблиці виходять за формат листа, таблицю ділять на частини, які залежно від особливостей таблиці переносять на інші листи. Нумераційний і тематичний заголовки таблиці вказують один раз над першою частиною таблиці, над

наступними частинами пишуть “Продовження табл. 2.1”.

Якщо цифрові дані у графах або рядках таблиці виражені в різних одиницях вимірювання, то їх указують, відповідно, в заголовках граф або при найменуваннях параметрів у рядках боковика (для чого може передбачатися спеціальна графа “Одиниця вимірювання” або “Од. вим.”).

Якщо всі параметри, розміщені в таблиці, виражені однією і тою ж одиницею вимірювання, її скорочене позначення розміщують над таблицею, наприклад, у кінці заголовка таблиці.

Крапки в кінці заголовків і підзаголовків граф, найменувань параметрів, у кінці тексту, в осередках текстових таблиць не ставляться. Проміжні розділові знаки в текстових таблицях проставляються, у тому числі і крапки між пропозиціями.

Таблиці разом з їх реквізитами повинні бути відокремлені знизу і зверху від основного тексту пропусками (з одинарним міжрядковим інтервалом).

На всі таблиці в тексті повинні бути подані посилання. Перше посилання на ілюстрацію дають за типом: “наведені в табл. 2”. Посилання на раніше згадані таблиці дають зі скороченим словом “див.”, наприклад, “див. табл. 2”. Якщо повторне посилання віддалене від таблиці, наприклад, дається в іншому розділі, доцільно також указувати номер сторінки, де наведена таблиця.

5.3. Керівництво підготовкою курсової роботи і її рецензування

Наукове керівництво не повинне перетворюватися на репетиторство, “натаскування”,

надання готових рішень. Завдання керівника – сприяти формуванню наукового мислення, самостійності думок, творчих навичок, розвитку мови студентів; навчити докладати і роз'яснювати зміст своєї роботи, обґрунтовувати положення, що висуваються, і аргументувати висновки.

Функції наукового керівника

- Допомагає в обранні проблеми і формулюванні теми курсової роботи.
- Видає завдання на виконання курсової роботи.
- Надає студентові допомогу у складанні плану і конкретизації змісту розділів курсової роботи.
- Надає допомогу у формулюванні цілей і завдань дослідження, контролює хід підготовки роботи, але не пропонує готових рішень.
- Рекомендує студентові необхідну літературу.
- Систематично контролює хід роботи й інформує кафедру про стан справ.
- Дає докладну рецензію на завершену курсову роботу і виставляє оцінку.

Після написання курсової роботи і її представлення на кафедру, вона підлягає рецензуванню науковим керівником. Сам процес рецензування курсової роботи включає: визначення позитивних сторін роботи; виявлення і виправлення помилок, неточностей; складання рецензії з висновками про допуск роботи до захисту.

Перевіряючи роботу студента, викладач відзначає помилки, неточності і пропуски, указує, в чому полягає їх суть, звертає увагу (якщо це має місце в роботі) на недбалість у викладі або технічному оформленні тексту, на недостатньо чіткі формулювання, підкреслює

відмічені орфографічні помилки і стилістичні погіршеності.

Перевірючи роботу, зробивши відповідні відмітки в тексті і зауваження на берегах, викладач пише рецензію, яка повинна включати:

- відповідність плану та змісту курсової роботи темі дослідження;
- обґрунтованість актуальності теми;
- ступінь визначеності понятійного апарату;
- чіткість формулювання висновків;
- професіоналізм виконання;
- достовірність вихідних даних кожного прикладу і посилань;
- короткий аналіз позитивних сторін курсової роботи;
- докладний аналіз недоліків курсової роботи;
- оцінка роботи за п'ятибальною шкалою.

У кінці рецензії ставиться дата рецензування і підпис наукового керівника.

У тих випадках, коли виявленої в тексті помилки і недоліки дуже серйозні, курсова робота повертається студентові для повної або часткової переробки. При цьому слід конкретно і чітко сформулювати ті вимоги, які повинен виконати студент. Не допускаються до захисту і повертаються для повторного написання курсові роботи, повністю або значною мірою, виконані не самостійно, шляхом механічного переписування першоджерел, підручників й іншої літератури. Роботи, в яких виявлено істотні помилки, недоліки, що свідчать про те, що основні питання теми не засвоєно; а також роботи, що характеризуються низьким рівнем грамотності і недотриманням правил оформлення, теж повертаються на доопрацювання.

Повторно виконана робота перевіряється викладачем, що раніше рецензував її, тільки в тому випадку, якщо до неї докладено незараховану роботу. При рецензуванні повторної роботи викладач перевіряє, чи враховано при її виконанні його вказівки, зроблені раніше. Якщо вказівки не враховано, то вона знов повертається студентові для доопрацювання.

5.4. Захист курсової роботи

Курсова робота представляється до захисту у встановлені навчальним планом терміни до початку екзаменаційної сесії. Графік захисту курсових робіт затверджується рішенням кафедри, на якій виконується робота і погоджується з деканатом.

Підготовлена і правильно оформлена курсова робота заздалегідь (не пізніше, ніж за тиждень до терміну захисту, встановленого відповідним графіком) представляється науковому керівникові для попередньої оцінки й рішення питання про рекомендацію до захисту.

Порядок захисту наступний:

- Коротке (5-7 хвилин) повідомлення автора курсової роботи про проведене дослідження і його основні результати. У повідомленні повинні бути представлені:
 - а) формулювання теми, обґрунтування її актуальності;
 - б) цілі і завдання роботи;
 - в) ступінь вивченої теми;
 - г) основні результати роботи і висновки автора.
- Обговорення повідомлення автора курсової роботи і питання до доповідача.

- Потрібно мати на увазі, що остаточна відмітка залежить від захисту і може опинитися як вищою, так і нижчою за попередню. Результати робіт оголошуються публічно і вносяться керівником у відомість і залікову книжку студента.

5.5. Критерії оцінки курсової роботи

Науковий керівник, перевібивши роботу, може повернути її для доопрацювання разом із письмовими зауваженнями. Студент повинен усунути отримані зауваження у встановлений термін, після чого робота остаточно оцінюється.

При оцінюванні курсової роботи враховуються наступні ознаки:

Зміст роботи:

- обґрунтування актуальності теми роботи;
- глибина її розкриття;
- наявність елементів новизни теоретичного або практичного характеру;
- відповідність змісту роботи темі, цілям і завданням.

Результати роботи:

- об'єктивність і повнота розробки проблеми;
- обґрунтованість зроблених висновків;
- значущість висновків для подальшої практичної діяльності;
- рівень самостійності узагальнень і висновків.

Оформлення роботи:

- логічність;
- грамотність;
- відповідність стандартам.

Захист роботи:

- уміння орієнтуватися в досліджуваній темі;
- уміння правильно висловлювати свої думки;
- уміння аргументовано відповідати на питання.

Таким чином, якісно виконана курсова робота характеризується двома основними її складовими: по-перше, розкриття суті проблеми, що вивчається, і виклад власної позиції; по-друге, глибокий й усебічний аналіз педагогічного досвіду, виходячи з конкретного фактичного матеріалу.

Після завершення написання курсової роботи керівник виставляє за неї остаточну оцінку.

Якість курсової роботи визначаються оцінками: **“відмінно”, “добре”, “задовільно”, “незадовільно”**.

Оцінка **“відмінно”** виставляється, якщо тема курсової роботи розкрита повною мірою, план розкриває тему курсової роботи, визначені основні параметри апарату дослідження (мета, завдання, об’єкт, предмет, гіпотеза тощо). Зміст розділів і підрозділів розкриває тему курсової роботи. Робота виконана самостійно, містить аналіз практичних проблем. Представлений в ній матеріал свідчить про глибоке розуміння автором даних питань. Виклад матеріалу роботи відрізняється логічною послідовністю, наявністю ілюстративно-аналітичного матеріалу (таблиці, діаграми, схеми тощо), посилань на літературні і нормативні джерела, завершується конкретними висновками. Курсова робота оформлена акуратно, відповідно до вимог Держстандарту.

Оцінка **“добре”** виставляється, якщо розкритий основний зміст теми, робота виконана переважно самостійно, містить аналіз практичних проблем. План розкриває тему курсової роботи, визначені основні параметри апарату дослідження (мета, завдання, об’єкт, предмет, гіпотеза тощо). Зміст підрозділів розкриває

тему курсової роботи. Викладений у ній матеріал свідчить про достатньо глибоке розуміння автором даних питань. Виклад матеріалу роботи відрізняється логічною послідовністю, наявністю ілюстративно-аналітичного матеріалу (таблиці, діаграми, схеми тощо), посилань на літературні і нормативні джерела, завершується конкретними висновками. Курсова робота оформлена акуратно, відповідно до вимог Держстандарту.

Оцінка **“задовільно”** виставляється, якщо тема курсової роботи розкрита частково, робота виконана в основному самостійно, містить елементи аналізу досліджуваної проблеми. План частково розкриває тему курсової роботи, не повністю визначені основні параметри апарату дослідження (мета, завдання, об’єкт, предмет, гіпотеза тощо). Зміст розділів і підрозділів частково розкриває тему курсової роботи. Не всі дані питання викладені достатньо глибоко, є порушення логічної послідовності, обмежено застосовується ілюстративно-аналітичний матеріал (таблиці, діаграми, схеми тощо), посилання на літературні і нормативні джерела не відповідають новим вимогам. Курсова робота оформлена з деякими порушеннями Держстандарту. При її захисті дані відповіді не на всі питання.

Оцінка **“незадовільно”** виставляється, якщо не розкрита тема курсової роботи. Робота виконана несамотійно, має описовий характер. Її матеріал викладений нелогічно, фрагментарно, без логічної послідовності, план не відповідає темі курсової роботи, а зміст не розкриває розділи і підрозділи, не визначені основні параметри апарату дослідження (мета, завдання, об’єкт, предмет, гіпотеза тощо). Ілюстративно-аналітичний матеріал (таблиці, діаграми, схеми тощо), посилання на літературні і нормативні джерела оформлені з грубими порушеннями Держстандарту.

РОЗДІЛ 6

МЕТОДИЧНИЙ МАТЕРІАЛ У ДОПОМОГУ СТУДЕНТОВІ

6.1. Декілька корисних порад тим, хто пише курсову роботу

1. Історія питання, яка висловлюється в теоретичному розділі, – це не перерахування чужих думок, а розповідь про те, як поступово і послідовно формувався сучасний стан речей у дослідженні проблеми, що розглядалася Вами.
2. Не слід плутати своє і чуже, вам є, що сказати з даного питання, спираючись на дослідження попередників, тому чітко позначте свою точку зору в науковій дискусії, свої висновки і свої приклади.
3. Не перенавантажуйте текст цитатами. Спробуйте переказати думку своїми словами, пославшись на джерело.
4. Дайте визначення основних термінів, якими Ви користуєтеся в даній роботі, читач повинен чітко уявити, який зміст Ви в них вкладаєте. Одноманітність термінів у дослідженні є неодмінною умовою грамотного викладу.
5. Подання інформації читачеві повинне бути оптимально організоване. Основна думка розташовується на початку абзацу, від твердження переходять до доказу, підкріплюючи його прикладами і їх аналізом. Розділяючи текст на абзаци, не забувайте про пропорційність їх змісту.

6. Кліше “отже”, “таким чином” виражають логічність побудови вислову, але не роблять його таким, якщо відсутні логічна аргументація і мотивація.
7. Короткі пропозиції виявляються помітнішими на тлі складних синтаксичних побудов, характерних для наукових текстів, отже, вони привертають увагу читача навіть при поверхневому ознайомленні з текстом. Використовуйте їх для передачі найбільш важливої інформації, постулатів, висновків тощо.
8. Для того, щоб читач зрозумів сенс написаного таксамо, як його розуміє автор, намагається досягти єдності змісту, архітекτονіки, мови і стилю свого тексту. Виклад матеріалу повинен бути оптимальним для читача.
9. Спроби впливати не тільки на розум, але і на відчуття читачів (експресивність й емоційність висловів) більш доречними в роботах досвідчених авторів.

6.2. Орієнтовна тематика курсових робіт

1. Формування пізнавальної активності учнів 5-х класів (вік за вибором студента) класів при вивченні географії (вибір предмету визначається профілем факультету, на якому вчиться студент).
2. Формування здібностей рефлексій школярів засобами діалогічного навчання (вік і предмет визначає сам студент).
3. Формування пізнавальної самостійності учнів засобами ігрових методів на уроках.
4. Формування пізнавальних інтересів учнів в процесі вивчення шкільних предметів.

5. Нестандартні уроки як засіб підвищення якості знань учнів по предметах гуманітарного (природничого або математичного) циклу.
6. Дидактичні умови формування позитивної мотивації учіння на уроках (відповідно до профілю факультету).
7. Дидактичні умови активізації пізнавальної позиції учнів на уроках (відповідно до профілю факультету).
8. Комунікативні ситуації на уроках як засіб розвитку культури мовлення учнів.
9. Творчі завдання як спосіб активізації діяльності учнів при вивченні предмету (відповідно до профілю факультету).
10. Індивідуальні завдання як спосіб підвищення міцності знань учнів.
11. Різноманітність активних форм організації уроку як засіб розширення наукового кругозору учнів.
12. Дидактичні умови організації самостійної роботи учнів на уроках (відповідно до профілю факультету);
13. Рольова гра як спосіб активізації пізнавальних дій учнів на уроках.
14. Семінар як форма навчання учнів умінням роботи з різними джерелами інформації.
15. Дидактичні ігри як засіб забезпечення якісної освіти учнів.
16. Розвиток творчих здібностей учнів засобами активних методів навчання.
17. Міжпредметні зв'язки як засіб формування наукових понять в учнів у процесі вивчення ними шкільних дисциплін (відповідно до профілю факультету).
18. Міжпредметні зв'язки як засіб формування світоглядної позиції старших класів, учнів, на уроках шкільних предметів.

19. Групова робота на уроці як спосіб розвитку умінь рефлексій старшокласників.
20. Проблемні ситуації і їх можливості у формуванні нестандартного підходу учнів в розв'язанні навчальних завдань.
21. Формування естетичних інтересів учнів при вивченні шкільних предметів (відповідно до профілю факультету).
22. Формування етичної позиції учня при вивченні програмного матеріалу шкільних предметів.
23. Дидактичні умови реалізації технологічного підходу до вивчення шкільних предметів в учнів підліткового віку.
24. Формування об'єктивної самооцінки учнів у процесі діалогічного навчання;
25. Формування комунікативних умінь учнів у процесі імітаційно-ігрового навчання географії (предмет за профілем факультету).
26. Формування культури мови засобами навчального діалогу.
27. Диференційований залік як одна з форм контролю якості знань учнів.
28. Педагогічні умови ефективної взаємодії вчителя та учнів на уроці.
29. Формування політичної культури старшокласників при вивченні історії.
30. Формування світоглядних поглядів старшокласників засобами проблемного навчання.
31. Диспут на уроках як засіб формування умінь учнів висловлювати свою думку на теми, що вивчаються.
32. Розвиток просторової уяви учнів засобами навчальної роботи з комп'ютером.

33. Активізація навчальної роботи учнів у процесі використання нетрадиційних методів на уроці.
34. Проблемне навчання як чинник розвитку творчих здібностей учнів.
35. Моделювання проблемних ситуацій уроку як засіб розвитку творчої уяви учнів.
36. Формування творчої активності учнів засобами інноваційних технологій.
37. Формування толерантності учнів у ході використання ігрових технологій на уроках.
38. Модульно-рейтингова система контролю знань учнів у навчальному процесі сучасної школи.
39. Індивідуальний підхід до навчання як засіб підвищення якості знань учнів;
40. Педагогічні умови використання навчального діалогу на уроках.
41. Особистісно-орієнтований підхід до організації навчальної роботи на уроці.
42. Гармонізація інтелектуального й емоційного чинників в педагогічній взаємодії вчителя й учнів на уроці.
43. Педагогічні умови ТЗН як засоби забезпечення міцності знань учнів з предмету.
44. Формування загальношкільних умінь учнів у процесі самостійної роботи з предмету (відповідно до профілю факультету).
45. Розвиток креативних здібностей учнів засобами інтелектуальних ігор.
46. Види самостійної роботи учнів з книгою й умови їх ефективності.
47. Методика організації профільного навчання в практиці роботи сучасної школи.

48. Інтегрований урок як форма організації навчальної роботи школярів.
49. Формування світоглядних уявлень старшокласників засобами інтегрованих уроків.
50. Дидактичний моніторинг як засіб підвищення якості знань учнів.
51. Технологічний підхід до забезпечення саморозвитку особи учня в навчальному процесі.
52. Формування креативності учнів засобами модульно-блокового навчання географії (відповідно до профілю факультету студента).
53. Емоційний чинник як засіб формування позитивного ставлення учнів до навчання.
54. Шляхи і способи гуманізації сучасного уроку.
55. Ціннісно-сміслова спрямованість уроку як спосіб формування особистісної позиції учня.
56. Педагогічні умови використання життєвого досвіду учнів при вивченні нової теми уроку.
57. Задачний підхід до організації пізнавальної діяльності учнів на уроці.
58. Індивідуалізація навчальної роботи як засіб становлення творчого стилю діяльності учнів на уроках.
59. Імітаційно-ігровий підхід в навчанні як засіб розвитку організаторських здібностей учнів.
60. Педагогічні основи взаємодії корекції і превенції на уроці як засоби формування свідомої дисципліни учнів.
61. Педагогічний такт учителя в системі заходів по забезпеченню якісної освіти учнів.
62. Соціально-педагогічні основи профілактичної роботи з учнями "групи ризику".

63. Причини девіантної поведінки учнів і шляхи їх усунення в практиці виховання.
64. Виховання свідомої дисципліни школярів засобами позакласної роботи з предмету.
65. Завдання і зміст естетичного виховання учнів у практиці роботи класного керівника.
66. Форми організації позакласної роботи по вихованню культури поведінки у підлітків.
67. Формування соціальної активності школярів засобами суспільних доручень.
68. Форми і методи роботи класного керівника з органами учнівського самоврядування.
69. Суспільні доручення як метод формування активної життєвої позиції школярів.
70. Шляхи і методи об'єднання учнівського колективу.
71. Форми політичного виховання школярів у практиці роботи сучасної школи.
72. Превентивна педагогічна діяльність як попередження закріплення у школярів шкідливих звичок поведінки;
73. Форми і методи роботи класного керівника щодо попередження асоціальної поведінки у підлітків.
74. Соціалізація особи школяра засобами виховного процесу.
75. Превентивна діяльність вчителя як чинник педагогічної підтримки учня в розвитку його індивідуальності.
76. Превентивна педагогічна діяльність як чинник становлення творчої особи школярів.
77. Технологія підвищення адаптованості учнів до шкільного життя.
78. Педагогічні умови співпраці вчителя й учнів в активізації їх суспільної позиції.

79. Виховання відповідального ставлення учнів до учбових обов'язків засобами позакласної роботи.
80. Форми і методи патріотичного виховання учнів.
81. Освіта як чинник формування національно-культурної ідентичності старшокласників.
82. Особистісно-діяльнісний підхід до організації виховної роботи в класному колективі.
83. Конфлікт шкільного життя, і шляхи його подолання.
84. Педагогічна стратегія і тактика подолання шкільних конфліктів.
85. Позиція педагога як засіб подолання конфліктних ситуацій у стосунках з учнями.
86. Формування соціального образу особи школяра у процесі позакласної роботи в шкільному колективі.
87. Форми розумового виховання в позакласній роботі з предмету (відповідно до профілю факультету, обраного студентом).
88. Методика проведення шкільних вечорів із розвитку пізнавальних інтересів учнів.
89. Диспут як форма формування суспільної свідомості старшокласників.
90. Рухомі ігри як засіб розвитку організаторських здібностей школярів.
91. Формування полемічних здібностей старшокласників засобами діалогічних форм позакласної роботи.
92. Педагогічні умови організації дискусії як засоби формування самостійності думок школярів.
93. Із досвіду роботи класного керівника щодо попередження неуспішності школярів.
94. Із досвіду роботи класного керівника щодо виховання свідомої дисципліни учнів.
95. Із досвіду роботи класного керівника щодо об'єднання учнівського колективу.

96. Із досвіду роботи класного керівника щодо педагогічної освіти батьків.
97. Із досвіду організації проблемного навчання в практиці роботи вчителя-предметника.
98. Із досвіду використання активних форм організації навчальної роботи на уроках.
99. Із досвіду організації естетичного виховання учнів на уроках літератури загальноосвітньої школи
100. Із досвіду роботи вчителя фізики щодо організації особистісно-орієнтованого навчання учнів.
101. Із досвіду педагогічної взаємодії і співпраці вчителя й учнів при вивченні навчального предмету (відповідно до профілю факультету).
102. Педагогічні умови підвищення результативності шкільних педрад в активації позиції вчителя.
103. Форми співпраці і співтворчості вчителя і батьків у вихованні учнів.
104. Форми педагогічної освіти батьків як засоби підвищення рівня їх педагогічної культури.
105. Форми організації методичної роботи в шкільній практиці.
106. Школа педагогічної майстерності як форма залучення вчителя (класного керівника) до інноваційної діяльності.
107. Творча лабораторія як засіб залучення вчителя (класного керівника) до інноваційної діяльності.
108. Педагогічна творчість і шляхи її становлення в шкільній практиці.
109. Форми організації науково-дослідницької роботи в шкільній практиці.
110. Науковий семінар як форма залучення вчителя (класного керівника) до наукової роботи.

6.3. Зразок заяви на написання курсових робіт

Завідуючому кафедрою _____
(назва кафедри)
професору _____
(П.І.Б.)
студента(ки) (курсу, групи), П.І.Б.

Заява

Прошу затвердити тему моєї курсової роботи _____ (наводиться назва теми) та призначити науковим керівником _____ (науковий ступінь, наукове звання, П.І.Б.)

Дата

Підпис

(Один примірник заяви необхідно вкласти в курсову роботу, інший подати на кафедру).

6.4. Зразок оформлення титульної сторінки курсової роботи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки

Реєстраційний № _____
“ ” 2009 р.

ТЕМА

Курсова робота студента (ки)
денної(заочної) форми навчання
спеціальності “.....”,
групи,
Прізвище І.Б.

Науковий керівник:
науковий ступінь,
наукове звання
Прізвище І.Б.

Кривий Ріг – 2009

6.5. Зразок бібліографічних описів по оформленню списку використаних джерел

Приклади оформлення списку використаних джерел (відповідно до вимог бюлетеня ВАК України// Бюлетень ВАК України. – 2008. – № 3).

Хар-ка джерела	Приклади оформлення
Книги: Один автор	Гордон Л.А. Психологія і педагогіка інтересу / Леонід Абрамович Гордон. – К.: Рад. школа, 1985. – 215 с.
Два автори	Пехота О.М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: [монографія] / О.М.Пехота, А.М.Старасва. [2-е вид. доп. та перероб.]. – Миколаїв: Вид-во “Іліон”, 2007. – 272 с.
Три автори	Кондрашова Л.В. Гаронізація інтелектуального та емоційного факторів навчання у забезпеченні якості освіти учнів: [навчально-методичний посібник на допомогу вчителю-практикану] / Л.В.Кондрашова, А.Г.Міняйленко Н.С.Федоринова. – Кривий Ріг, 2008. – 274 с.: с іл.
Чотири автори	Кондрашова Л.В. Педагогіка в запитаннях і відповідях: [навчальний посібник] / Л.В.Кондрашова, О.А.Пермяков, Н.І.Зеленкова, Г.Ю.Лаврешина. – К.: Знання, 2006. – 252 с. – (Вища освіта XXI століття).
П'ять і більше авторів	Психологія менеджменту / [Власов П.К., Липницький А.В., Лушихина И.М.]; под.

	ред. Г.С. Никифорова. – [3-е изд.]. – Х.: Гуманитар. центр, 2007. – 510 с.
Без автора	Основи психології: [підручник / за ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця]. - К.: Либідь, 1995. – 632 с.
Багатотомний документ	1. Кант. Сочинения: в 4 т. / Кант. – М.: Мысль, 1966. Т. 5. – 1966.– 579 с. 2. Історія Національної академії наук, 1941-1945 / [упоряд. Л.М.Яременко та ін.]. – К.: Нац. Б-ка України ім. В.І.Вернадського, 2007 – (Джерела з історії науки в Україні).
Матеріали конференцій, з'їздів	1. Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць / відп. ред. Н.В.Гузій.– К.:НПУ, 2000.– Вип.4. – 485 с. 2. Іванова В.В. Діагностичний підхід в формуванні творчої особистості / В.В.Іванова // Матеріали міжнародної наук. конференції [“Формування творчої особистості в навчальному процесі”], (Кривий Ріг, 26-27 листопада, 1998 р.) / М-во освіти і науки України, Криворізький державний педагогічний університет. – Кривий Ріг, 1998. – С. 37-41.
Словники	1. Педагогічний словник / [за ред. Ярмаченка М.Д.]. – К.: Педагогічна думка, 2001 р. – 116 с. 2. Українсько-німецький тематичний словник [уклад. Н.Яцко та ін.]. – К.: Карпенко, 2007. – 219 с.
Атласи	Анатомія пам'яті: атлас схем і рисунків провідних шляхів і структур нервової

	системи, що беруть участь у процесах пам'яті: посіб. для студ. Та лікарів / О.Л.Дроздов, Л.А.Дзяк, В.О.Козлов, В.Д.Маковецький. – 2-ге вид., розшир. та доповн. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – 218 с.
Законодавчі та нормативні документи	1. Закон України “Про освіту”: за станом на 4 червня на 1991 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 1991. – ст. 451. – (Бібліотека офіційних видань).
Стандарти	Якість води. Словник термінів: ДСТУ ISO 6107-1:2004 – ДСТУ ISO 6107 – 9:2004. – [Чинний від 2005-04-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2006. – 181 с. – (Національні стандарти України).
Каталоги	Університетська книга: осінь, 2003: [каталог]. – [Суми: Унів. Кн., 2003]. – 11 с.
Бібліографічні	Куц О.С. Бібліографічний покажчик та анотації кандидатських дисертацій, захищених у спеціалізованій вченій раді Львівського державного університету фізичної культури у 2006 році / О.Куц, О.Вацеба. – Львів: Укр. технології, 2007. – 74 с.
Дисертації	Іванова В.В. Формування готовності майбутнього вчителя математики до творчої професійної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вікторія Валентинівна Іванова. – Кривий Ріг, 2006. – 217 с.
Автореферати дисертацій	Дусь Н.А. Формування культури педагогічного спілкування у студентів гуманітарно-педагогічного коледжу: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія та

	методика професійної освіти” / Н.А.Дусь. – В., 2008. – 20 с.
Частина книги, періодичного видання	Кондрашова Л.В. Проблема вищої педагогічної освіти та її модернізації у світлі Болонської угоди / Л.В.Кондрашова // Вища школа. – 2008. – №1. – С.23-34.
Електронні ресурси	Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси в науці, культурі та освіті: (підсумки 10-ї Міжнар. конф. “Крим-2003”) [Електронний ресурс] / Л.Й.Костенко, А.О.Чекмарьов, А.Г.Бровкін, І.А.Павлуша // Бібліотечний вісник – 2003. – №4. – С.43. – Режимдоступу до журналу: http://www.nbuv.gov.ua/articles/2003/03kinko.htm .

ВИСНОВКИ

Хороший учитель у своїй діяльності керується принципом, відомим ще в Стародавньому Римі: *docendo discimus*, або – навчаючи, вчимося самі.

Усім же студентам, незалежно від того, чи пов'язана професійна діяльність, їх інтереси з педагогікою, чи ні, хотілося б сказати: навчайтеся вчитися!

Вивчіть запропоновані рекомендації. Поцікавтеся у тих, хто вчився раніше від вас, як написати хорошу курсову роботу. Візьміть чию-небудь роботу за зразок (тільки не видавайте чужу – як свою). І зробіть так, щоб ваша курсова робота не тільки була потрібна для отримання заліку, але і була підставою для виконання кваліфікаційної роботи.

Є таке жартівливе визначення: “Освіта це – те, що залишається в голові після отримання диплома”. Можливо, не відразу, але ви усвідомите: освіта, яку Ви отримуйте, потрібна, перш за все, Вам.

Так нехай Вашу освіту складають не тільки диплом, і спогади про сесії і студентські тусовки, але й уміння ясно мислити і грамотно вирішувати педагогічні проблеми, висловлювати свої думки і ставлення, до того, що відбувається в педагогічній діяльності і навколишній дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анастаси А. Психологическое тестирование / Анна Анастаси. – М.: Педагогика, 1982. – 198 с.
2. Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогических исследований / Р.Атаханов, В.Загвязинский. – Высшая школа, 2007. – 173 с.
3. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Юрий Константинович Бабанский. – М.: Педагогика, 1986. – 182 с.
4. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: [дидактический аспект] / Юрий Константинович Бабанский. – М.: Педагогика, 1982. – 192 с.
5. Болдырев Н.И. Педагогика / Н.И.Болдырев, Н.К.Гончаров, Б.П.Есипов, Ф.Ф.Королев. – М.: Просвещение, 1968. – 238 с.
6. Ганелин Ш.И. Некоторые вопросы методик научного исследования в области дидактики / Ш.И.Ганелин. – Советская педагогика. – 1967. – № 1. – С.83-91.
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
8. Давыдов В.П. Основы методологии, методики и технологии педагогических исследований: [научно-методическое пособие] / Валентин Петрович Давыдов. – Москва: Изд-во “Академия”, 2001. – 183 с.
9. Зотов А.Ф. Структура научного мышления / Анатолий Федорович Зотов. – М.: Просвещение, 1973. – 128 с.
10. Ильина Т.А. Вопросы теории и методики педагогического эксперимента / Татьяна Александровна Ильина. – М.: Просвещение, 1975. – 205 с.

11. Кайнова Э.Б. Методология и методы научного исследования в психологии: [курс лекций] / Элеонора Борисовна Кайнова. – Нижний Новгород: изд-во ЖГМК, 2002. – 103 с.
12. Кондрашова Л.В. Индивидуальная работа студентов по педагогическим дисциплинам / Л.В.Кондрашова, В.К.Буряк, Л.А.Гапоненко. – Кривой Рог, 1995. – 155 с.
13. Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии / Вадим Андреевич Крутецкий. – М.: Просвещение, 1972. – 128 с.
14. Кузьмин Е.С. Основы социальной психологии / Евгений Сергеевич Кузьмин. – Л.: ЛГУ, 1967. – 174 с.
15. Петровский А.В. Социальная психологи коллектива / А.В.Петровский, В.В.Шпалинский. – М.: Просвещение, 1978. – 176 с.
16. Роговин М.С. Введение в психологию. / Михаил Семенович Роговин. – М.: Просвещение, 1969. – 174 с.
17. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологи / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 425 с.
18. Рябов А. Каждая профессия имеет свои штампы / А.Рябов // Директор школы. – 2004. – № 10. – С. 44-47.
19. Скаткин М.Н. О критериях эффективности и качества завершенных научно-педагогических исследований / М.Н.Скаткин. – Советская педагогика. – 1980. – № 5. – С.24-48.
20. Танган С.А. Высшее образование в перспективе XX столетия / С.А.Танган // Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 23-36.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Розділ 1. Навчально-дослідницька робота в системі професійної підготовки майбутніх педагогів.7	7
1.1. Підготовка до дослідницької роботи студентів – одне із завдань педагогічного університету.....	7
1.2. Система підготовки до навчально-дослідницької роботи майбутніх педагогів і шляхи її реалізації в умовах вищої школи.....	13
1.3. Шляхи і форми підготовки студентів до виконання навчально-дослідницької роботи та науково-дослідницької роботи.....	15
Розділ 2. Курсова робота як форма навчально-дослідницької діяльності студентів.....	27
2.1. Завдання курсової роботи в системі професійної підготовки майбутніх педагогів.....	27
2.2. Види курсових робіт і їх характеристика.....	32
2.3. Етапи підготовки курсової робіт.....	32
Розділ 3. Методика виконання курсових робіт..	39
3.1. Структура і характеристика основних компонентів змісту курсової роботи.....	39
3.2. Обґрунтування актуальності теми курсової роботи, розкриття логіки і основних категорій наукового дослідження: мета, завдання, об'єкт, предмет, гіпотеза, методи дослідження.....	45
3.3. Структуризація основних розділів курсової роботи і методика роботи над її змістом.....	59
3.4. Мова і стиль викладу змісту курсової роботи.....	66
Розділ 4. Методи педагогічного дослідження.....	68
Розділ 5. Оформлення курсової роботи і процедура її оцінювання.....	147
5.1. Вимоги до оформлення курсової роботи.....	147

5.2. Вимоги до оформлення ілюстративного матеріалу.....	150
5.3. Керівництво підготовкою курсової роботи і її рецензування.....	153
5.4. Захист курсової роботи.....	156
5.5. Критерії оцінки курсової роботи.....	157
Розділ 6. Методичний матеріал у допомогу студентів.....	160
6.1. Декілька корисних порад тим, хто пише курсову роботу.....	160
6.2. Орієнтована тематика курсових робіт.....	161
6.3. Зразок заяви на написання курсових робіт.....	169
6.4. Зразок оформлення титульної сторінки курсової роботи.....	170
6.5. Зразок бібліографічних описів по оформленню списку використаних джерел.....	171
Висновки.....	175
Література.....	176
Зміст.....	178